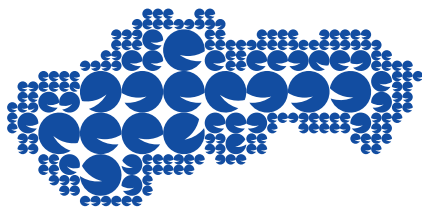

SLOVENSKÁ REČ

79 • 2014 • 1 – 2

**ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKEHO JAZYKA
ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU LUDOVÍTA ŠTÚRA SAV**

SLOVENSKÁ REČ

Časopis pre výskum slovenského jazyka.
Založený v roku 1932. Orgán
Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie vied

SLOVAK SPEECH

Journal for the Slovak Language Research.
Founded in 1932. Published by Ľudovít Štur
Institute of Linguistics,
The Slovak Academy of Sciences

HLAVNÝ REDAKTOR

Slavomír Ondrejovič

EDITOR-IN-CHIEF

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Jana Wacharczyková

EXECUTIVE EDITOR

REDAKČNÁ RADA

Ján Bosák (Bratislava), Klára Buzássyová (Bratislava), Juraj Dolník (Bratislava), Ľubomír Ďurovič (Lund – Švédsko), Miroslav Dudok (Bratislava), Ján Findra (Banská Bystrica), Siniša Habijanec (Záhreb – Chorvátsko), Björn Hansen (Regensburg – Nemecko), Martina Ivanová (Prešov), Ľubomír Kralčák (Nitra), Mark Lauersdorf (Kentucky – USA), Milan Majtán (Bratislava), Martin Ološtiak (Prešov), Oľga Orgoňová (Bratislava), Ján Sabol (Košice), Daniela Slančová (Prešov), Pavol Žigo (Bratislava)

EDITORIAL BOARD

REDAKTORKA

Anežka Krausová

ENGLISH LANGUAGE

ANGLICKÝCH TEXTOV

EDITOR

TECHNICKÝ REDAKTOR

Vladimír Radik

LAY OUT

Periodicity

Vychádza 6 čísel 3 x ročne

Periodicity

Published 6 issues, 3 times per year

Adresa redakcie

Address of editor's office

813 64 Bratislava, Panská 26, Slovensko,
tel. +421-2-54431756, e-mail: slovenska.rec@juls.savba.sk, www.juls.savba.sk

Elektronická verzia časopisu je dostupná na

The electronic version of journal is available at

<http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/>

Informácie o predplatnom podáva

a objednávky prijíma redakcia

Subscription information

and booking are received by editor's office

Výhradný distribútor na Slovensku

Distributed in Slovak Republic by

SAP – Slovak Academic Press s. r. o., Bazová 2, 821 08 Bratislava.
E-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk. Registračné číslo 7089.

Objednávky do zahraničia prijíma

Foreign orders executed by

a vybavuje

SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia,
tel.: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Časopis je v predaji v kníhkupectve Veda

Štefánikova č. 3, Bratislava

The journal available at Veda bookshop

Design

Návrh a grafické spracovanie obálky

and cover design graphic processing by

Jana Wacharczyková, Martina Cebacauerová

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia)

EV 3695/09

ISSN 1338-4279 (verzia online)

Toto číslo vyšlo v apríli 2014

OBSAH / CONTENTS SR 1 – 2/2014

ÚVODNÍK

- 3–5 **Slovenská jazykoveda v roku 2014**
Slovak Linguistics until the Year 2014
Slavomír Ondrejovič

ŠTÚDIE A ČLÁNKY / STUDIES AND ARTICLES

- 5–18 **Veľkomoravský hlaholský nápis na plakete z Bojne**
Great Moravian Glagolic Text on a Plaque from Bojná
Pavol Žigo
- 19–31 **Partikuly v reči matiek orientovanej na dieťa**
Particles in the Child Directed Speech
Alexandra Brestovičová

DISKUSIE A ROZHLADY / DISCUSSIONS AND HORIZONS

- 32–39 **Medzera v elektronickom textovom reťazci a slovenský pravopis**
Space in Electronic Text String and Slovak Orthography
Ivan Očenáš
- 40–54 **K niektorým otázkam sémantickej štruktúry vety**
On Some Questions Concerning Semantic Structure of Sentence
Martina Ivanová
- 55–65 **Štandard a štandardná komunikácia**
Standard and Standard Communication
František Ruščák

SPRÁVY / REPORTS

- 66–74 **XVIII. medzinárodná a poľská onomastická konferencia**
XVIII. International and Polish Onomastic Conference
Iveta Valentová
- 75–77 **Parsovanie a viacslovné výrazy. Úvodné pracovné stretnutie partnerov COST, akcia IC1207 PARSEME**
Parsing and Multi-word Expressions Inaugural general meeting of COST Partners, Action IC1207 PARSEME
Daniela Majchráková – Radoslav Brída

- 78–88 **20. výročie slovinského lektorátu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave**
The 20th Anniversary of Slovene Studies at the Faculty of Arts of the Comenius University in Bratislava
Svetlana Kmecová

RECENZIE / REVIEWS

- 89–91 **Prístupné (nielen) pre mládež**
Accessible (not only) to the Youth
Lenka Palková – Ludmila Palková
- 92–96 **Nová, moderná a inšpiratívna dialektologická monografia**
The New, Modern and Inspirational Dialectological Monograph
Ivor Ripka
- 97–102 **Syntetický opis českého perfekta**
Synthetic Description of the Czech Perfect
Miloslava Sokolová
- 103–105 **Jazykovedné príspevky v novom zborníku z Békešskej Čaby**
Linguistics Texts in the New Miscellany of the Békešská Čaba
Slavomír Ondrejovič
- 106–111 **Intercorp: Možnosti porovnávania a štúdia viacerých jazykov**
InterCorp: Comparison and Study of Several Languages
Beata Kmeťová – Adriana Žáková

KRONIKA / CHRONICLE

- 112–117 **K osemdesiatinám Ladislava Bartka**
On the Eightieth Birthday of Ladislav Bartko
Peter Karpinský

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY

- 118–120 **Bitcoin a slovenčina**
Bitcoin and Slovak
Vladimír Patráš
- 121–124 **Ako písať: horná Nitra alebo Horná Nitra?**
How to Write: *horná Nitra* or *Horná Nitra*?
Iveta Valentová

ZÁPISNÍK BIBLIOGRAFA / BIBLIOGRAPHER'S NOTES

- 125–128 *zostavila Júlia Behýlová*

Slovenská jazykoveda v roku 2014

Rok 2014 nie je nijakým „filologickým“ rokom, akými boli napr. roky 2001 (Rok európskych jazykov) a 2008 (Medzinárodný rok jazykov). Organizácia spojených národov vyhlásila rok 2014 za Medzinárodný rok rodinného farmárstva (The International Year of Family Farming). Rok 2014 je podľa vyhlásenia OSN zároveň aj Medzinárodným rokom kryštálografie, lebo práve pred 100 rokmi bola Maxovi von Laue udelená Nobelova cena za experimenty, ktoré po prvý raz ukázali atomárnu (kryštálovú) štruktúru pevnej látky. Ani táto oblasť nie je ešte dosť blízka lingvistiky či filológii. No rok 2014 je zároveň akýmsi „predskokanským“ rokom, ktorý je dôležitý na prípravu oslavy významného štúrovského výročia. Je všeobecne známe, že Ľudovít Štúr, tvorca nášho spisovného jazyka, sa narodil 15. októbra 1815. Mnohé inštitúcie sa preto už v predstihu pripravujú na toto výročie a bokom, pravdaže, neostáva ani Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, ktorý má meno Ľudovíta Štúra priamo vo svojom názve a jeho portrét vo svojom erbe. Podľa očakávania Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV už v týchto dňoch rozbieha prípravu monografie, ktorá by osvetlila z pohľadu 21. storočia život, dielo a dobu tohto kodifikátora súčasnej slovenčiny, zhodnotila jeho miesto a prínos, ako aj inšpirácie pre dnešok. Od reálneho pôsobenia Ľudovíta Štúra prešlo už takmer 200 rokov, a teda dosť času na to, aby sme štúrovskú tému zvládli s dostatočnou hĺbkou a zároveň bez mýtov a zbytočných príkras. Pripravovanú štúrovskú monografiu by preto nemali tvoriť „recidivizujúce“ oslavno-kalendárové texty, ale mali by to byť analýzy a interpretácie, ktoré by zhodnotili skutočný dosah a prínos jeho myšlienok a činov, ale aj omylov. Texty tejto monografie by sa nemali dnes už vyhýbať ani kontroverzným a do veľkej časti tabuizovaným témam, akou je jeho dielo Slovanstvo a svet budúcnosti, či akými sú jeho diskusie s Jánom Kollárom, Jonášom Záborským či Karlom Havlíčkom Borovským a ďalšími oponentmi. Je zrejmé, že Ľudovít Štúr vyjde aj z nich víťazne, i keď bude predstavený ako živý človek bez retuše.

Ak by sme chceli nájsť ďalšie retrospektívne súvislosti s rokom 2014, núka sa nám porovnanie s časom pred sto rokmi, teda s rokom 1914. V tom čase, keď začínal svetový vojnový konflikt, nejestvovala na Slovensku ešte profesionálna jazykoveda. Tá má podľa dlhoročného dvorného bibliografa slovenskej jazykovedy a znalca jej vonkajších dejín Ladislava Dvonča svoj začiatok až v roku 1925, keď na scénu vstúpili neskorší akademici Ľudovít Novák a Ján Stanislav. V roku 1914 neexistoval na Slovensku, pravdaže, nijaký jazykovedný časopis. Prvým bol, ako je známe, náš

časopis Slovenská reč, ktorý začal vychádzať v r. 1932, teda viac než pred trištvrte storočím. Pripomeňme však v súvislosti s touto témou aspoň to, že pred sto rokmi Jozef Škultéty práve pripravoval na vydanie prácu Sama Czambla RUKOVÄŤ REČI SLOVENSKEJ po prvý raz vo vlastnej redakcii.

Rok 2014 je vo všeobecnosti turbulentným rokom v akademických i univerzitných súvislostiach, keďže v rámci tohto roku sa má uskutočniť zmena štruktúry Slovenskej akadémie vied (premena ústavov na vedecko-výskumné inštitúcie) a zmenám sa nevyhnú ani univerzity. V tejto chvíli nie je ešte jasné, čo to všetko prinesie, isté je asi len to, že sa to dotkne aj akademického a univerzitného lingvistického výskumu na Slovensku. Dúfame, že „otrasy“, ktorým sa pri takýchto tektonických zmenách nedá vyhnúť, najmä ak sa šíria „zhora“, nebudú mať za následok zásadné obmedzenia v základnom i aplikovanom lingvistickom výskume a že – ak chceme byť ojazstnými optimistami – jazykovedná obec to nielen „prežije“, ale prinesie jej to nové možnosti a podnety do ďalšej práce.

Slavomír Ondrejovič

VEĽKOMORAVSKÝ HLAHOLSKÝ NÁPIS NA PLAKETE Z BOJNEJ

Pavol Žigo

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 811 01 Bratislava

ŽIGO, P.: Great Moravian Glagolic Text on a Plaque from Bojná. In: *Slovak Speech*, 2014, vol. 79, no. 1-2, p. 5-18.

Abstract: The subject of the paper is the identification of an undeciphered text on an archaeological find – the gilded plaque No. 1 in the village of Bojná (West Slovakia). The text formed part of a portable altar and shrine from the end of the 9th century and its historical-linguistic analysis testifies to the fact that this inscription was most probably made in the vicinity of Nitra (West Slovakia), an important spiritual and cultural centre. This is proved by the first four Glagolic graphemes of the inscription, the fifth grapheme being a testimony of the previous spiritual and cultural Latin tradition. The plaque from the village of Bojná represents one of the oldest preserved records in the Glagolic script and it is a proof of the existence and functioning of a liturgical language of Slavic origin. The linguistic means that have been preserved on the artefacts from the 9th century prove that already at that time the western part of contemporary Slovakia was a territory which had important social, spiritual and cultural functions and constituted part of the area where Christianity, education and literacy were spreading.

Key words: gilded plaque, latin tradition, glagolitic script, liturgical language, christianity, cultural functions of the West Slovakia

S najstarším obdobím syntetických dejín slovenského jazyka je späť archeologický nález, ktorého identifikácia rozširuje poznatky o veľkomoravskej misii Konštantína a Metoda na našom území a stáva sa priamym dôkazom o pôsobení duchovenstva byzantského pôvodu na našom území. Nejde len o materiálny dôkaz výtvarného charakteru, resp. o historický artefakt, ale najmä o obsah, hĺbku myšlienok, ktoré sú skryté v tomto artefakte. Predmetom nášho príspevku je identifikácia textu na jednej zo šiestich plakiet, ktoré boli súčasťou archeologického nálezu v rámci výskumov veľkomoravského hradiska v katastri obce Bojná. Materiálnu stránku nálezu kvalifikovane vyhodnotili pracovníci Archeologického ústavu SAV (Pieta, K., Ruttkay, A., Ruttkay M., 2006, s. 31, Pieta, K., 2007) a skonštatovali, že s najväčšou pravdepodobnosťou ide o obloženie prenosného oltára (altare portabile), prípadne o súčasť schránky na liturgické predmety alebo o ozdoby schránky s ostatkami svätých, relikviára. Predmety tohto typu patria v európskych súvislostiach k veľmi vzácnym a len zriedkavo zachovaným dielam s vysokou umelecko-historickou hodnotou (tamže). Detailný opis archeologického nálezu z Bojne je uvedený v mono-

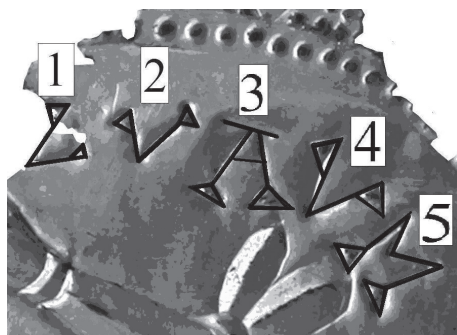
grafii o nálezisku (Pieta, K., Ruttkay, A., Ruttkay M., 2006, s. 21 – 63), charakteristika jednotlivých plakiet je z historickej aj umeleckej stránky presvedčivá, ale zároveň aj inšpiratívna. Z pochopiteľných dôvodov – pre nedostatok jazykového materiálu na skúmaných artefaktoch – pri opisoch plakiet sa archeológovia nemohli opierať o argumenty z historickej a porovnávacej jazykovedy. Inšpiráciou na doplnenie poznatkov o archeologickom náleze z Bojne sa nám stal práve text na plakete označenej výskumníkmi číslom 1. Motívom na identifikáciu nápisu na plakete v nás vyvolala jej, v ktorej sa o. i. uvádza, že pod ľavou rukou postavy je v oblúku znútra popri obrube vyrytý rad piatich latinských, mierne doprava sklonených kapitálnych písmen: S(?)VAVM (s trojuholníkovito ukončenými bázami – v prípade A a M, resp. s terminálnymi koncami – v prípade V). Prvé písmeno zhora je poškodené, zachovali sa z neho vodorovné prvky, podľa ktorých by mohlo ísť asi o písmeno S“ (Pieta, K., Ruttkay, A., Ruttkay, M., o. c., s. 37).

Obr. 1. Plaketa č. 1 s východiskovou podobou nápisu.
Foto: Archeologický ústav SAV

Pri pohľade na kruhopis plakety (obr. 1) je na prvý pohľad zrejmé, že ho treba čítať v smere hodinových ručičiek. Na spoľahlivú identifikáciu jednotlivých grafém a ich jazykovednú interpretáciu sme na detaile obrázku zvýraznili vyryté písmená a číselne sme ich označili. Takto bolo možné vrátiť sa k slovám archeológov (Pieta, K., Ruttkay, A., Ruttkay, M., o. c., s. 51): „Nápis aplikovaný pod ľavým ramenom postavy na plakete 1 má (pri rešpektovaní rekonštrukcie prvého písmena) podobu SVAVM. Ak vodorovnú priečku na písmene A budeme pokladať za ligatúru písmena T, text dostane podobu, ktorý by bolo možné čítať ako SVATVM (slovanské svjat-?). Možno pripustiť aj pokus o retrográdnú formu čítania v podobe skratky MVAVS, ktorá má koncovku latinských mužských prídavných a osobných mien *-us* (*VS*). Čí-

tanie skráteného textu by v takom prípade mohlo byť M(ichael)V(s)¹ A(rchangel) VS. Naše historickojazykovedné vedomie v nás vzbudzuje pochybnosti o tom, že na plakete sú latinské grafémy. Nápis SVATVM nemožno čítať ako „slovanské“ *svjat-*, pretože v tom čase by v pozícii predpokladanej hlásky *A* bola bývala ešte nosová samohláska **ę*, t. j. išlo by o podobu **svent-*, ktorá sa denazalizovala, stratila nosovosť až koncom 10. storočia. Dokazujú to zápisy s nosovými hláskami v známom Cividalskom evenjeliári: *Szuentiepulc* = *Světěplъkъ*, *szuntezizna* = *Světěžizna*, *pi-lende* = *Pileđa*, *prenenę* = *prě něnę* (Pauliny, E., 1964, s. 54), *pensezi* = *Pežьсь*, *uincamere* = *Vęceměрь*, *randeco* = *Rędъkъ*, *trebenta* = *Trebęta* (Stanislav, J., 1957, s. 90 – 91). Písmená na bojníanskej plakete identifikujeme ako hlaholské grafémy; na obrázku č. 2 ku každému znaku na bojníanskej plakete uvádzame adekvátny znak v hlaholike a pod ním uvádzame hlásku, ktorá sa týmto písmenom označovala.

Obr. 2. Detail plakety č. 1 so zvýraznenými líniami vyrytého nápisu na plakete identifikáciou hlaholských písmen a ich paralelami v latinke.

Foto: Archeologický ústav SAV

1	2	3	4	5	
					(v hlaholike pôvodne)
g	v ₁	d	v ₂	m	

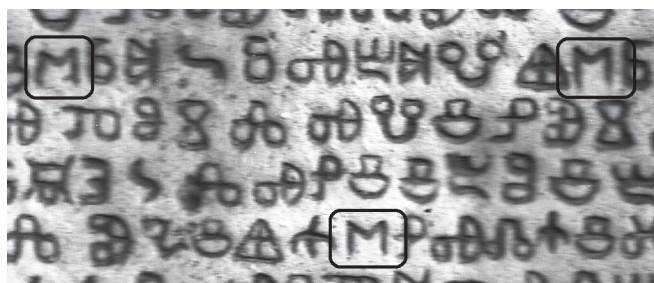
1. Prvé písmeno, ktoré na plakete nie je úplné, rekonštruujeme, resp. identifikujeme ho ako hlaholskú grafému (= g). Jej východisková podoba pozostávala z vertikálnej čiary, ohýbajúcej sa v dolnej časti doľava, na ktorú sa smerom doprava pripájala mierne stúpajúca horizontála. Zakončenie obidvoch čiar tvorili kruhy, ktoré boli neoddeliteľnou súčasťou písmena, nikdy sa nevyskytovali na spoji dvoch čiar, ale vždy iba na konci jednej línie.

¹ Tento výklad v zhode s J. Šedivým na základe konzultácií nepovažujeme za presvedčivý tým, že meno *Michael* nemalo v latinčine zakončenie *-us*, ale sa používalo bez neho.

2. Druhé a štvrté hlaholské písmeno $\mathfrak{V}$ identifikujeme ako znak pre hlásku *v* s pôvodom v gréckej graféme υ (= *ypsilon*), z ktorej sa vyvinula jeho konečná podoba s typickým kruhovitým hlaholským zakončením.

3. Tretí znak identifikujeme ako variant hlaholského písmena $\mathfrak{d}$ (= *d*). Predpokladáme, že vodorovná základňa na zobrazenom znaku mohla v tomto prípade vzniknúť pod vplyvom neslovanského prostredia a ustálila sa v hornej časti hlaholského znaku namiesto pôvodného hrotu. Túto tendenciu podporuje vývinovo mladšia podoba písmena $\mathfrak{d}$ v cyrilike. Vo variantnej podobe tak nachádzame pôvodnú hlaholskú grafému na označenie hlásky *d* aj na bojnianskej plakete; brvno vo vnútornej časti znaku je svedectvom variantnosti pôvodného znaku $\mathfrak{d}$. Pri pozornejšom pohľade na plaketu vidno, že táto línia je na rytine plytšia, napriek tomu bola príčinou, že sa tento znak považoval za latinské písmeno *A* so šípovou ozdobou hornej spojnice. V našom prípade stredovú vodorovnú čiaru v tomto znaku na bojnianskej plakete považujeme za pôvodné brvno, z ktorého sa neskôr v cyrilike vyvinula horná vodorovná časť písmena $\mathfrak{d}$ (t. j. $\mathfrak{d} > > > \mathfrak{d}$); horná vodorovná línia variantného hlaholského písmena na plakete by mohla byť šípovitou ozdobou.

4. Posledný znak na bojnianskej plakete identifikujeme ako písmeno *M*. Pôvodným hlaholským znakom by na tomto mieste mala byť graféma $\mathfrak{M}$, ktorú uzatvárali oblúky v nákončí. Táto zložitá graféma v kontakte s latinskou kultúrou často ustupovala jednoduchšiemu latinskému písmenu *M* a takto sa zachovala aj na bojnianskej plakete (pozri obrázok č. 3).

Obr. 3. Varianty grafémy *M* v pôvodnom hlaholskom texte (detaily pamiatky z územia Chorvátska zvýraznil P. Ž.)

Identifikácia grafém na plakete č. 1 z Bojnej je však len východiskom hľadania obsahu ukrytého v nápise. Jednotlivé písmená – ako bolo v prípade takýchto artefaktov prirodzené – sú abreviatúrou, textovou skratkou². Na bojnianskej plakete ide

² Najznámejšou abreviatúrou je nápis *INRI* s významom *Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum*: Ježiš Nazaretský, kráľ židovský.

v ъ / t c b ě / g^{oo}-i / v ъ z d v i g ъ / d^{oo} ѡ
 m o io

V tomto texte nejde tu len o úpenlivú prosbu o odpustenie a o pomoc, ale o silný christianizačný motív v spojení v *tebe* (aj latinské *ad te*), ktoré malo v staroslovienčine okrem základného významu aj význam „do teba“ = „prijatím kresťanstva odovzdal som svoju dušu *do Tvojej vôle // Tvojej vôle*“. Prvý verš Dávidovho žalmu treba navyše vnímať nielen ako abreviatúru na relikviári či prenosnom oltári, ale ako text, ktorý má v dobovom aj priestorovom kontexte druhej polovice 9. storočia svoj duchovný význam; Dávidov žalm totiž pokračuje: *Bože môj, v Teba dúfam: nech nevyjdem na hanbu, nech moji nepriatelia nejasajú nado mnou...* Identifikácia nápisu odhaľuje ďalšie dôkazy o intenzite cyrilometodskej misie v oblasti Nitrianska. Ak

⁴ Z ekonomických dôvodov (nedostatok pergamentu, atramentu a pod.) sa v staroslovienskych textoch najčastejšie výrazy skracovali a naznačovali nadriadkovým znakom – tildou (pozri detaily na obr. 4).

je text bojníanskej plakety spätý so starozákonným žalmom, svedčí to o skutočnosti, že okrem prekladu štyroch novozákonných evanjelií boli na tunajšom území, celkom prirodzene, známe aj starozákonné texty. Ich staroslovienska podoba je v inom kultúrnom prostredí dokázaná citovaným Sinajským žaltárom. Bojníanska plaketa svedčí o tom, že tieto starozákonné texty boli bežnou súčasťou pastoračnej činnosti napriek tomu, že primárne sa do staroslovienskej písomnej podoby dostali preklady novozákonných textov (pozri Pauliny, E., 1985, s. 64 a 73). Súhrnne tak starozákonné aj novozákonné texty mali v tom čase integračnú funkciu nielen z hľadiska christianizácie, ale rozšírené boli o fenomén, že slovo Božie zaznievalo na tunajšom území, v tunajších chrámoch v tunajšej reči, zrovnoprávnenej s ostatnými liturgickými jazykmi, uznávanými vtedajším právom aj dobovou mocou.

Okrem jazykovej analýzy sme sa pokúšali identifikovať nápis bojníanskej plakety aj ako potenciálny chronogram (pozri Olexák, P., 2012). Z číselných hodnôt hlaholských grafém $g = 4$, $v = 3$, $d = 5$, $m = 40$ akýmikoľvek matematickými úkonmi, združovaním číselných hodnôt alebo ich kombináciou nemožno získať číselný údaj, ktorý by sa dal rešpektovať ako relevantný chronogram.

Prvé štyri znaky na bojníanskej plakete sa dajú jednoznačne identifikovať ako hlaholské písmená. Piaty znak – M s trojuholníkovito ukončenými bázami dolných častí svedčí o tom, že rytina vznikla v slovanskom prostredí, poznačenom inojazyčným – latinským kultom. Niet pochýb o tom, že takého kultúrne, jazykové či duchovné prostredie bolo v čase vzniku nápisu aj na území Nitrianska, t. j. v oblasti, v ktorej sa našla plaketa. Tento artefakt tak vydáva jazykové svedectvo o tom, že vznikol v prostredí, vyznačujúcom sa synkretizmom kultúr – latinskej a byzantskej. Dokazuje to aj slovosled, ktorým sa text plakety líši od slovosledu tej istej vety, zapísanej v byzantskom prostredí a zachovanej v Sinajskom žaltári. Latinský pôvod grafémy *M* v hlaholskom texte bojníanskej plakety je zasa dôkazom slov z Rastislavovho posolstva k cisárovi Michalovi III.: *...i sqtъ vъ ny vъšbli učitele mъnozi chriſtjani iz Vlachъ i iz Grъkъ i iz Nѣmъcъ, učęſte ny različъ – prišli k nám učitelia mnohí, kresťania z Vlách i z Grécka, i z Nemiec, učiac nás rozlične* (Pauliny, E., 1964, s. 35). Predpokladáme, že interpretovaný nápis na bojníanskej plakete pochádza – na základe uvedených predpokladov – z poslednej tretiny 9. storočia, t. j. až z obdobia po príchode cyrilometodskej misie na naše územie. Na okolnosti, ktoré korešpondujú s našim vysvetlením, poukázal v polovici šesťdesiatych rokov minulého storočia jazykovedec profesor Eugen Pauliny: *„Grécka predcyrilometodská misia nezanechala u nás zreteľné stopy, resp. jej stopy mohli byť prekryté neskoršou misiou Konštantína a Metoda a byzantskými vplyvmi za prvých Arpádovcov. Proti tomu je vplyv talianskej a nemeckej misie u nás jasne badateľný“* (tamže, s. 51). O silnej tradícii a vplyve talianskej a nemeckej misie niet pochýb a ich intenzitu dokazujú aj ostatné bojníanske plakety, najmä latinský nápis na plakete č. 4, o ktorej

autori K. Pieta, A. Ruttkay a M. Ruttkay (Pieta, K., Ruttkay, A., Ruttkay M., 2006, s. 21 – 63) tvrdia, že na „poškodenej plakete 4 sa vo vodorovnom rade na ľavom boku postavy zachoval vodorovne vedený rad písmen NDE. Žiaľ, plocha na opačnej strane, kde by bolo možné predpokladať začiatok symetricky komponovaného textu, sa nezachovala. Nemôžeme však vylúčiť, že nápis je úplný. Nepochybne ide o skrátený, redukovaný text, ktorého čítanie je vzhľadom na jeho fragmentárnosť či krátkosť veľmi ťažké a akékoľvek vysvetlenie, ktoré sa neopiera o dobové paralely môže byť len viac alebo menej vydarenou hypotézou. Podľa jednej z rekonštrukcií, ktorá sa opiera o čítanie DE v zmysle DEUS, by mohlo ísť o formulu vyznania kresťanskej viery (CRE).....NDE = (credo) (i)N (unum) DE(um)“. Toto vysvetlenie by bolo presvedčivejšie v spojení s podobou ĪVNVDM, nie v podobe NDE, napriek tomu potvrdzuje súvislosti, ktoré na jednej strane svedčia o situácii z prvej polovice 9. storočia, o snahe po duchovnej integrácii Nitrianska so západom, na druhej strane – smerom od východu – potvrdzujú slová mnícha Chrabra z obrany slovanského písma a jazyka zo začiatku 9. storočia: *Прѣжде убо Словѣне не имѣахѡ книгѡ (писменъ), нѣ чрѣтанъми и рѣзанъми чытѣахѡ и гадаяхѡ жесть сѡште погани. Крѣстивъше же сѣ нѡѣдаахѡ сѣ римьскыими и грѣчьскыими писмены пѣсати словѣноскојѡ рѣчь безъ устроєнья... I такъ бѣаше мѡнога лѣта*“ – v doslovnom preklade do slovenčiny: *Prv však Slovieni nemali knihy (písmená), ale z črt a zárezov čítali a hádali, súc ešte pohanimi. Pokrstiac sa pokúšali sa rímskymi i gréckymi písmenami písať sloviensku reč bez poriadku. ... A tak bolo mnohé roky* (Pauliny, E., 1964, s. 19). Pravdivosť týchto slov potvrdil ich autor, mních Chabr (pravdepodobne pseudonym Metodovho žiaka Nauma), ktorý sa po Metodovej smrti r. 885 usídlil pri Ochridskom jazere na macedónsko-albánskej hranici. V Naumovom spise O PÍSMENÁCH je dôležitá veta: *Сѡтъ бо еште живы, иже сѡтъ видѣли ихѡ* – v súčasnej spisovnej slovenčine: *Lebo sú ešte nažive, ktorí ich videli* (tamže, s. 28).

V súvislosti s nápisom na bojníanskej plakete č. 1 konštatujeme, že ide o hlaholský nápis, ktorý podľa najväčšej pravdepodobnosti vznikol na území Nitrianska a obsahuje prvky byzantskej cyrilometodskej misie. Dokazuje to identita obsahu textu so žalmom XXIV, 1, Sinajského žaltára, ktorý sa zachoval v hlaholskej podobe. Týmto našim tvrdením nechceme poprieť konštatovanie archeológov K. Pietu, A. Ruttkaya a M. Ruttkaya (2006, s. 49 – 50) o tom, že „hľadanie priamočiarych a vytrhnutých analógií na základe chronologických či teritoriálnych umelecko-historických kritérií nevedie k úspechu“. Hlaholské znaky na plakete č. 1 svedčia o tom, že mohla vzniknúť v čase po vytvorení hlaholskej znakovkej sústavy, čo možno časovo lokalizovať do poslednej tretiny 9. storočia. Dôkazom latinského kultúrneho vplyvu je podoba latinských kapitálnych písmen na plakete č. 5, ktorá je analogická s rovnakým zakončením, aké majú voľné línie tretej a piatej grafémy na plakete č. 1 (pozri obr. 2).

Obr. 5 Plaketa s predpokladaným latinským nápisom NDE.
Foto: Archeologický ústav SAV

Autori K. Pieta, A. Ruttkay a M. Ruttkay (2006, s. 21 – 63) pri opise grafém na plakete č. 1 skonštatovali, že ide o trojuholníkovito ukončené bázy – v prípade A a M, resp. o terminálne konce – v prípade V. Zakončenia voľných línií na gravúre textu myšlienково nadväzujú na podstatu hlaholského písma, v ktorom dominovali kresťanské symboly – kríž, trojuholník a kruh. V hlaholike boli voľné línie písmen vždy zakončené oblúkovito, resp. kruhom. Upozorňujeme, že v prípade hlaholských písmen kruhovitú, v našom prípade na bojnianskej plakete trojuholníkovitú zakončenia nie sú ozdobnými prvkami (terminálmi, fázetami), ale sú organickou súčasťou písmena. Bez týchto prvkov by hlaholský „znak“ nemal funkciu písmena. Na rozdiel od rozšírení pätičky latinskej či gréckej majuskuly, kde má tento prvok „ozdobnú“ funkciu, by pri hlaholskej graféme nešlo o formu jazykového znaku.

Jazykovedná rekonštrukcia nápisu na bojnianskej plakete č. 1 sa pridružuje starozákonnej motivácii obrazovej aj textovej časti plakety, zriedkavého ikonografického typu Krista-anjela veľkej rady, známeho zo Starého zákona z videnia proroka Izaiáša (Izaiáš 6, 1 – 4), resp. z textu proroka Malachiáša (Malachiáš 3, 1 – 2), v patristickej literatúre a v Nebeskej hierarchii Pseudo – Dionýzia Areopagitu (Vančo, M., 2008, s. 45). Kristus sa objavuje aj v Abakukovej modlitbe k pánovi (Abakuk 3, 1 – 19), kde sa uvádza jeho prefigurácia ako záchrancu izraelského národa (tamže). Tomuto starozákonnému motívu zodpovedá aj textová časť – Dávidov žalm 24, 1. Nápis na plakete podľa nás pochádza z poslednej tretiny 9. storočia a najpravdepodobnejšie vznikol v duchovnom a kultúrnom prostredí Nitrianska. Dokazujú to prvé

štyri hlaholské znaky nápisu, piaty znak je svedectvom predchádzajúcej duchovnej a kultúrnej latinskej tradície na tomto území. Tým možno na plakete identifikovať dve časové aj priestorové vrstvy: prvá, staršia, je spätá s motívom zobrazeným na plakete, t. j. s figurálnym zobrazením a lemom. Historici umenia ju datovali obdobím medzi rokmi 780 – 820. Slovenskí archeológovia K. Pieta a A. Ruttkay (2006, s. 51) konštatujú, že kolekcia plakiet z Bojne je súčasťou latinského, západného kresťanského vplyvu na nitrianske územie. K tomuto konštatovaniu ich viedli práve neidentifikované písmená na plakete č. 1, odlišné od latinských kapitálok na plakete s nápisom NDE. Táto myšlienka sa môže podľa nás vzťahovať najmä na piate písmeno na plakete č. 1 tým, že sa jeho podobou odkláňa od klasickej „učebnicovej“ podoby hlaholského písmena a vyskytuje sa v latinskej podobe. Práve uvedená variantnosť písmena svedčí o nehomogénnom jazykovom prostredí vzniku plakety (Pozri Stančev, 2000, s. 89 – 90).

V počiatočných fázach identifikácie nápisu na plakete č. 1 sme na pozadí konštatovania K. Pietu a A. Ruttkya predpokladali neslovanský základ obrazovej časti a za potenciálne novšiu vrstvu sme považovali nápis (Žigo, 2013a, s. 260, Žigo, 2013b, s. 10). Postupné štúdium odbornej literatúry, nové poznatky a presvedčivé odborné archeológov a reštaurátorov nás privádzajú k poznatku, že obrazová aj textová časť plakety vznikli súčasne. Rešpektujeme odborné vyjadrenie reštaurátora Archeologického ústavu SAV v Nitre Mariána Knolla, ktorým presvedčivo vylúčil dodatočné gravírovanie textu slovami: „Keby tam bol vyrytý až dodatočne, autor by poškodil vrchnú zlatú vrstvu. Med' koroduje na zeleno, táto koróznna vrstva by za tie stáročia prerazila a musela by sa niekde na povrchu objaviť“ (pozri ^[1]). Aj napriek tejto skutočnosti možno na plakete identifikovať dve časové, najmä priestorové vrstvy jej vzniku; nie sú výrazne oddelené, a preto ich treba vnímať veľmi citlivo. Prvú, staršiu časovú vrstvu možno podľa nás identifikovať v motivačnej rovine obrazovej časti plakety – byzantský pôvod obrazových a ozdobných motívov; k nim patrí diamantovanie na štvorlístkových plakétach, analogické výzdobe odevu cisára Michala III. na reverze jeho mince, fenomén, ktorý bol v staršom období známy v byzantskom umení – v mincovníctve. Z tejto oblasti pochádza aj zlatý solidus Michaela III. z hrobu č. 480 pri trojloďovej bazilike v Mikulčiciach a v ilumináciách kódexu Gr. 510 Homilií Gregora Naziánskeho. Kódex pochádza z rokov 880 – 886 a pôvod má na cisárskom dvore v Konštantínopole, odtiaľ prišli na naše územie aj Konštantín a Metod. Za príbuzný prvok možno považovať bronzový plechový krížik objavený pri kostole č. 12 na akropole hradiska Valy pri Mikulčiciach, ktorý je pravdepodobne veľkomoravského pôvodu; na krížiku je schematicky vyrytý obraz Ježiša Krista s krížovým nimбом okolo hlavy, s pravou rukou na hrudi a ľavou v pozdravnom geste, čo je analogické k plakete č. 1“ (Vančo, M., 2008, s. 44, tenže, 2010, s. 112 a n.). Hlaholský pôvod nápisu na plakete č. 1 nás privádza k návrhu na toto časové a priestorové zaradenie: obrazové a výzdobné motívy

plakety nadväzujú na staršiu byzantskú umeleckú tradíciu. Druhú, novšiu časovú vrstvu predstavuje podoba hlaholského textu, ktorý vznikol súčasne s obrazovou časťou. Predpokladáme však, že plaketa mohla vzniknúť len v takej dobe, v ktorej bolo už známe hlaholské písmo, t. j. po príchode cyrilometodskej misie na naše územie. Nehomogénna povaha hlaholských znakov je zároveň svedectvom predchádzajúcej latinkej tradície, latinského písma a je dôkazom časovej, priestorovej a z pohľadu nášho jazykového priestoru neslovanskej vrstvy, do ktorej sa dostávala po príchode byzantskej misie hlaholská znaková sústava.

Dynamiku jej prenikania do nového prostredia dokazuje práve piaty znak na bojníanskej plakete, tradičné latinské písmeno M, ktoré bolo z hľadiska aplikácie v porovnaní s hlaholskou grafémou jednoduchšie a v tunajšom prostredí nebolo nezrozumiteľné. Naopak, bolo známe a dokazuje to nápis na plakete s nápisom NDE. Podoba piateho znaku – variantnej podoby hlásky M v hlaholskom texte na plakete č. 1 – nebola výnimkou na území kontaktov staroslovienskych textov s latinskou kultúrou (pozri vyššie obr. 3 – text z územia dnešného Chorvátska). Ďalším historickojazykovedným dôkazom o tom, že nápis vznikol v heterogénnom jazykovom prostredí, v kontakte pôvodného byzantského textu s latinským duchovným prostredím, sú aj štylistické znaky textu, jeho slovosled: pôvodné byzantské prostredie dokazuje oslovenie na začiatku vety, na druhej strane o vplyve latinčiny svedčí priamy gramatický predmet anteponovaný vo vete pred sloveso (pozri Weingart, M., 1938, s. 30.). Touto črtou sa text líši od slovosledu žalmu v Sinajskom žaltári, v ktorom je priamy predmet až za slovesom a oslovenie je vnútri verša.

Nehomogénnu povahu veľkomoravskej edície staroslovienčiny v porovnaní s klasickou byzantskou staroslovienčinou dokazuje známa písomná pamiatka z tunajšieho prostredia – KYJEVSKÉ LISTY. Túto pamiatku spájajú s naším územím jazykové znaky, ktoré sa okrem veľkomoravského typu staroslovienčiny inde nemohli vyskytovať: podoba *ѡсѣчѣ* namiesto *ѡсѣчь* (tvrdý jer v prvej slabike), skupina *šč* za praslovanské **stj*, **skj* proti bulharsko-macedónskej skupine spoluhlások *št* v slovách typu *очищеніе*, *защити*, výskyt hlások *c* v tvaroch *просѣце*, *ходатаѣцу*, *помос* (hláska *c* namiesto pôvodného **št*), tvar rozkazovacieho spôsobu *дазѣ* (od slovesa *дати* namiesto pôvodného byzantskoslovanského **dažd*, tvar *тѹзимѣ* = cudzím oproti **čуждим*).

Náš predpoklad o byzantskej motivácii obrazovej časti plakety a jej textovej časti s heterogénnymi slovansko-neslovanskými znakmi korešponduje aj s názorom T. Štefanovičovej (2006, s. 28 – 31), ktorá uvádza, že plakety nemajú obdobu v rozsiahлом stredoeurópskom priestore. Upozorňuje na príbuznosť v zobrazení orantov na bojníanskych plaketách a na nálezoch z moravských lokalít na jej podobnosť s výzdobou Ratchisovho oltára v severotalianskom meste Cividale, s ktorým malo veľkomoravské územie intenzívne duchovné kontakty. Nášmu jazykovednému výkladu textu

bojnianskej plakety č. 1 je najbližšie vysvetlenie M. Mehofer a V. Leuschovej (Mehofer, M., Leusch, V., 2006, s. 79 – 120) o tom, že na bojnianskych plaketach sa nachádzajú figurálne zobrazenia, porovnateľné so zobrazeniami na nákončiach opaskov z veľkomoravského náleziska v moravskej archeologickej lokalite Mikulčice, najmä ich tvrdenie, že kolekcia plakietsk z Bojnej súvisí s „domácou“ produkciou šperkárskych dielní. Zakončenia voľných línií na gravúre textu myšlienkovovo nadväzujú na podstatu hlaholského písma, v ktorom dominovali kresťanské symboly – kríž, trojuholník a kruh. V hlaholike sa voľné línie písmen, ako sme už uviedli, končili oblúkom, resp. kruhom. Možnože sa tieto línie v čase vzniku plakety nedali vyryť v potrebných malých rozmeroch, preto autor rytiny nahradil pôvodný kresťanský motív v nákonči hlaholských písmen – kruh, resp. oblúk – adekvátnym kresťanským symbolom – trojuholníkom. O byzantskej motivácii artefaktov svedčí aj výrazná zhoda prvkov na plakete č. 5 z nálezu v Bojnej (tvar symetrického kríža, zaoblené strany) so zobrazením evanjelistu Marka v staroruskej pamiatke OSTROMIROVO EVANGELIE, ktorá vznikla vo východoslovanskom duchovnom prostredí v r. 1056 – 1057 bez kontaktu s latinskou kultúrou a napísaná je už cyrilským písmom (pozri obr. 6, Ostromirovo Evangelie 1056 – 1057, list 127).

Obr. 6. Bojnianska plaketa č. 5 (vľavo), evanjelista Marek v Ostromirovom evanjeliári z 11. storočia (vpravo). Foto: Archeologický ústav SAV

Ak by historici, archeológovia, teoretici umenia či kulturológovia prijali naše jazykovedné vysvetlenie nápisu na skúmanom artefakte, bolo by to nielen uznaním jazykovedy aj (!) ako pomocnej vedy historickej, ale najmä svedectvom toho, že sa na našom území zachoval jeden z najstarších záznamov v hlaholskom písme. Ku konštatovaniu archeológov, že ide „v európskych súvislostiach o veľmi vzácne a len zriedkavo dodnes zachované diela s vysokou umelecko-historickou hodnotou“ (Pie-

ta, K., Ruttkay, A., Ruttkay, M., 2006, s. 31) možno dodať, že z jazykovedného hľadiska ide o jedinečný, popri pravdepodobne neskorších Kyjevských listoch⁵ možno najstarší zachovaný dôkaz hlaholského písma a priame potvrdenie existencie a fungovania liturgického jazyka slovanského pôvodu na našom území. Obsah textu, ktorý sa skrýva v skratke na bojnianskej plakete, má svoju historickú hodnotu aj v tom, čo by sme chceli zdôrazniť na záver príspevku: ten istý text, prvý verš z 24. Dávidovho žalmu, ktorý sa nachádza aj v novozákonnom EVANJELIU PODĽA LUKÁŠA, 23, 46, vyriekol pred svojím skonom v r. 885 Metod: *Въ рочѣ твои, господи, душу мою възлагая*; v preklade do súčasnej slovenčiny: *Do rúk Tvojich, Pane, dušu moju porúčam* (Pauliny, E., 1964, s. 216, tenže, 1985, s. 65).

Či ide v prípade textu na bojnianskej plakete a Metodovej poslednej predsmrtnej vety o náhodu, alebo je za obsahom dvoch viet s rovnakým obsahom, ale odlišnou jazykovou štruktúrou príčinná súvislosť, možno odhaliť budúcnosť. V tejto chvíli nám neostáva iné, ako pripomenúť Polkinghornovu myšlienku z práce REASON AND REALITY s odporúčaním chápať ju v najširšom zmysle: „Musíme rozumieť, aby sme mohli veriť, ale musíme veriť, aby sme mohli rozumieť...“ (Polkinghorn, J., 1991. s. 56.). Musíme teda rozumieť tomu, čím sa zaoberáme, aby sme mohli veriť, že je to tak, ale musíme veriť, že to tak je, aby sme tomu mohli porozumieť, aby sme (si) to vedeli vysvetliť.

Uvedomujeme si, že presvedčiť mnohých odborníkov z rôznych vedných disciplín o obsahu nápisu na bojnianskej plakete nebude jednoduché a na prvýkrát naše vysvetlenie pre nich možno nebude ani prijateľné. Hádám aj preto, že výrok *Gospodi, v tebě dušę възdvigъ мою – Pane, ku Tebe dušu pozdvihol som moju*, sa v staroslovienskych pamiatkach vyskytuje len zriedkavo, napr. v citovanom SINAJSKOM ŽALTÁRI, v ZOGRAFskom KÓDEXE (Quattuor Evangelium Codex Glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus), v ŽIVOTE METODA (pozri Ratkoš, P., 1964, s. 266.), v ktorom ide na základe odpisov z 12. a 13. stor. o novozákonný text Evanjelia podľa Lukáša, 23, 46 (tamže) a vo variantnej podobe aj vo FRIZINSKÝCH PAMIATKACH v podobe *Miloztivui bose tebe poronso me telo I mo dusu* (Brižinski spomeniki, 2004. s. 38). Príčinou zriedkavého výskytu pôvodného starozákonného žalmu (Dávid, 25, 1), resp. jeho podoby prenesenej do Evanjelia podľa Lukáša (Luk. 23, 46) v staroslovienskych pamiatkach je skutočnosť, že väčšina týchto pamiatok obsahuje také časti evanjelií, ktoré nezachytávajú Ježišovu smrť.

Bojnianska plaketa s hlaholským nápisom je dôležitým prvkom v našich kultúrnych a duchovných dejinách a dokazuje význam nášho územia v zložitom historickom

⁵ KYJEVSKÉ LISTY sa pokladajú za prvý odpis cyrilometodského originálu a rukopis sa datuje začiatkom 10. storočia. Ide o hlaholský rukopis malého formátu na trinástich stranách a obsahujú základné omšové modlitby (*oratio, super oblatam, praefatio, post communionem*) na desať omší, spolu 38 krátkych modlitieb. Vznikli pravdepodobne podľa latinskej predlohy, ktorú sa nepodarilo nájsť. Významovo najbližší im je text Padovského kódexu zo 6. – 7. storočia.

kom kontexte konca 9. storočia. Akceptácia predpokladu, že ide o najstaršiu pamiatku, zachytávajúcu hlaholské písmo na našom území by malo z pohľadu slovenskej vedy aj celoslovanský kultúrohistorický význam: posilnilo by dôkazy o významnej funkcii, o mieste organizovaného šírenia kresťanstva, vzdelania a písomníctva na území Nitrianska. Dešifrovaním textu ako hlaholskej abreviatúry starozákonného žalmu, resp. jeho variantu z Evanjelia podľa Lukáša, ponúkame vysvetlenie formy aj významu doteraz neidentifikovaného nápisu na plakete č. 1 z náleziska v Bojnjej. Oponovať tejto ponuke možno, prirodzene, ďalšími, presvedčivejšími a prijateľnými dôkazmi.

Literatúra

- Brižinski spomeniki. Monumenta Frisingensia. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede 2004. 212 s.
- MEHOFER, Mathias, LEUSCH, Verena: Technologische Analysen an den vergoldeten Goldenplatten aus Bojná. In: Bojná. Ed. Pieta, K., Ruttkay, A., Ruttkay, M. Nitra 2006, s. 79 – 120.
- Na písme zostalo. Dokumenty Veľkej Moravy. Bratislava: Vydavateľstvo Perfekt 2012. 160 s.
- OLEXÁK, Peter: Čo je chronogram? Ružomberok: Verbum, vydavateľstvo Katolíckej univerzity 2012. 120 s.
- Ostromirovo Evangelie 1056 – 1057 goda po izdaniiu A. Ch. Vostokova. Ed. A. M. Moldovan et al. Moskva: Jazyki slavianskikh kultur 2007. 968 s.
- PAULINY, Eugen: Slovesnosť a kultúrny jazyk veľkej Moravy. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1964. 248 s.
- PAULINY, Eugen, ONDRUŠ, Šimon: Život a dielo Metoda, prvoučiteľa národa slovienskeho. Bratislava: Tatran 1985. 208 s.
- PETKOVÁ, Petra: Die Schreiber des neugefundenen Teils des Psalterium Sinaiticum. In: Über den Ursprung der Glagolica. In: Glagolitica. Zum Ursprung der slawischen Schriftkultur. Red. H. Miklas. Wien: Akademie der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. 2000, s. 109 – 116.
- PIETA, Karol: Bojná. Nové nálezy k počiatkom slovenských dejín. Bojná: Archeologický ústav SAV – Archeos 2007. 48 s.
- PIETA, Karol, RUTTKAY, Alexander, RUTTKAY Matej: Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. In: Bojná. Nitra: Archeologický ústav SAV – Ponitrianske múzeum 2006, s. 21 – 63.
- POLKINGHORN, John: Reason and Reality. The Relationship Between Science and Theology. London: SPCK 1991. 119 s.
- Quattuor Evangelium Codex Glagolicus olim Zographensis nunc Petropolitanus. Characteribus Cyrillicis Transcriptum Notis Criticus Prolegomenis Appendicibus Auctum. Edidit V. Jagić. Berolini apud Weidmannos. MDCCCLXXIX. 222 s.
- RATKOŠ, Peter: Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964. 468 s. + 14 s obr. Príloha.
- STANČEV, Krasimir: Digrafia i bilingvizm v naj-starija period na slavianskata pismenost. In: Über den Ursprung der Glagolica. In: Glagolitica. Zum Ursprung der slawischen Schriftkultur. Red. H. Miklas. Wien: Akademie der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. 2000, s. 89 – 94.
- STANISLAV, Ján: Dejiny slovenského jazyka. Zv. 3. Texty. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1957. 328 s. + 24 obr.
- ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana: K počiatkom nitrianskeho kniežatstva, Historická revue XVII/5-6, 2006, s. 28 – 31.

- VANČO, Martin: The ninth century great Moravian figurals motifs of orantes. *Starohrvatska prosvjeta*. 2008. III. Serija. Svezak 35, s. 43 – 61.
- VANČO, Martin: Figurálne motívy plakiet z Bojnej v kontexte veľkomoravského umenia – Figural Motifs of Plaques from Bojná in the Context of Great Moravian Art. In: *Studia Mediaevalia Pragensia* 9. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Nakladatelství Karolinum 2010, s. 111 – 152.
- WEINGART, Miloš: Hlaholské listy vídeňské. *Časopis pro moderní filologii*. XXIV, 1938, s. 31 – 39.
- ŽIGO, Pavol: Najstaršie svedectvo o jazyku z konca 9. storočia. In: *Kultúra slova*, 2013a, roč. 47, č. 5, s. 257 – 260.
- ŽIGO, Pavol: Priznanie sa ku kresťanskej viere. In: *Správy SAV*, 2013b, roč. 49, č. 10, s. 10.

Internetové odkazy

[1] <http://nitraden.sk/novinky/bojna-jazykovedec-mozno-rozlustil-najstarsi-napis-v-hlaholike>

Poznámka

Variant textu s vysvetlením nápisu na bojníanskej plakete bol publikovaný aj v *Historickom časopise*, ročník 62, 2014, č. 1, s. 3 – 17.

PARTIKULY V REČI MATIEK ORIENTOVAanej NA DIEŤA

Alexandra Brestovičová

*Katedra jazykov Technickej univerzity v Košiciach, Boženy Němcovej 26, 040 01 Košice-Sever
e-mail: alexandra.brestovicova@tuke.sk*

BRESTOVIČOVÁ, A.: Particles in the Child Directed Speech. In: Slovak Speech, 2014, vol. 79, no. 1-2, p. 19-31.

Abstract: The study deals with frequency analysis and characteristics of the particles as one of the most often used parts of speech in the child directed speech of three Slovak mothers directed to their pre-linguistic infants. Mother-infant dyads were videotaped in 1-hour sessions once a month and were transcribed via CHAT in CHILDES. The corpus of approximately 66 thousand words was organized into a frequency lexicon. Prototypical particles are discourse markers *well* 'no' and *right* 'tak' also used with positive pragmatic function shown in intonation and affirmative *yes* 'áno' and *well* 'dobré' used to praise as well as to join children into the "protoconversation".

Key words: child directed speech, discourse markers, frequency analysis, particles

1. ÚVOD

Termín *reč orientovaná na dieťa*, z anglického *child directed speech*, uviedla do slovenskej lingvistiky D. Slančová (1999, s. 26) koncom deväťdesiatych rokov minulého storočia. Označuje ním „spontánne, situované prehovory, v ktorých je dieťa individuálnym alebo kolektívnym adresátom.“

Podrobná deskripcia registra reči orientovanej na dieťa (RD) a subregistra reči matiek orientovanej na dieťa (ďalej RMD) ako špecifického komunikačného registra¹ je nevyhnutným základom pre explanáciu faktu, do akej miery sú špecifické kvality tejto komunikácie dôležité pre rečovú a jazykovú ontogézu dieťaťa. RMD sa uvedomuje na pozadí vzájomnej verbálnej komunikácie dospelých a ide pri nej o špecifický posun. Subregister RMD sa chápe ako špecifický typ simplifikovaného registra s vysokou mierou redundancie a posilnenou expresívnou zložkou (porov. Slančová, 1999, s. 29 – 30).

Subregister RMD pokladáme z psycholingvistického i sociolingvistického hľadiska za centrálny subregister RD. Vo svetovej lingvistike existuje rozsiahla literatúra, ktorá v podstate zodpovedala na otázku, akými jazykovými kvalitami sa tento spôsob komunikácie vyznačuje (porov. najmä Ch. Ferguson (1977), C. Snowová (1977), R. Wodaková a M. Schulzová (1986)).²

¹ Subregister RMD je charakteristickým mikrosociálnym komunikačným registrom a podľa D. Slančovej predstavuje „konvencionalizované jazykové a nejazykové správanie sa ľudí viazané na sociálny status, sociálnu rolu a sociálnu vzdialenosť“ (Slančová – Zajacová, 2007, s. 154).

² Problematikou reči orientovanej na dieťa (RD) sa na Slovensku zaoberá najmä D. Slančová (pozri Slančová, 1999, 2002, 2003; Mitrová – Sabol – Slančová – Zimmermann, 2006) a S. Zajacová (pozri 2008, 2012, 2013).

2. METÓDA

V našom lingvisticky zameranom výskume reči matiek orientovanej na dieťa sa venujeme charakteristike prototypovej lexiky,³ a to tak, že lexiku charakterizujeme v rámci jednotlivých slovných druhov (pozri Brestovičová, 2011, 2012, 2013). Spájame v ňom systémo-štruktúrny prístup s pragmatickou orientáciou a deskriptívny pohľad s explanáciou. Zároveň kombinujeme kvantitatívny a kvalitatívny výskum.

Východiskovým materiálom sú videonahrávky zaznamenávajúce spontánnu komunikáciu matiek s deťmi v predverbálnom štádiu reči v domácom prostredí v štandardných situáciách (kŕmenie, prebaľovanie, kúpanie, hra a ukladanie na spánok). Výskumný materiál obsahujúci dialógy troch matiek s vlastnými prvorodenými deťmi Martinom, Janou a Ninou bol získaný v rokoch 2002 – 2003 a je vlastníctvom virtuálneho laboratória detskej reči⁴. V longitudinálnom výskume analyzujeme reč matiek orientovanú na dve dievčatá a jedného chlapca. Kvalitatívne je pre nás rozhodujúce objavenie sa prvých slov u dieťaťa, ktoré stanovuje finálnu hranicu nášho materiálu. Nahrávky protodialogov⁵ matky s Ninou sa začínajú od veku dieťaťa 2 mesiace a končia sa vekom dieťaťa 9 mesiacov, v 10. mesiacoch už Nina komunikuje pomocou prvých slov *mam* a *daj*. Materiál, ktorý sa týka Janinej matky, sa začína vo veku dieťaťa 5 mesiacov a končí sa vo veku 12 mesiacov, v 13. mesiaci sa u Jany objavilo prvé zaznamenané skrátené „protoslovo“⁶ *ta* vo význame *tato*. Záznamy týkajúce sa Martinovej matky sa začínajú v jeho veku 3 mesiace a sledovaná vzorka sa končí vo veku 10 mesiacov, keď už dieťa produkovalo prvú zaznamenanú foneticky konzistentnú formu *hopapa* vo význame *hapalo*, teda subštandardné detské slovo pre *spadnúť* často používané jeho matkou a *bá* vo význame *bác* na pomenovanie toho istého javu. Prieniková rovina je od piatich do deviatich mesiacov veku detí. Ide o opis registra reči lingvistiky vzdelaných matiek, dve z nich sú logopedičky (súbory Martin a Nina)⁷ a jedna je učiteľkou slovenského a anglického jazyka (súbory Jana), sú to nositeľky spisovnej, resp. štandardnej variety slovenského jazyka. Dve matky pochádzajú z východného

³ „Pojmová náplň termínu prototyp sa v priebehu rozvíjania prototypovej teórie dosť výrazne menila. Spočiatku sa za prototyp považoval najlepší exemplár kategórie ... potom sa prototyp chápal ako kognitívny výtvor, ktorý sa vyznačuje tým, že má najviac spoločných vlastností s ostatnými exemplármi kategórie...“ (Dolník, 1994, s. 59). J. Dolník neskôr uviedol: „Prototypové je teda to, čo je štandardne preferované... Hodnotiace štandardy majú empirický podklad. Sú späté so silou zakotvenosti entít v skúsenostnom svete subjektu, a teda aj frekvenciou výskytu v jeho empirickom poli...“ (Dolník, 2007, s. 109).

⁴ Pozri <http://www.laboratorium.detskarec.sk/>.

⁵ Tento termín použil po prvýkrát C. Trevarthen na opis výmeny „informácií“, keď dospelý odpovedá na zvukový prejav alebo výraz tváre dieťaťa, akoby to bol náznak dialógu (Slančová, 1999, s. 22).

⁶ Protoslová chápeme podľa definície J. Kesselovej, ktorá ich pokladá za prvotné „akoby slová“, ide o zvukové komplexy, ktoré sú zreteľne vymedzené pauzami a ktorými dieťa vstupuje do verbálnej interakcie s dospelým, avšak ani v súhre s kontextom nemajú pre príjemcu jednoznačne interpretovateľný význam... ich význam príjemca interpretuje arbitrárne, podľa aktuálneho situačného kontextu a neverbálnych prejavov dieťaťa (Kesselová, 2008, s. 129).

⁷ Súbory protodialogov sú nazvané podľa krstných mien detí.

Slovenska, jedna z nich žije v Bratislave (súbory Nina), druhá žije v okolí Košíc (súbory Jana). Tretia matka pochádza zo západného Slovenska a žije v Bratislave (súbory Martin). Materiál považujeme za dostatočnú vzorku RMD vzhľadom na pilotný charakter nášho výskumu.

Kvantitatívne ide o súbor vo veľkosti takmer 66 tisíc performatívne použitých slov (P). Výskumný materiál zachytáva 24 hodín komunikácie matky s dieťaťom, realizovaných raz mesačne po dobu ôsmich mesiacov. Výskumná vzorka je kvantitatívne rovnocenne rozdelená; t. j. pri každej z troch matiek pracujeme s ôsmimi hodinami záznamu. Avšak kým v súboroch Nina a Jana vstupujú do interakcie s dieťaťom aj iní najbližší členovia rodiny, v súboroch Martin s dieťaťom interaguje výlučne matka. To je jeden z dôvodov, prečo v súboroch Martin ide o takmer dvojnásobné zastúpenie P slov v prototypových lexémach v porovnaní s ostatnými dvoma súbormi⁸. Druhým dôvodom je vysoké tempo reči a s tým súvisiaci vyšší počet slov za minútu u Martinovej matky⁹. Transkripcia je realizovaná v transkripčnom systéme CHAT pre program CLAN, v ktorom sa zaznamenávajú aj opisy situácií a činností, teda nie je zbavená situačného kontextu.

Východiskom kvantitatívnej interpretácie je finálny frekvenčný slovník (ďalej FS), ktorý sme získali spojením troch FS zostavených z rečového prejavu každej z troch matiek zoradený podľa relatívnej frekvencie¹⁰, podľa absolútnej frekvencie a tiež ako pracovná verzia podľa slovných druhov. Finálny FS obsahuje 3313 lexikálnych jednotiek.

Táto štúdia¹¹ sa zameriava na deskripciu a analýzu použitia partikúl v RMD so zameraním sa na frekvenčne najzťaženejšie partikuly vo finálnom FS RMD.

3. PARTIKULY

„Častice sú expresívno-hodnotiace slová, pomocou ktorých podávateľ aktualizuje, subjektívne odtieňuje svoj vzťah k obsahu výpovede, alebo jej časti“ (Findra, 2004, s. 71). „Častice sú pomocné slová, ktorými podávateľ nadväzuje na kontext alebo na situáciu a pritom vyjadruje rozličné významové odtienky jednotlivých výrazov alebo výpovedí i kontextových a aktualizáčnych vzťahov“ (Mistřík, 1966, s. 746). J. Kesselová (2003, s. 65) častice definuje takto: „Partikuly sú polyfunkčné slová s konektorovou a (alebo) aktualizácnou funkciou“ a oproti klasickému deleniu podľa vonkajších kritérií na uvádzacie a vytyčovacie (Mistřík, 1997, s. 83) ponúka

⁸ Aj počet všetkých P slov v súboroch Martin dokopy je temer dvojnásobný (radovo 31 tis.) v porovnaní s P v súboroch Nina a Jana (radovo 17 tis.).

⁹ Ako to uvádza v štúdií S. Zajacová (porov. 2013, s. 108).

¹⁰ Použili sme štatistické postupy uvedené v práci J. Mistříka (1969) a pracovali sme v programe MS EXCEL.

¹¹ Štúdia je realizovaná v rámci riešenia grantu VEGA 1/0129/12 Modelovanie rečového vývinu slovensky hovoriacich detí v ranom veku.

delenie vyplývajúce z pozorovania funkčných vlastností častíc na apelové a kvalifikačné. Apelové častice rozdeľuje na kontaktové a výzvové, kvalifikačné rozdeľuje na afirmatívno-negačné, zdôrazňovacie, persuzívne, kompozičné a emocionálne. Ich ostrému ohraničeniu však bráni nielen navrstvovanie rôznych komunikačných funkcií na jednu časticu, ale aj fakt, že „v hodnotiacom postoji môže byť implicitne prítomný i apel na adresáta“ (Kesselová, 2003, s. 67).

Pri porovnaní zastúpenia slovných druhov v RMD s výskumom M. Šimkovej (2011) o hovorenom korpuse reči dospelých medzi sebou vidíme základné rozdiely v používaní konjunkcií, interjekcií a partikul. M. Šimková v tabuľke 7 pod hlavičkou s-hovor-3.0 2011 uvádza ako 4. najfrekvencovanejší slovný druh spojky, 5. častice, 6. predložky, 7. adjektíva, 8. príslovky, 9. číslovky a posledný citoslovčia (porov. ibid. tab. 7, s. 331). V RMD patria častice a citoslovčia k centrálnym slovným druhom, kým spojky sú najmenej zastúpeným slovným druhom. Rovnako ako v hovorenom korpuse sú v RMD v reči (P jednotky) najviac zastúpené verbá, pronomína a substantíva, avšak partikuly sú tu zastúpené rovnako často ako substantíva (16,85 %) a za nimi nasledujú interjekcie. Menej zastúpené slovné druhy v reči matiek sú adverbii, prepozície, adjektíva, numeráliá a konjunkcie. Špecifickosť registra RMD v rámci zaťaženia slovných druhov teda vidíme na posune abstraktných spojok zo 4. miesta v reči dospelých v hovorenom korpuse na posledné miesto v RMD a na vzostup použitia častíc v RMD oproti reči medzi dospelými z 5. miesta na 3. v RMD¹².

3.1. Partikuly v RMD

V RMD patria partikuly k najviac vyťaženým slovným druhom popri verbách, pronomínach a substantívach, hoci ich zastúpenie v L jednotkách tvorí len inventár 56 lexém. Prvých 14 partikul s frekvenciou vyššou ako 100 zastupuje 95 % partikul v reči, sú to prototypové partikuly: *no* (2693), *tak* (2179), *áno* (1953), *a* (1158), *dobre* (643), *aj* (459), *ale* (372), *nie* (335), *že* (228), *však* (203), *výborne* (147), *hej* (142), *len* (107) a *teda* (100). Tieto partikuly ponúkame vo výseku z finálneho FS zoradeného podľa absolútnej frekvencie a slovných druhov v tabuľke¹³.

Pri určovaní typu partikuly berieme do úvahy situačný kontext a najmä intonáciu, pretože tá je v hovorenom prejave matiek dôležitou zložkou určovania ilokúcie.

¹² Vysokú mieru prediktability v subregistri RMD dokladá fakt, že 20 frekvenčne najzaťaženejších lexém (L) v FS tvorí 40 % všetkých P slov skutočne vypovedaných matkami v danom výskumnom materiáli (porov. Brestovičová, 2011), kým vo výskume M. Šimkovej prvých 20 najfrekvencovanejších slov v hovorenej verzii prim.5.0 predstavuje iba 18,72 % P jednotiek (porov. Šimková, 2011, s. 326).

¹³ Slová *tak*, *a*, *dobre*, *aj*, *ale*, *že* a *výborne* zachytávame vo finálnom FS aj v úlohe iných slovných druhov, a to konjunkcií (*tak*, *a*, *aj*, *ale*, *že*), adverbii (*dobre*, *výborne*), pronomín (*tak*) a interjekcií (*no*, *a*).

Ďalšie partikuly zaznamenané viac ako desať ráz: *asi* (52), *ani* (42), *veď* (30), *ta* (23), *nech* (26), *tiež* (18), *iba* (13), *vôbec* (12) a *aspoň* (12). Zaznamenané okrajovo: *naopak* (9), *fajn* (8), *takže* (6), *predsa* (5), *samozrejme* (5), *akurát* (4), *naozaj* (4), *určite* (4), *kdeže* (3), *ozaj* (3), *akože* (2), *lenže* (2) a *všakže* (2). Ostatné mali výskyt jednorazovo u jednej z matiek.

Absolútna frekvencia	Lexéma	Slovný druh	Jana	Martin	Nina
2693	no/nó/ňo	partikula	439	1472	782
2179	tak/ták/táč	partikula	622	878	679
1953	ano/áno/aňo	partikula	555	1004	394
1158	a	partikula	288	594	276
643	dobre/dóbre	partikula	173	293	177
459	aj	partikula	89	259	111
372	ale/ále	partikula	48	261	63
335	nie/ne	partikula	107	121	107
228	že	partikula	0	226	2
203	však	partikula	55	71	77
147	výborne	partikula	95	44	8
142	hej/héj	partikula	109	15	18
107	len	partikula	35	49	23
100	teda/téda	partikula	2	78	20

Tabuľka 1: Najfrekvencovanejšie partikuly

3.2. Apelové výzvové partikuly

Lexéma *no/nó* (2693)¹⁴ je na prvom mieste vo frekvenčných slovníkoch zostavených z reči Martinovej matky (ďalej FSM) a Nininej matky (ďalej FSN), vo frekvenčnom slovníku zostavenom z reči Janinej matky (ďalej FSJ) je na siedmom mieste. Je využívaná vo funkcii apelovej výzvovej partikuly najmä v súboroch Martin, kde má v iniciálovej pozícii v spojení so slovesom v 2. osobe sing. výzvovo-príkazový charakter, ktorý je zoslabovaný propriálnym alebo nociónálnym oslovením dieťaťa v deminutívnej forme, napr. *no pod' drobček, no potlač, áno #¹⁵ no porozprávaj* (Martin 1) alebo *Martinko # no zober si kačičku, Martinko # no hami chlebiček, no zlatko # no čo môj?* (Martin 7). Z pragmatického hľadiska takto použitú partikulu *no* pokladáme sa registrový marker authority¹⁶, ktorý sa používa v disproporčnej komunikácii s partnerom s nižším sociálnym statusom, s nižším stupňom komunikačnej kompetencie (s dieťaťom, s mentálne postihnutým komunikantom a pod.) a s komunikačnými partnermi s rovnakým, príp. vyšším sociálnym statusom, ale nachádzajúcimi sa v istej znevýhodnenej situácii (napr. s chorými). „Hovoriaci si prostredníctvom nich (registrových markerov authority)¹⁷ implicitne vyžaduje spätnú väzbu od svojho komunikačného partnera“ (Zajacová, 2012, s. 71).

¹⁴ Cez lomku sú uvedené varianty lexémy. Číslica označuje počet výskytu lexémy vo finálnom FS.

¹⁵ Označenie krátkej pauzy v transkripčnom systéme CHAT.

¹⁶ Markery authority sú „kompozičné konektory s fatickou komunikačnou funkciou, nachádzajú sa v iniciálovej pozícii výpovede, nenesú žiadnu informačnú hodnotu“ (Zajacová, 2008, s. 336).

¹⁷ Doplnila autorka štúdie.

V súboroch Nina sa pri partikule *no* uplatňuje aj komunikačná funkcia kladného potvrdenia činnosti. Takto použitá partikula *no* je kvalifikačná, pretože vyjadruje hodnotiaci postoj k obsahu výpovede alebo činnosti. Partikula *no* sa vtedy nachádza na konci výpovede s emfázou a špecifickou intonáciou, napr. *tam ostal schovaný nó, ták a druhá rúčka nó, tak ju schováme celú tak nó* (Nina 4). Pobádanie a funkcia registrového markera autority sa realizuje v polohe na začiatku výpovedí, napr. *uju-juj # no čo je?, ty si si ručku prilahla # no počkaj šup!* (Nina 1) alebo *ták no ukáž, Ninočka # no ešte raz skús* (Nina 3).

V súboroch Jana sa partikula *no* vyskytuje aj s apelovo-výzvovou funkciou, napr. *no papaj ešte, no a pod' ku mamke, no ešte sa narovnaj!* (Jana 3) aj s komunikačnou výrazovou funkciou kladného potvrdenia výpovede, teda ako kvalifikačná partikula, a to v oboch syntaktických pozíciách; na začiatku výpovede, napr. *nó aj lienka tam je to je pravda* (Jana 2) aj na jej konci, napr. *chryzantémy modré nó* (Jana1).

Komunikačnú funkciu výzvy a zvýšenie interaktívnosti v RMD vidíme i na frekvenčne vysokom zaťažení partikuly *však* (203) u všetkých troch matiek, napr. *toto ťa zaujíma však?* (Jana 2), *ty sa môžeš zase hnevať však?* (Martin 5), *to bolo super však?* (Nina 5). Matky dôvetkom apelujú na dieťa a vťahujú ho do protodialógu.

Podobne je využívaná i ďalšia partikula *že* (228) na plnenie apelovej výzbovej funkcie. Partikula *že* sa dominantne vyskytovala v súboroch Martin, čo pripisujeme vplyvu západoslovenského prostredia, a to ako dôvetok, napr. *no málo si papal že?*. Lexéma *že* (260) sa funkčne objavovala v úlohe partikuly v 87 % výskytov, napr. *áno vyvalíme sa pekne na plienocku že?* (Martin 1), *no hlavne že máš niečo v puse strčené že?* (Martin 2), *teraz budeš jačať že keď ťa prevrátim naspäť* (Martin 3), *sadnime si že?* (Martin 4).

V súboroch Jana a Nina sa lexéma *že* dominantne vyskytuje vo funkcii hypotaktickej spojky, sporadickejšie vo funkcii partikuly je využitá v súboroch Nina, napr. *no pozri aj osušku že?* alebo *ták už je teplý že?*

3.3. Apelové kontaktné partikuly

Lexéma *a* (1216) sa nachádza na 9. mieste najfrekvencovanejších slov vo finálnom FS a 89,94 % jej využitia, napr. vo FSM, plní úlohu apelovej kontaktnej partikuly, ktorou matka signalizuje moment začiatku vlastnej výpovede so snahou ovplyvniť adresáta, aby jej venoval pozornosť, a zároveň *a* funguje ako situačný konektor jej výpovedí. (Ako parataktická konjunkcia je v súboroch Martin použitá len 21 ráz a ako onomatopoja napodobňovania dieťaťa sporadicky len 17 ráz). „Široký rozsah použitia častice *a* je determinovaný tým, že nie je nositeľom sprievodných komunikačných funkcií..., a preto ju možno využiť bez obmedzenia ako kon-

taktovo-iniciálny výraz vo výpovediach s akoukoľvek komunikačnou funkciou (KF)“ (Kesselová, 2003, s. 68), napr. v súbore Martin 3 nachádzame vyššiu koncentráciu tejto partikuly s rôznou KF v komunikačnej situácii obliekanie po kúpaní, keď Martinovi vypadol cumel': *a teraz ešte len budeme jačať, a kam ty chceš utiecť?*, *a tie tvoje ručičky natiahnuté jojojój!*; v súboroch Nina, napr. *a čiapočku sme zabudli, a dakto je už hladný, a ešte poslednú lyžičku dobre?*; v súboroch Jana, napr. *a ukáž ako vieš sedieť, a ideme tapu tapu, a ovládač chceš do ruky?*

3.4. Kvalifikačné afirmatívno-negačné partikuly

Partikula *ano/áno* (1953) je podľa J. Mistríka (1966, s. 760) základným výrazom na vyjadrenie prisviedčania, súhlasu a pritakania. Je to základná afirmatívna partikula. V našom výskume jej vysoké komunikačné zaťaženie svedčí o celkovej pozitívnej orientácii komunikácie s malým dieťaťom. Vo FSM a FSJ je lexéma *áno* na 4. mieste najpoužívanejších slov, vo FSN sa nachádza na 7. pozícii. Popri pragmatickej funkcii kladného potvrdenia výpovede plní táto partikula funkciu výzvy, keď matky štruktúrujú svoj protodialog tak, akoby očakávali odpoveď, napr. *budeme sa hrať spolu? #áno?, chceš čajík? #áno?, potom pôjdeme vonku? #áno?* (v súbore Nina), čím učia dojčatá štruktúru dialógu mesiace predtým, ako deti vedia zmysluplne verbálne reagovať (porov. Slančová, 1999, s. 22). Takto použitá častica má apelovo-výzvodnú funkciu, keď matky vyzývajú dieťa na zaujatie vzájomne zhodného postoja.

Lexéma *dobre/dobre* (748) sa taktiež nachádza na vysokých miestach frekvenčného zaťaženia. J. Mistrík nazýva konvertované slová ako *dobre* (príslovka – častica), ktoré síce prešli z jedného slovného druhu do druhého, no nenadobudli štatút pravých homoným, keď svoju pôvodnú sémantiku nestratili, funkčnými alebo gramatickými homonymami (porov. Mistrík, 1997, s. 129). Vo FSM sa *dobre/dobre* nachádza na 17. mieste s počtom 339 výskytov. 86 % z tohto počtu zastáva v reči funkciu partikuly. Ako kvalifikačná afirmatívna častica si *dobre* zachováva kladný spôsob hodnotenia situácie ako celku, napr. *hám tak no vidíš dobre, dobre tak zatvorí mama skriňu, ták dobre zlatičko, ták áno áno dobre dobre*. Z pragmatického hľadiska plní funkciu súhlasu a pochvaly. Ako apelová výzvodná častica posilňuje interaktívnosť RMD, napr. *skús nekopať dobre?, pod' trošku si postavíme z kociek vežu dobre?, urobíš grgi grgi dobre?, no pod' ideme si trošku do izby lažkať dobre?*

Lexéma *dobre* je na 18. mieste vo FSJ a až v 85 % zastáva funkciu partikuly, a to dominantne ako kontaktný prvok pri výzvodných vetách alebo oznámeniach smerujúcich k vykonaniu nejakej činnosti, pri ktorých sa uplatňuje KF uistenie sa, napr. *natrieme ťa dobre?, Jaňulík a teraz budeš taká krásna dobre?, tak odsajeme noštek dobre?, oddýchni si dobre?, a dáme už pančušky dobre?, a potom zapijeme dobre?, ponožtičky dáme dole dobre?* Opäť ide o zvyšovanie interaktívnosti v komu-

nikácii matky a dieťaťa. Menej sa táto partikula používa ako kvalifikačná na schválenie situácie ako celku, napr. *dobre # zapneme rádio, no dobre tak čak!; dobre # tak ich dajme dnu, no dobre už sme doosievali*. Vo FSN zastáva lexéma *dobre* (207) 15. miesto. Vo funkcii partikuly sa využíva v 85 % prípadov výskytu. Hypertrofne sa objavuje v otázkach s KF uistenie sa a KF výzvy, napr. *tak dáme čiapočku dobre?, budeme si tancovať dobre?, pôjdeme už hajkať dobre?, budeš sa kupkať dobre?, tak a ešte noštek vyčistíme dobre?, najprv dáme pusu tatovi dobre?* Menej ráz vyjadruje celkový súhlas so situáciou alebo je použitá v s pragmatickou funkciou upokojovania, napr. *dobre keď nechceš papať dáme neskôr; no dobre dobre budeš hajkať mamka ťa nechá, dobre dáme veľa* (peny), *dobre dobrú noc*.

Vysoko frekvenčne zaťažená je i ďalšia kvalifikačná afirmatívna partikula *hej* (142) na vyjadrenie súhlasu s výpoveďou, napr. *tam je zrkadlo hej*. Často je však používaná v otázkach s komunikačnou funkciou výzvy na interakciu a kladné potvrdenie výpovede adresátom, s KF uistenie sa, *natočíme teraz ocka hej?, Janka zúbok hľadáš? hej?*. Najviac sa táto častica vyskytuje v súboroch Jana, a to 109 ráz. Domnievame sa, že ide o vplyv východoslovenskej štandardnej variety národného jazyka, tak ako ju uvádzajú D. Slančová a M. Sokolová (1994, s. 23): „... častice a expletívne slová typu *ta, šak, hej...* nachádzame aj v takých prejavoch, ktoré sú z lexikálneho hľadiska takmer úplne, resp. úplne v zhode so spisovnou normou“.

Lexéma *tak/ták/táč* (2435) sa vyskytuje na prvých troch miestach FS u všetkých troch matiek. Aj keď je lexéma *tak* gramaticky polyfunkčná, keďže môže patriť k rozličným slovným druhom (partikuly, pronomína i konjunkcie), prototypovo v RMD funguje ako partikula, s kvantitatívne najpočetnejším zastúpením (89 % vo finálnom prepočte prehovorov všetkých troch matiek). Partikulou *tak* sú vyjadrené viaceré komunikačné funkcie (KF). Ide o prejav úspornosti v jazykovej komunikácii, keď krátka lexéma vyjadruje veľký počet KF odrazu¹⁸. V prevažnej väčšine sú použité lexémy, ktoré sú nositeľkami KF kontaktu, KF kladného hodnotenia, KF rezultatívnosti, KF registrového markera autority, napr. *tak prštek do úst, tak máš macika, výborne tak a tak tak tak no*. V súboroch Jana sa vyskytuje i palatalizovaný tvar *táč*. Partikula *tak* má najviac použití v súboroch Martin, kde je zaznamenaná ako samostatne, väčšinou s funkciou pochvaly, tak aj v zhľuku partikul, napr. *tak veru tak tak áno, tak no výborne alebo dobre no tak* s kvalifikačnou afirmatívnou funkciou signalizovanou výraznou intonáciou a emfázou. Partikulu *tak* používali matky najmä pri rutinných udalostiach ako kúpanie a obliekanie dieťaťa, viac ju frekvenčne zaťažovali v prvých nahrávkach. Ak už dieťa krmili lyžičkou, používali

¹⁸ D. Slančová (1999, s. 70) pracuje s termínom kombinovaná KF, pri ktorej sú funkcie natoľko rovnocenné, že sa nedá s istotou určiť, ktorá je základná a ktorá sprievodná. O prelínaní komunikačných funkcií pri partikulách svedčí i fakt, že aj frekventované kvalifikačné afirmatívne partikuly ako napr. *áno, dobre, hej* sa stávajú v dovetkovom postavení prejavom výzvy ako apelové častice s funkciou predstierananej potreby kladného potvrdenia informácie, napr. *hačkáme si dobre? resp. áno? hej?*

ju pri komunikačnej situácii jedenie, pri ktorom *tak* bolo aj výrazom rezultatívnosti, keď matky pozitívne reagovali na činnosti detí, akoby ich povzbudzovali.

Prototypové kvalifikačné afirmatívno-negačné partikuly *nie* a *výborne* plnia sekundárne aj apelovo-výzvnú funkciu. Ich apelová funkcia vyplýva z pozície sociálnej nadradenosti matky, ktorá nimi buď posilňuje, alebo sa snaží oslabiť detský prejav, a teda v hodnotiacom postoji matky je prítomný i apel na adresáta, aby buď prerušil činnosť, alebo v nej pokračoval.

Pristavíme sa najprv pri kvalifikačnej negačnej partikule *nie/ne* (335). Celková pozitívna orientácia v RMD sa štatisticky ukazuje aj na pomere zastúpenia afirmatívneho *áno* (1953) k negatívnemu *nie* (335), *áno* je zastúpené šesťnásobne viac ako *nie*. V reči učiteliek v materských školách išlo o dvakrát vyššiu frekvenciu častice *áno* oproti *nie* (porov. Slančová, 1999, s. 180). „Slovenčina má dvojaké *nie*. Jedno vyjadruje prostý zápor vo vete a druhé – ako replika – znásobuje zápor, ktorý je vo vete aj ináč vyjadrený. Samostatnou časticou je *nie*, ktoré znásobuje zápor a od ostatnej výpovede je oddelené¹⁹“ (Mistrík, 1966, s. 783). Pragmatická funkcia modifikačnej morfémy *nie* vo výpovediach matiek je často pozitívna, matky zmierňujú nepohodlie detí resp. vyjadrujú svoju empatiu s dieťaťom v záporných vetách, napr. *no nie je to až také tragické, ó zlatko nie je lepšie, (vodička už chladne) už to nie je ono keď už sme okupkaní celí však?* Často komentujú i neprítomnosť objektov, napr. *jaj veď tam teplomerík nie je Januška!*

Matky však niekedy aj explicitne zakazujú kvalifikačnou negačnou partikulou *nie*, napr.

Martin 2: *MOT: *no dosť dosť dosť dosť.*

*MOT: *nie.*

*MOT: *nie nie nie.*

Nina 5: *MOT: *a nie do pusy.*

*NIN: *0 [=! mrňkanie].*

*MOT: *fuj fuj fuj*²⁰.

Lexéma *výborne* (158) sa ako partikula použila 147 ráz a ako adverbium len 11 ráz výlučne v súboroch Jana, napr. *no výborne sa dvíhaš, výborne kopeme, výborne ti to ide, výborne papáme, výborne narovnávaš nôžky, výborne sa vieš prevaľkovať.*

Matky kvalifikačnou partikulou *výborne* vyjadrovali častú pochvalu a súhlas s činnosťou detí, a tým ju kladne posilňovali, napr. súbor:

Jana 4: *MOT: *tak.*

*MOT: *výborne.*

*MOT: *pokopkaj.*

Nina 8: %gpx: *mama otočí dlane smerom hore a pokrčí palce.*

¹⁹ V KSSJ obe funkcie *nie* patria pod označenie častica.

²⁰ Ukážka prepisu v transkripcnom systéme CHAT.

*MOT:	no.
*MOT:	urobíš?
%act:	Ninka udrie otvorenými dlaňami o mamine ruky štyrikrát.
*MOT:	výborne ²¹ .

3.5. Kvalifikačné zdôrazňovacie partikuly

Ďalšiu kategóriu častíc zastupujú kvalifikačné zdôrazňovacie častice, napr. *aj*, *ale*, *len* a *teda*. Lexéma *aj* (482), ktorá sa nachádza na 21. mieste vo finálnom FS, je vysoko zaťažená v reči matiek. Častica *aj* sa viaže dominantne na substantíva a verbá, menej na adverbá a adjektíva. Podobne ako pri *a* má široké využitie pri rôznych komunikačných funkciách. V súboroch Jana partikulou *aj* (89) matka najmä kontextovo pripája a zdôrazňuje dôležitosť istej činnosti, osoby alebo predmetu, napr. *vidíš to treba aj pokuskať hoci nemáme zúbky* (Jana 2), *aj mamka papá* (Jana 3), *no vieš ukázať aj psíka* (Jana 8). V súboroch Nina sa *aj* (111) vo funkcii partikuly využilo vo viacerých kontextoch, v ktorých plní rozličnú KF, napr. komentáru, miernej výčitky a výzvy: *tak si si aj grgla?* (Nina 2), *ty si aj taká strapatá* (Nina 5), *pozri aj obrus sme zašpinili* (Nina 5), *pod' ešte aj vzadu učešeme* (Nina 7). V súboroch Martin je *aj* (259) použité aj pri miernom ironizovaní správania sa dieťaťa i samotnej matky: *že by nám Martinko aj neplačkal?* (Martin 1), *kludne mame zlom aj prst to je jedno hlavne že bude v puse že?* (Martin 2), *vidíš aj šušlem z teba* (Martin 2).

Lexéma *ale* (383) je dominantne využívaná ako partikula (v 372 prípadoch). D. Slančová uvádza viac ako dvojnásobné uplatnenie *ale* vo funkcii partikuly ako vo funkcii spojky (porov. 1999, s. 180). V RMD ide o 97 % zaťaženie lexémy *ale* vo funkcii partikuly v reči matiek. Podľa J. Kesselovej (2003, s. 72) platí: „Častica *ale* implicitne upozorňuje na protikladnosť postojov a signalizuje nesúlad medzi zámerom hovoriaceho a úmyslom adresáta.“

V súboroch Martin sa lexéma *ale* vyskytla v reči matky 266 ráz, z toho vo funkcii partikuly v 98,5 % prípadov. *Ale* na začiatku výpovede signalizuje zvolanie a afektívne zdôraznený subjektívny postoj, napr. *ale čo sa nám zasa nepáči no?*, *ale Martinko nemôžeš sa ty stále nosiť na rukách*, podobne aj uprostred výpovede ide o kvalifikačnú zdôrazňovaciu partikulu, napr. *ty ale papkáš zlatičko, to je ale šikovný chlapček, to sa ale čuduješ*. Používa sa aj na pokarhanie v opakovaných výrazoch, ktoré sú pomerne časté a sú na hranici s interjekciou, napr. *ale # ale ale ale zlatinko no pod'*. V súboroch Jana bola lexéma *ale* (52) v úlohe partikuly použitá v 92,3 % prípadov, a to pri zvolaciach vetách s funkciou výzvy, napr. *ale pod' za zajkom!*, *ale potľapkaj!* a ako kvalifikačná častica zdôrazňovacia, napr. *ty sa vieš ale pekne chytať, ty si ale šikovná, Jaňulík ale pekne pod'*. Lexéma *ale* (62) v súboroch Nina bola vo funkcii partikuly použitá v 96,92 %. Často vo funkcii pokarhania alebo výčitky,

²¹ V transkripčnom systéme CHAT je %gpx označenie pre gesto a %act označenie pre činnosť.

a to aj v opakovanom výraze, napr. *ale ale ale # ty už dávno vieš že gu gu gu, ale zase gu # ale zase gu, ále ale # už*.

Partikula *len* (107) sa v RMD dominantne uplatňuje ako kvalifikačná partikula pri zdôrazňovaní výlučnosti, napr. v súboroch Jana: *jój ty len na tatínka pozeráš, dáme len ponožtičky a tieto tepláčky, už budeme len hádzať*; v súboroch Martin, napr. *ty furt len tlačíš zlato moje, jójha a ty len čakáš a čakáš, kto by sa len stále na rukách nosil*; v súboroch Nina, sa uplatňuje aj zdôraznenie hodnotenia miery výrazu, ku ktorému patrí, ako minimálnej, napr. *šup len tak masirujeme takú masáž má Nina?, pozri už len trošku máme. Len* v polohe uvádzacej častice sa objavilo marginálne v súboroch Jana, napr. *joj len či ti to ja oblečiem*²², kde vyjadruje miernu pochybnosť.

Kvalifikačná zdôrazňovacia častica *teda* (100) sa dominantne nachádza v súboroch Martin, pri komentovaní činnosti, a to až 78 ráz, napr. *no ty si frišký teda, no teda má tam tato ruku že? ty teda mamu nešetriš to ti poviem, zlatko teda ty sa nekašleš*. Nazdávame sa, že ide o vplyv západoslovenskej variety národného jazyka a zároveň o idiolekt matky.

4. ZÁVER

Na záver zhrňme, že vysoké komunikačné použitie partikúl v RMD potvrdzuje jej situatívny, emocionálne kladný, inštrumentálny a pedagogický charakter, ktorým sa podľa R. Wodakovej a M. Schultzovej RMD vyznačuje. Tieto autorky vydeľujú tri základné funkcie RMD: (1) emocionálnu (symbiotickú): poskytuje dieťaťu možnosť interakcie, plnej kladného emocionálneho postoja a lásky; (2) inštrumentálnu: stáva sa základným prostriedkom kontroly detského správania; a (3) pedagogickú: stáva sa prostriedkom, ktorým matky malé dieťa učia a socializujú (cit. podľa Slančová, 1999, s. 36). Emocionálno-afektívna (porov. Slančová, 1999, s. 200) dimenzia RMD sa ukazuje na vysokom zaťažení častíc ako prvkov v reči, na ktoré sa navrstvujú subjektívne pragmatické funkcie. Celková pozitívna orientácia tejto komunikácie a kladné emocionálne slovné pôsobenie na dieťa sa odráža v používaní dominantných kvalifikačných partikúl *áno, hej, dobre, výborne, tak a no* s funkciou prítania, povzbudenia a kladného posilnenia detského prejavu. Zároveň tieto partikuly fungujú ako registrové markery autority, čím ukazujú na inštrumentálnu funkciu RMD. To, že RMD sa vyznačuje zvýšenou interaktívnosťou už na stupni protodialógu, vidíme na frekventovanom používaní partikúl s apelovo-výzvovou funkciou, napr. *ano? hej? však? dobre? a že?*, ktorými matky vyzývajú dieťa verbálne odpovedať, aj keď toho ešte fyzicky nie je schopné a tým ho učia a socializujú.

²² „Rozsah vecného významu uvádzacej pripájacej častice *len* je široký a obsah minimálny. Uvádzanie *len* môže raz jemne zdôrazňovať výzvu, inokedy vyjadrovať mierne odporovací postoj“ (Mistrik, 1966, s. 776).

- BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: Lexikálne univerzálne v reči matiek orientovanej na dieťa. In: Zborník príspevkov zo 7. študentskej vedeckej konferencie. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011, s. 738 – 746.
- BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: Charakteristika substantív v reči matiek orientovanej na dieťa. In: Jazyk-média-text 2: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 4.11.2011 na pôde Lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra excelentnosti pri Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2013, s. 187 – 203.
- BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: Verbálna lexika v reči matiek orientovanej na dieťa. In: Zborník príspevkov z 8. študentskej vedeckej konferencie. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013, s. 780 – 792.
- BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: Dobrý, malý, pekný, šikovný. (K adjektívnej lexike v reči matiek orientovanej na dieťa v raných štádiách vývinu). In: Jazyk a kultúra, 2012, roč. 3, č. 11. Dostupné na: http://www.ff.unipo.sk/jak/11_2012/brestovicova.pdf..
- BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: Prototypová lexika v reči matiek orientovanej na dieťa. In: Usta ad Albim Bohemica, 2013, roč. 13, č. 2, s. 10 – 18. Dostupné na: http://www.pf.ujep.cz/files/KBO/USTA/Usta_2013-2.pdf..
- BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: O konjunkciách v reči matky orientovanej na dieťa. In: Jazyk a kultúra, 2013, roč. 4, č. 14. Dostupné na: <http://www.ff.unipo.sk/jak/aktualnecislo.html>..
- DOLNÍK, Juraj: Prototypový prístup k lexikálnej jednotke. In: Studia Academica Slovaca, 23, 1994, s. 58 – 66.
- DOLNÍK, Juraj: Prototyp v lexikálnom význame. In: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej pri príležitosti životného jubilea prof. PhDr. Juraja Furdíka, CSc., v Prešove 5. 12. 2000, Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2007, s. 107 – 113.
- FERGUSON, Charles: Baby talk as a simplified register. In: Talking to Children: language input and acquisition. Ed. C. Snow a Ch. Ferguson. Cambridge: Cambridge University Press 1977, s. 237 – 253.
- FINDRA, Ján: Štylistika slovenčiny. Martin: Osveta 2004. 232 s.
- KESSELOVÁ, Jana: Morfológia v komunikácii detí. Prešov: Vydavateľstvo Anna Nagyová 2003. 149 s.
- KESSELOVÁ, Jana: Sémantické kategórie v ranej ontogenéze reči dieťaťa. In: Štúdie o detskej reči. Ed. D. Slančová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta 2008, s. 121 – 168.
- MISTRÍK, Jozef: Častice. In: Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966, s. 746 – 806.
- MISTRÍK, Jozef: Frekvencia slov v slovenčine, Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1969. 728 s.
- MISTRÍK, Jozef: Štylistika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997. 600 s.
- MITROVÁ, Adela – SABOL, Ján – SLANČOVÁ, Daniela – ZIMMERMANN, Július: Realizácia suprasegmentálnych javov v reči orientovanej na dieťa. Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 1, s. 3 – 17.
- SLANČOVÁ, Daniela: Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta 1999. 278 s.
- SLANČOVÁ, Daniela: Reč orientovaná na dieťa (o niektorých aspektoch a výsledkoch jej výskumu). In: Logopaedica. V. Zborník Slovenskej asociácie logopédov. Zost. V. Lechta. Bratislava: Vydavateľstvo Liečreh Gúth 2002, s. 91 – 102.
- SLANČOVÁ, Daniela: Jazyk a komunikácia v dialógoch dospelých a detí. In: Slovo o slove. 9. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity 2003, s. 42 – 56.
- SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Variety hovorenej podoby slovenčiny. In: Studia Academia Slovaca. 23. Vedecký redaktor J. Mlacek. Bratislava: FF Univerzity Komenského 1994, s. 225 – 240.

- SLANČOVÁ, Daniela – ZAJACOVÁ, Stanislava: Komunikačný register ako prostriedok verbálnej socializácie dieťaťa. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach. II. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 6.–7.9.2007 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Ed. O. Orgoňová. Bratislava: Univerzita Komenského 2007, s. 153 – 163.
- SNOW, Catherine: Mother's speech research: from input to interaction. In: Talking to children: language input and acquisition. Ed. C. Snow a Ch. Ferguson. Cambridge: Cambridge University press 1977, p. 31 – 49.
- ŠIMKOVÁ, Mária.: Frekvencia slov a tvarov v súčasnej slovenčine. Slovenská reč, 2011, roč. 76, č. 5 – 6, s. 322 – 333.
- Štúdie o detskej reči. Ed. D. Slančová. Jazykovedný zborník 33 (AFPh UP 193/275). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2008. 355s.
- WODAK, Ruth – SCHULTZ, Muriel: The Language of Love and Guilt. Mother-daughter relationships from a cross-cultural perspective. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins 1986.
- ZAJACOVÁ, Stanislava: Formovanie komunikačného registra v rolových hrách detí. In: Štúdie o detskej reči. Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2008, s. 306 – 349.
- ZAJACOVÁ, Stanislava: Komunikačné registre v rolových hrách detí. Výsledky sociolingvistického experimentu. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2012. 228 s.
- ZAJACOVÁ, Stanislava: Eufemizujúca lexika v reči matky a v reči otca orientovanej na dieťa. In: Epištoly o jazyku a jazykovede. Ed. J. Kesselová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013, s. 107 – 119.

MEDZERA V ELEKTRONICKOM TEXTOVOM REŤAZCI A SLOVENSKÝ PRAVOPIS

Ivan Očenáš

*Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: ivan.ocenas@umb.sk*

IVAN OČENÁŠ: Space in Electronic Text String and Slovak Orthography. In: Slovak Speech, 2014, vol. 79, no. 1-2, p. 32-39.

Abstract: Written or printed texts are results of content, formal and functional concatenation of various alphanumeric characters and special graphic symbols including a space. The space is an empty position in linear graphic concatenation which is not taken by a graphic symbol, it is the distance among discrete graphic characters of a text (clusters of graphemes). Contemporary Slovak spelling textbooks include only minimal rules for its usage. Mass production of texts on computers and their editing stimulate writers' interest in correct usage of the space and also their need to establish principles of this usage in everyday praxis, as they were stabilized in typography and bibliography. The aim of the paper is to summarize these principles, i. e. to define principles complexly, to formulate and illustrate them by selected examples from printed and electronic texts.

Key words: bibliography, punctuation, Slovak language and orthography, space, text, typography

Pravopis, jeho grafická sústava a pravidlá jej používania majú v súčasnej spisovnej slovenčine mnohoročnú tradíciu a autoritu. Od roku 1931, historicky prvého vydania PRAVIDIEL SLOVENSKÉHO PRAVOPISU (PSP) ako jazykovej príručky s kodifikačnou platnosťou, sústreďuje sa v nich pozornosť na systematický opis grafických prostriedkov, ktorými sa zapisuje zvuková, hovorená (hlásková) forma reči. Grafické prostriedky slovenského pravopisu sa pritom špecifikujú ako grafémové (grafémy, litery, písmená – veľké, majuskuly/verzál[k]y a malé, minuskuly) a znamienkové.

Grafémy označujú základné artikulačno-akustické (fonetické) jednotky reči, t. j. hlásky so schopnosťou rozlišovať významy slov a ich tvarov čiže fonémy. Na označenie jednej a tej istej fonémy sa používa jedna a tá istá graféma. Uplatňovanie tohto spôsobu zapisovania zvukovej podoby slovenčiny je dominantné a tvorí podstatu fonematického pravopisného princípu (popri ňom je pravopis súčasnej spisovnej slovenčiny konštituovaný ešte morfematickým, gramatickým a etymologickým pravopisným princípom – PSP, 2000, s. 26 – 28). Súbor všetkých grafém používaných v slovenčine – ide o 43 jednoduchých (mono)grafém a 6 zložených z dvoch písmen (bigrafém): pre dvojhlásky *ia, ie, iu*¹; spoluhlásky *dz, dž, ch* – tvorí slovenskú abecedu.

¹ Slovenské dvojhlásky sa v súčasnej slovenskej fonologickej a morfofonologickej teórii interpretujú ako osobitné vokalizčné monofonematické prvky (podrobnejšie Horecký, 1974; najmä Sabol, 1989).

Na označovanie niektorých hlások/foném sa používajú diakritické (rozlišovacie) znamienka. Sú to: 1. dĺžeň, ktorým sa diferencuje fonologická opozícia krátkej a dlhej hlásky: *a/á, e/é, i/í, y/ý, o/ó, u/ú, l/ĺ, r/ṛ*; 2. mäkčeň, ktorým sa diferencuje fonologická opozícia mäkkosti (difúznosti a nedifúznosti/kompaktnosti): *t/t', d/d', n/n', l/l', s/s', z/z', c/č, dz/dž*; 3. dve bodky používané nad grafémou *a*: *ä*; 4. vokáľ používaný nad grafémou *o*: *ô*.

Na členenie textu sa používa druhá skupina znamienkových grafických prostriedkov, ktorú tvorí 13 interpunkčných (rozdeľovacích) znamienok: 1. bodka (.), 2. výkričník (!), 3. otáznik (?), 4. čiarka (,), 5. bodkočiarka (;), 6. dvojbodka (:), 7. úvodzovky („“), 8. pomlčka (–), 9. spojovník (-), 10. tri bodky (...), 11. apostrof ('), 12. zátvorky (), 13. lomka (/).

Písaný či tlačенý text je tak výsledkom obsahového, formálneho a funkčného zreťazenia grafických prostriedkov. V takomto grafickom reťazci obsadzujú jednotlivé pozície nielen grafémy, a to bez alebo s diakritickými znamienkami, ale aj ďalšie grafické prostriedky. Okrem grafém a interpunkčných znamienok to môžu byť grafické znaky numerické (číslice), matematické symboly a operátory [napr. +, -, <, >, =, ≡, ≠, %, ‰, Ø, √, ∞], značka uhlového stupňa [°], značka uhlovej minúty ['], značka uhlovej sekundy ["], menové symboly (napr. €, \$, £), značky rozlišujúce pohlavia [♀] a [♂], značka paragrafu [§], značka spojky [&], značka copyrightu [©], značka registrovanej ochrannej známky [®], značka ochrannej známky [™], znak [@], ktorý je obligátnou súčasťou emailovej adresy, v ktorej oddeľuje meno používateľa (login) od počítačovej domény a iné, alebo sú tieto pozície prázdne, neobsadené žiadnym grafickým prvkom (porov. Sgall, 1994). Prázdna pozícia čiže medzera sa nachádza medzi dvoma grafickými reťazcami, ktoré vytvárajú samostatné grafické slová, t. j. postupnosť grafém v texte od ľavej medzery k medzere pravej: *písal by som* (tri grafické slová tvoriace jedno morfológické, jeden gramatický tvar), *bát' sa* (dve grafické slová tvoriace jedno lexikálne, jeden pomenovací prostriedok). Medzera je teda neodmysliteľnou súčasťou písaných alebo tlačенých textov, o jej výskyte a používaní sa však v súčasných ortografických príručkách spisovnej slovenčiny uvádzajú len výnimočne minimálne pravidlá či poučenia, spravidla vo forme krátkych (zátvorkových) poznámok. Ich absenciu a potrebu súčasne si uvedomujeme najmä pri tvorbe a následnej editácii textov vznikajúcich v elektronickom prostredí textových programov (medzi najznámejšie a najpoužívannejšie patria textový editor Poznámkový blok (ang. Notepad) alebo Word ako súčasť kancelárskeho balíka Microsoft Office pre počítačový operačný systém Microsoft Windows; textový editor Writer pre kancelársky balík Open Office, ktorý je kompatibilný s Microsoft Office; textový editor TextEdit pre operačný systém Mac OS X v počítačoch Macintosh spoločnosti Apple Inc.), čiže pri typografickej úprave alebo ortografickej korektúre digitálneho textu.

Masové rozšírenie počítačov a každodenné používanie digitálnych textových softvérov predpokladá vznik textu prostredníctvom klávesnice počítača. Na nej umožňuje vytváranie medzier medzerník, najväčší spomedzi všetkých klávesov. Mnohých tvorcov digitálneho textu to pravdepodobne zvädza používať medzerník pričasto, nielen na oddeľovanie slov, ale vkladáním medzier aj na posúvanie či premiestňovanie častí textu na potrebné či želané miesta. Takýto zámer pri editácii textu pritom dosiahneme účinnejšími aj kultúrnejšími postupmi, ako sú centrovanie odseku, jeho zarovnanie podľa pravého alebo ľavého okraja, odsadenie prvého riadka odseku, použitie tabulátora, príp. textových tabuliek. Nadbytočné medzery často vedú najmä pri preformátovaní textu k jeho veľmi bizarnej výslednej úprave. Ak je totiž zarovnávanie textu zvolené podľa pravého aj ľavého okraja, textový program v prípade potreby rozšíri medzery medzi slovami tak, aby zachoval požiadavku na zvolenú šírku okrajov strany.

Tvorba a editácia digitálneho textu podnecujú prirodzený záujem pisateľov aj o náležité používanie medzery, ako aj potrebu ustáliť vyhovujúce zásady takéhoto používania v každodennej praxi, tak ako sa zaužívali a ustálili v oblasti polygrafickej typografie a bibliografie. Typografia tradične zahŕňa sadzbu textov, ich reprodukciu a tlač, ale aj estetickú úpravu. Jej začiatky siahajú k nemeckému kovorytci, vynálezcovi a inovátorovi mechanickej tlače Johannovi Gutenbergovi (približne v rokoch 1400 – 1469), ktorý odštartoval nielen sériovú výrobu kníh, ale súčasne aj informačnú revolúciu. Pravidlá klasickej (mechanickej, analógovej) sadzby sa za päť storočí, v ktorých prešla od kovových znakov po fototypiu, výrazne zdokonalili a od konca 20. storočia upravujú aj sadzbu podporovaných počítačom. Digitálna typografia sa vzťahuje na počítačové písmo (fonty) a jeho vlastností, používanie jednotlivých grafických prostriedkov (hladká sadzba), vytváranie rôznych typov odsekov, používanie vzorcov a tabuliek (technická sadzba).

Základným typom medzery v texte je medzislovná medzera ako vzdialenosť medzi grafickými slovami, zoskupeniami grafém. V tradičnej ručnej sadzbe sa používali na oddeľovanie slov medzery s rovnakou šírkou, strojová sadzba už umožňovala upraviť šírku medzier tak, aby text v riadku vyšiel na jeho plnú šírku. Digitálna sadzba umožňuje nielen rozšírenie, ale aj zúženie medzislovných medzier, a to podľa šírky používaného písma (neproporcionálne písmo má písmená s rovnakou šírkou, proporcionálne písmo obsahuje písmená s rôznou šírkou), jeho jednotlivých grafém.

Aktuálna prax tvorby textu na počítači požaduje použitie medzery nielen medzi slovami, ale aj v týchto ďalších prípadoch:

1. za interpunkčným znamienkom – výnimkou je písanie spojovníka (bez medzier pred aj za spojovníkom), písanie čiarky v desatinných číslach, bodky alebo dvojbodky v časových údajoch, bodky v dátume a číselnom označení kompo-

zičných úrovní textových častí – kapitol, podkapitol či odsekov (0,12; 13.00 h; 1:23:45 h; 5:30 min.; 12.1.2013; 1.2.1), tiež písanie apostrofu na pozícii začiatkovej grafémy, resp. grafém, ľavej zátvorky (HC ,05 Banská Bystrica) a lomky (1/3, prípony -ár/-áreň) – medzera pred aj za lomkou sa uplatňuje iba pri grafickom oddelovaní veršov v súvislom texte (PSP, 2000, s. 118);

2. pred a za pomlčkou, úvodzovkami; tiež bodkou vo funkcii znamienka násobenia (2 . 3 čiže dvakrát tri) a dvojbodkou pri vyjadrovaní pomeru, mierky (3 : 2; 1 : 250 000);
3. pred znakom percenta, promile, priemeru, paragrafu, stupňa Celzia (33 %, 3 ‰, Ø 30 mm, § 3, 30 °C);
4. medzi číslom a značkou fyzikálnej jednotky, napr. 2 l, 3 m, 4 kg (porov. Panák a kol., 2000; Katuščák, 2004; Kočíčka, Blažek, 2004).

So špecifickými typografickými zásadami a interpunkčnými pravidlami sa stretávame pri vypracúvaní rôznych písomností (úradných a obchodných listov, správ, smerníc, zápisníc, posudkov a i.) v administratíve (v súlade so STN 01 6910) alebo pri citovaní, odkazovaní a tvorení bibliografických zápisov podľa bibliografickej normy ISO 690:1987 a ISO 690-2:2000, resp. jej národnej interpretácie STN ISO 690:1998. V administratíve aj v bibliografii sa požaduje používať jednotný systém interpunkcie a v bibliografických zápisoch musí každý informačný prvok v odkaze byť zreteľne oddelený od nasledujúceho prvku interpunkčným znamienkom. Norma ISO 690 neurčuje používanie konkrétnych interpunkčných znamienok, ich používanie je obsahom národnej interpretácie tohto štandardu. Keďže v normalizácii platí všeobecné pravidlo, že normy sú výsledkom spolupráce, majú postavenie referenčných dokumentov (t. j. odovzdávajú niečo druhým dokumentom, nepreberajú niečo z iných dokumentov), nie sú záväzné, ale sú používané dobrovoľne (ÚLOHA NORMALIZÁCIE. Online: <http://www.sutn.sk>), je potrebné všeobecné zásady a pravidlá používania interpunkčných znamienok podľa PSP aplikovať tiež v bibliografickej praxi, ktorá vychádza aj zo štandardov pre Medzinárodný štandardný bibliografický popis (ISBD) a doterajší knižničný, dokumentačný a bibliografický úzus a v ktorej sa niektoré interpunkčné znamienka používajú odlišne od PSP (napr. spojovník na označenie stranového rozpätia: s. 23-32 namiesto pomlčky: s. 23 – 32, dvojbodka s ľavou a pravou medzerou na oddelenie hlavného názvu a podnázvu, miesta vydania a vydavateľa, pozri Očenáš, 2007, s. 79).

Dokument STN ISO 690:1998 (analogicky so STN 01 6910) odporúča na oddelovanie informačných prvkov v štruktúre bibliografického zápisu používať ako interpunkčné znamienka bodku, čiarku, pomlčku, bodkočiarku a medzeru. Medzera tak patrí k základným a pravidelným grafickým prvkom a komponentom textu. V digitálnom texte, pri jeho sadzbe vzniká rovnakým spôsobom ako grafémy alebo znamienka – stlačením príslušného klávesu na klávesnici, a preto je potrebné, aby jeho správne a funkčné používanie usmerňovali zreteľné a náležité zásady či pravidlá.

Vychádzajúc z doterajšej typografickej praxe a ortografickej normy slovenského jazyka, pokúsime sa v nasledujúcej časti nášho textu tieto zásady zhrnúť, resp. komplexnejšie vymedziť a formulovať a ilustrovať na vybraných autentických príkladoch z tlačných aj elektronických textov².

Medzera je prázdna pozícia v lineárnom grafickom reťazci neobsadená žiadnym grafickým prvkom, vzdialenosť medzi samostatnými grafickými jednotkami textu (zoskupeniami grafém).

1. Medzera sa používa na oddeľovanie samostatných grafických jednotiek textu (zoskupení grafém, slov), t. j. vždy za ľavou skupinou grafém (slovom) a súčasne pred pravou skupinou grafém (slovom).
2. Medzera sa používa za interpunkčnými znamienkami.

Medzera za interpunkčnými znamienkami sa nepoužíva v týchto prípadoch:

- 2.1. za bodkou, ak za ňou bezprostredne nasleduje čiarka: *Slovenská pošta, a. s., Banská Bystrica; slov., čes., nem. a maď. pôvod; skratky a i., ap., a pod., atď.*;
- 2.2. za bodkou, ak za ňou bezprostredne nasleduje dvojbodka (napr. v bibliografických zápisoch): *ŠTÚR, E.: Nauka reči slovenskej.*;
- 2.3. za bodkou, ktorá oddeľuje číslice označujúce kompozičné úrovne textu: *1.1.1, 2.1.*;
- 2.4. za bodkou/dvojbodkou, ktorá oddeľuje hodiny a minúty v číselnom vyjadrení: *o 10.30 hod./10:30 hod.*;
- 2.5. za čiarkou, ktorá oddeľuje celé čísla od desatinných hodnôt: *0,5; 12,30 €*;
- 2.6. za bodkou, čiarkou, otáznikom, výkričníkom a troma bodkami pred pravými, koncovými úvodzovkami: *„To si nemal,“ povedal som, „tak riskovať svoje dobré meno.“ – „Á?“ vzdychla zvláštnym spýtavým tónom. – „Len lež!“ napoly rozkázala, napoly zaprosila. – „Len čo sa vymanila z miestnych pomerov a začalo sa jej dariť...“*;
- 2.7. za spojovníkom: *česko-slovenský, dnes-zajtra, Mária Rázusová-Martáková, BB-123-AZ*;
- 2.8. za apostrofom, ak nahrádza začiatkové grafémy: *P. F. '13*, alebo v odbornom texte, keď pred prízvukovou slabikou označuje prízvuk: *'písať, 'pred školou*;
- 2.9. za lomkou: *Priemerná cena benzínu v €/liter. – Zákon č. 311/2001 Z. z.*;

² Ide najmä o tieto pramene:

DOLNÍK, Juraj: *SILA JAZYKA*. Bratislava: Kalligram 2012. 368 s.

MORFOLOGICKÉ ASPEKTY SÚČASNEJ SLOVENČINY. Edit. Juraj Dolník. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2010. 464 s.

OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, Slavomíra – HOLOŠKA, Ľudovít: *IVAN RUMANSKÝ*. Martin: Vydavateľstvo Matica slovenskej 2011. 112 s.

Online: <http://blog.sme.sk>

VILIKOVSKÝ, Pavel: *PES NA CESTE*. Bratislava: Kalligram 2010. 160 s.

- 2.10. za prvým, príp. ďalším interpunkčným znamienkom, po ktorom sa toto znamienko opakuje alebo sa píše ďalšie (v expresívnych výpovediach alebo v zvolaciach vetách s povahou opytovacej vety, za posledným opakovaným znamienkom sa medzera používa): *Pomoc!!! – Prečo tu je taký neporiadok?!*;
 - 2.11. za pravou pomlčkou, ktorá oddeľuje vetnú vsuvku medzi nadradenou a podradenou vetou: *V čase letných prázdnin, aby si privyrobil zopár korún na nutnosti do školy – mohol si kúpiť kabát, rukavice alebo výtvarné potreby –, brigádoval ako sprievodca v jaskyni spolu s ďalšími mladými ľuďmi. – Podstatné na jazyku je – a to sa vyjaví, keď máme na mysli materinský jazyk ako „energiu“ –, že je centrom duchovného stvárnenia sveta, čo je aj základom jeho existencie.*;
 - 2.12. za pravou, zatvárajúcou zátvorkou alebo pravými, koncovými úvodzovkami, ak za nimi nasleduje ďalšie interpunkčné znamienko, príp. znamienka: *Textové editory umožňujú použiť rôznu veľkosť písma, ktorá sa vyjadruje v bodoch (napr. 10, 12, 14 bodov). – Svet, ktorému chceme rozumieť, je už jazyk, a preto je zrozumiteľný (jazyk je „svetlo bytia“).*;
 - 2.13. za ľavou, otvárajúcou zátvorkou a ľavými, začiatočnými úvodzovkami³: *Našťastie, lebo sme rôzni a nie sme (ešte) stroje. – „Mohli by ste mi niečo povedať o tomto mieste, prosím?“*;
 - 2.14. za interpunkčným znamienkom pred pravou, zatvárajúcou zátvorkou: *Vošli sme do skromne zariadenej pracovne (tak aj tu to všetko vznikalo!) naplnenej knihami. – Z pohľadu dennej skúsenosti je to však logické a správne (čo myslíš ty?).*;
 - 2.15. za pravými, koncovými úvodzovkami, ak za nimi nasleduje ďalšie interpunkčné znamienko (bodka, výkričník, otáznik, čiarka alebo bodkočiarka): *Jazykové nadanie je bytostnou vlastnosťou človeka ako takého, je to konštitučná vlastnosť stavu „byť človekom“. – Má spisovný jazyk inú povahu ako „ľudový jazyk“? – Zberatelia „lajkov“ a rekordéri „komentov“.*
 - 2.16. Medzera sa tiež nepoužíva za znakom @ v adresách elektronickej pošty (emailov): *info@juls.savba.sk*
-
3. Medzera sa používa pred interpunkčnými znamienkami alebo špeciálnymi grafickými značkami:
 - 3.1.1. pred pomlčkou: *Výpoveď bola opodstatnená – došlo k závažnému porušeniu pracovného poriadku. – Matica slovenská 1863 – 2013.*;
 - 3.1.2. pred dvojbodkou pri vyjadrovaní pomeru: *ŠK Slovan Bratislava – FC Spartak Trnava 0 : 0. – Určte dve kladné čísla tak, aby boli v pomere 10 : 18 a ich*

³ Párové interpunkčné znamienka – zátvorky a úvodzovky nikdy nestoja samostatne, ale patria k textu vnútri nich (STN 01 6910).

súčet bol 756. – Celkove platí, že sila jazykovej osobnosti koreluje s pomerom medzi „byť ovládaný jazykom“ : „ovládať jazyk“ („byť jeho vládcom“).;

- 3.1.3. pred značkami⁴ %, ‰, Ø, §, €, &, °C a pod.: 100 %, 0,01 ‰, Ø 10 cm, § 1, 10 €, S & M Trading, s. r. o., Hranovnica, 35 °C;
- 3.1.4. pred matematickými symbolmi: $12 + 6 = 18$, $18 - 6 = 12$, $3 \cdot 4 = 12$ alebo $3 \times 4 = 12$, $12 : 3 = 4$, $a + b = c$.

Medzera pred interpunkčnými znamienkami alebo niektorými osobitnými grafickými znakmi sa nepoužíva v týchto prípadoch:

- 3.2.1. pred dvojbodkou v pozícii za vetou alebo výrazom, ktoré uvádzajú priamu reč, enumeráciu: *Na okamih sa zarazila a potom dodala: „Ste prvý Slováč, ktorého som stretla.“ – Pokračuje proces prechodu istých substantív z paradigmy kosť do deklinačnej triedy dlaň: tvár – tváre/-i, raž – raže/-i, myseľ – mysle/-i, hned’ – hnede/-i.*;
- 3.2.2. pred pravou, zatvárajúcou zátvorkou a pravými, koncovými úvodzovkami: *Našťastie, lebo sme rôzni a nie sme (ešte) stroje. – „Mohli by ste mi niečo povedať o tomto mieste, prosím?“*;
- 3.2.3. pred značkami uhlového stupňa [°], uhlovej minúty [‘], uhlovej sekundy ["]]: *uhol 90°, 90°0’0"*;
- 3.2.4. pred znakom @ v adresách elektronickej pošty (emailov): *info@juls.savba.sk*.

Aktuálne PRAVIDLÁ SLOVENSKEHO PRAVOPISU (2000, s. 115) tiež obsahujú tri poznámky o používaní medzery a troch bodiek:

1. Ak sú tri body na konci neúplnej vety (citátu), od ostatnej vety sa neoddeľujú medzerou, napr. *Namiesto toho, aby sa s nami tešili, závidia, že...*
2. Ak sú tri body na začiatku neúplnej vety (citátu), od ostatnej vety sa oddeľujú medzerou, napr. *... chcela dať bodku za svojim účinkovaním.*
3. Ak tri body nahrádzajú vynechanú časť uprostred vety, oddeľujú sa medzerou pred druhou časťou vety (citátu), napr. *Morfológia... je náuka o tvaroch slov.*

Kodifikačná príručka slovenského pravopisu tiež obsahuje poučenie o písaní lomky, keď sa ňou v súvislom texte oddeľujú verše – tu sa pred lomkou aj za ňou vynecháva medzera, napr. *V diaľke sa trasie. Vysoká. / Číhajú na ňu. – Byť samým sebou je byť / najmä keď si v množstve / plnom teplých ľudských dychov.* (PSP, 2000, s. 118).

Uvádzané zásady sú obsiahnejšie a detailnejšie aplikované najmä v spomenutých administratívnych a bibliografických normách, ku ktorým však autor bežných, populárnych alebo aj odborných textov nemá vždy priamy a bezprostredný prístup. Vý-

⁴ Pri písaní značiek si treba uvedomiť, že nahrádzajú plnovýznamové slová, ktoré sa píše s medzerami (STN 01 6910).

počet príkladov (ne)používania medzery za alebo pred interpunkčnými znamienkami alebo niektorými frekventovanejšími špeciálnymi grafickými značkami prezentujeme aj s perspektívou inšpirovať autorov nového vydania kodifikačnej pravopisnej príručky spisovnej slovenčiny.

Literatúra

- HORECKÝ, Ján: Povaha dvojhlások v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. Jozef Ružička. Bratislava: Veda 1974, s. 49 – 52.
- KATUŠČÁK, Dušan: Ako písať záverečné a kvalifikačné práce: Ako písať bakalárske, diplomové, dizertačné, špecializačné, habilitačné práce, seminárne a ročníkové práce, práce študentskej vedeckej a odbornej činnosti; ako urobiť bibliografické odkazy a citovať tradičné a elektronické dokumenty. 3. vyd. Nitra: Enigma 2004. 164 s.
- KOČIČKA, Pavel – BLAŽEK, Filip: Praktická typografie. Brno: Computer Press 2004. 294 s.
- OČENÁŠ, Ivan: Fónická a grafická sústava spisovnej slovenčiny : Vývin a korešpondencia ich prvkov. Banská Bystrica: Združenie Pedagóg; Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 2007. 216 s.
- PANÁK, Ján – ČEPPAN, Michal – DVONKA, Vladimír – KARPINSKÝ, Ľudovít – KORDOŠ, Pavel – MIKULA, Milan – JAKUCEWICZ, Stefan: Polygrafické minimum. 2., uprav. a dopl. vyd. Bratislava: TypoSet 2000. 264 s.
- SABOL, Ján: Syntetická fonologická teória. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied 1989. 256 s.
- SGALL, Petr: Lingvistický pohľad na český pravopis I – II. In: Slovo a slovesnosť, roč. 55, 1994, s. 168 – 177; 270 – 286.

Pramene

- ISO 690:1987: Documentation. Bibliographic references. Content, form and structure.
- ISO 690-2:2000: Information and documentation. Bibliographic references – Part 2: Electronic documents or parts thereof.
- Slovenský ústav technickej normalizácie: Úloha normalizácie. Dostupné na: <http://www.sutn.sk/default.aspx?page=81f79981-12c5-491e-87e3-491c73710141> (cit. 14. 10. 2013)
- STN 01 6910:2011 : Pravidlá písania a úpravy písomností.
- STN ISO 690:1998 : Dokumentácia. Bibliografické odkazy. Obsah, forma a štruktúra.

K NIEKTORÝM OTÁZKAM SÉMANTICKEJ ŠTRUKTÚRY VETY¹

Martina Ivanová

*Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Filozofická fakulta
Prešovskej univerzity v Prešove, 17. nov. 1, 070 78 Prešov, e-mail: ivanovmartina@gmail.com*

IVANOVÁ, M.: On Some Questions Concerning Semantic Structure of Sentence. In: Slovak Speech, 2014, vol. 79, no. 1-2, p. 40-65.

Abstract: The paper deals with certain problems concerning semantic structure of sentence on the basis of theoretical and methodological postulates and analysis presented in the work *Semantic Structure of Slovak Sentence* (2012) by Eva Tibenská. The paper describes some open questions concerning the investigation how semantic and syntactic aspects of sentence structure cooperate. The paper concentrates especially on problems arising with the classification of predicates and delimiting the semantic roles of subject and object participants in the sentence structures. A special attention is put on the questions connected with semantic structures of subjectless sentence and the understanding of causative sentences in language. The paper also analyses the meaning of structures in which dative participant occurs with regard to its semantic interpretation.

Key words: semantic structure of sentence, predicate, semantic roles of subject and object participants, causative structure, dative participant

Práce mnohých zahraničných i slovenských lingvistov za posledné desaťročia prinášajú mnoho podnetov na skúmanie vzťahov medzi syntaxou a sémantikou. Do tohto radu prác zameraných opis a charakteristiku modelových štruktúr, v ktorých sú spracované mimojazykové mikrosituácie spolu s ich účastníkmi, sa zaraďuje aj najnovšia monografia Evy Tibenskej *SÉMANTICKÁ ŠTRUKTÚRA SLOVENSKEJ VETY* (2012).

Výskum sémantickej štruktúry vety má v lingvistike dlhodobú tradíciu, preto autorka v úvodnej kapitole autorka sprostredkúva bližší pohľad na najvýznamnejšie teoreticko-metodologické koncepcie a prístupy výskumu spomínaných javov v slovenskej a českej lingvistike. Pokiaľ ide o svetové výskumy sémantickej štruktúry vety, autorka si bližšie všíma najmä staršie koncepcie, predovšetkým transformačnú gramatiku N. Chomského (1966) a pádovú gramatiku Ch. Fillmora (1981), avšak hlbšia pozornosť je venovaná prednostne prácam ruských autorov, najmä tzv. modelu zmysel – text, referenčným prístupom k vetnej sémantike a prístupom klasickej sovietskej sémantickej školy.

Vzhľadom na odlišnosť prezentovaných koncepcií E. Tibenská v 2. kapitole ponúka sumarizačný prehľad názorov o sémantickej štruktúre vety (ďalej SŠV). S istou mierou zjednodušenia tak vymedzuje tri základné interpretácie sémantickej štruktúry vety: 1. SŠV ako myšlienkové spracovanie situácie v objektívnej realite,

¹ Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA 1/0252/12 *Morfologické a lexikálne parametre kolokácií v slovenčine*.

2. SŠV ako jazykom pretvorené a sformované spracovanie výseku objektívnej reality, 3. SŠV ako také jazykové spracovanie myšlienkového odrazu fragmentu objektívnej reality, ktoré zodpovedá nášmu poznaniu reality. Vymedzené koncepcie jej slúžia ako východisko, na pozadí ktorého sa pokúša o špecifikáciu svojho prístupu a vlastnú definíciu fenoménu SŠV v 3. kapitole práce. Základným postupom, ktorý pri pokuse o vymedzenie podstaty SŠV autorka zvolila, je porovnanie skupiny viet stvárnajúcich totožnú globálnu mimojazykovú situáciu. Výsledkom je konštatovanie, že jazykový význam vety obsiahnutý v SŠV môžeme charakterizovať ako „do značnej miery konvencionalizovanou myšlienkovou činnosťou a typizovanými jazykovými prostriedkami sprostredkovaný odraz mimojazykovej skutočnosti” (s. 78).

V tejto súvislosti si dovoľíme vzniesť niekoľko diskusných pripomienok. Diskutabilné je, či možno výpovede *Tento dom bol postavený v 19. storočí.* a *Tento dom stál (už) v 19. storočí.* hodnotiť ako prípady tej istej globálnej denotatívnej situácie. Pri druhej výpovedi totiž možno predpokladať aj interpretáciu, že jazykovo stvárnená mimojazyková situácia „stavanie domu“ sa vzťahuje na iný časový úsek, napr. *Tento dom stál (už) v 19. storočí, keďže bol postavený v roku 1766.*

Podobne môžeme uvažovať o dvojici viet *Kvety ozdobili hrob.* a *Pozostali ozdobili hrob kvetmi.* Podľa autorky je pri tejto dvojici viet rozdiel medzi jednoduchším a zložitejším spôsobom mimojazykového spracovania a myšlienkového stvárnienia skutočnosti. Podľa nášho názoru by jednoznačne o identickú globálnu denotatívnu situáciu mohlo ísť v prípade, ako by pozíciu podmetu obsadilo iné substantívum. Ako príklad uvádzame vetu z SNK: *Kytice ozdobili aj hroby profesorov na miestnom cintoríne.* V prípade tejto vetnej štruktúry možno uvažovať o jednoduchšom spôsobe myšlienkového spracovania a jazykového stvárnienia skutočnosti (z logiky veci vyplýva, že subjekt *kytice* predpokladá prítomnosť tzv. iniciátora, jeho nevyjadrením sa skutočnosť myšlienkovito spracúva a jazykovo stvárnjuje jednoduchšie). Ak však pripustíme, že veta *Kvety ozdobili hrob.* môže mať aj interpretáciu, že k spomínanej aktivite došlo aj bez pôsobenia iniciátora (napr. *Začiatkom jari čerstvo vykličené kvety ozdobili zanedbaný hrob.*), potom o identickej globálnej denotatívnej situácii uvažovať nemožno. Takisto by bolo možné polemizovať, či vety typu *Tento dom postavil v 19. storočí staviteľ Jozef Marko.*, resp. *Tento dom bol postavený v 19. storočí J. Markom.* „globálne, ucelene vystihujú denotatívnu situáciu“ (s. 64), keďže v syntaktickej teórii sa prijíma fakt, že SŠV nikdy nedokáže vystihnúť denotatívnu situáciu v jej komplexnosti, globálnosti a ucelenosti. Je spomínaná globálnosť vlastnosť denotatívnej situácie alebo ide v tomto prípade o globálnosť, ktorá sa postuluje už na inej rovine, rovine našej konceptualizácie tejto mikrosituácie?

Posledná pripomienka sa týka materiálových východísk analýzy. Pri postulovaní skupín viet vzťahujúcich sa na tú istú globálnu denotatívnu situáciu v exemplifikácii autorka uvádza aj vety, ktoré v jazykovom úze nachádzame iba zriedkavo, tak-

že často pôsobia vykonštruovane, napr. *Chlapcovi sa pokľzlo na mokrej tráve*. (SNK neuvádza ani jeden doklad na takúto vetnú štruktúru). V tejto súvislosti by bolo možné konštatovať, že rozšírenie materiállovej základne by prispelo k hlbšiemu a presnejšiemu poznaniu problémov spätých so SŠV.

V 4. kapitole sa autorka venuje prvému zo štyroch sémanticky nevyhnutných komponentov SŠV, problematike predikátu. Termín predikát sa v prístupe E. Tiben-skej vymedzuje iba v súvislosti so sémanticky dvojčlennými, subjektovými vetami. Centrálnou otázkou sa stáva klasifikácia predikátov do jednotlivých sémantických tried, ktoré sú zjednotené spoločným typizovaným významom, rovnakým vzťahom k ostatným členom SŠV, zhodným formálnym stvárnením a rovnakými možnosťami formálnych obmien v derivovaných či variantných vetných štruktúrach a rovnakými obmedzeniami lexikálnej a sémantickej spájateľnosti. Klasifikácia predikátov je primárne dichotomickej povahy: opiera sa o protiklad akčnosť – neakčnosť (pričom neakčnosť sa stotožňuje so statickosťou, s. 89).

V tejto súvislosti si dovoľíme niekoľko poznámok. V prvom rade nemožno súhlasiť so stotožňovaním neakčnosti a statickosti. Viaceré výskumy (Sokolová, 1993; Sokolová, 1995; Nižníková – Sokolová, 1998; Ivanová, 2006) potvrdili, že statické a priebehové (procesné) predikáty sa líšia viacerými podstatnými charakteristikami (napr. možnosťami modifikácie prostredníctvom kategórie priebehu slovesného deja, modifikácie prostredníctvom modálnych, limitných a fázových slovies, valečných transformácií, tvorenia transformátov kategórie diatézy, tvorenia rezultatívnych konštrukcií, fungovania vo vidových opozíciách, tvorenia imperatívnych foriem a pod.). Z tohto dôvodu by sme sa prihovárali za jemnejšiu delimitáciu v rámci skupiny neakčných predikátov. V tomto zmysle by práci prospela jednoznačnejšia špecifikácia rozdielu medzi akčnými a neakčnými predikátmi. V súvislosti s akčnými predikátmi sa spomína iba fakt, že ide o činnosť prebiehajúcu v priestore a čase. Toto kritérium sa však vzťahuje aj na mnohé predikáty z triedy neakčných jednotiek (*vyľakal sa, ochorel*).

Ďalej možno diskutovať o skupine neakčných predikátov vymedzenej ako stavvy v širokom zmysle slova. Z textu nie je celkom zrejmé, aký je v rámci skupiny neakčných predikátov rozdiel medzi podskupinami vymedzenými arabskými číslami 1 a 2. V podskupine 1 figurujú jednak pomenovania fyzických a psychických stavov, zmeny stavov, vlastnosti a posesívne vzťahy, relácie. Nazdávame sa, že v danom prípade by bola potrebná detailnejšia diferenciácia podobne ako v koncepcii F. Daneša (1971), v ktorej sa neakčné predikáty členia na statické (situácie) a priebehové (deje).

Klasifikácia predikátov do jednotlivých sémantických tried predstavuje jednu z najnáročnejších lingvistických otázok, a to najmä z dôvodu neostrých hraníc medzi jednotlivými makroskupinami a existencie mnohých prechodných javov. Z tohto

dôvodu nasledujúce poznámky nevníname iba ako kritické pripomienky, skôr ide o kladenie otázok, ktoré vznikli pri uvažovaní o autorkiných interpretáciách. Nie je napríklad jasné, v akom zmysle sa mierou (ne)aktívnosti líšia predikáty vo vetách *Otec sa teší.*, *Otec spí.* (klasifikované ako neakčné stavy) a *Otec čká.*, *Dieťa plače.* (klasifikované ako akčné neaktívne procesy). Predikáty vyjadrujúce behaviorálne činnosti/prejavy majú totiž viacero spoločných vlastností, ktoré autorka spomína ako kritérium typizácie významu: spoločný význam (psychické a fyzické činnosti/prejavy), rovnaké možnosti formálnych obmien (napr. existencia konštrukcií s neo-sobnými zvrtnými tvarmi: *Na pohrebe sa plače.*, *Príležitostne sa spí aj v stanoch.*) a pod. Predikáty *spať*, resp. *plakať* aj z kognitívneho hľadiska vnímame ako prípady dejov vyjadrujúcich nezámerné, fyziologické činnosti/procesy.

Pri verbách typu *zdá sa*, *javí sa*, *vidí sa* a *pripadá* E. Tibenská pri datívnom doplnení uvažuje o treťoplánovom člene vetnej štruktúry (nadväzuje sa tu na tzv. tretí syntaktický plán I. Poldaufa). I. Poldauf hovorí o treťom syntaktickom pláne v súvislosti s rôznymi typmi tzv. voľného datívu. Avšak pokiaľ ide o charakter tohto datívneho doplnenia, uvedené verba netvoria homogénnu skupinu, keďže pri verbách *vidí sa* a *pripadá* je tento treťoplánový participant obligatórny, hodnotiteľ sa nedá z vetnej štruktúry vynechať (vo funkčno-generatívnom prístupe sa na základe teórie posúvania sémantických rolí tento participant hodnotí ako aktor), zatiaľ čo pri verbách *javí sa*, *zdá sa* je datívny participant potenciálny (sémanticky obligatórny, ale syntakticky fakultatívny). Podobne možno uvažovať o obligatórnom datívnom participante v súvislosti s verbami *páčiť sa*, *hnúsiť sa*, *protiviť sa*. Žiadalo by sa preto presnejšie vymedziť, v ktorých prípadoch má participant tretieho syntaktického plánu obligatórny status. Platí totiž, že „možnosť navonok sa prejavujúcu vlastnosť relativizovať a stvárniť ju ako platiacu iba relatívne, vo vzťahu k externe (formou datívu) vyjadrenému participantu“ (s. 92), existuje iba pri verbách s potenciálnym participantom. Je teda otázne, či možno pri obligatórnych participantoch verb *páčiť sa*, *hnúsiť sa*, *protiviť sa* uvažovať ako o treťoplánových členoch vetnej štruktúry, nie o subjektoch a objektoch. Celkom prirodzene sa tu totiž núka otázka, čo motivuje obligatórnosť daných doplnení, ak obligatórnosť nie je daná valenčným potenciálom príslušného predikátu.

V skupine predikátov 1d) nejde podľa nášho názoru o **vyjadrenie vlastnosti** podmienenej mimovoľným, pocitovo podmieneným hodnotením, ale o **vyjadrenie hodnotiaceho vzťahu** podmieneného istou vlastnosťou (zvýraz. M. I.). Táto vlastnosť pritom nemusí byť vo vetnej štruktúre vyjadrená, preto aj interpretácia vety *Chlapec sa mi páči*. nemusí zodpovedať iba parafráze „chlapec je v mojom pocitovom hodnotení pekný“. V závislosti od kontextu a situácie môže byť základom hodnotenia akákoľvek pozitívne vnímaná vlastnosť, napr. „chlapec je v mojom pocitovom hodnotení múdry, šikovný, odvážny“ a pod. Podobne v skupine predikátov

4) by sme navrhovali nehovoriť o mimovoľnom, nezámernom hodnotení (môže byť hodnotenie mimovoľne a nezámerné?), podstatnou vlastnosťou tejto skupiny predikátov (*považuje, pokladá, má za čo/akého, drží za čo/akého*) je podľa nášho názoru skôr časovo nelimitovaný postoj.

Diskutabilné je aj zaradenie sloves myslenia k posesívnym predikátom. Argument, ktorý autorka uvádza (existencia synonymných verbo-nominálnych spojení so slovesom *mať*), možno relativizovať, keďže takáto možnosť existuje aj pri iných triedach predikátov (napr. psychické a fyzické stavy: *mať strach, mať smäd*).

Ako aktívne procesy v rámci rovnakej mikroskupiny sa vymedzujú slovesá *beží, rozbehol sa i žiari, vonia*, pri ktorých komponent zámernosti absentuje (o zámernosti nemožno uvažovať v súvislosti s neživými participantmi). Ich odlišnosť sa prejavuje aj tým, že sa na ne vzťahujú rôzne typy syntaktických transformácií a paradigmatických operácií (napr. bežné tvorenie imperatívnych tvarov pri verbách *bež, rozbehní sa*, resp. zriedkavé a príznakové tvorenie imperatívu pri verbách *žiar a voňaj*, odlišné typy transformácií v rámci kategórie diatézy, napr. *bežalo sa, ale voňalo sa, žiarilo sa* a pod.). Vystáva teda otázka, či je ich zaradenie do jednej skupiny adekvátne.

5. kapitola sa venuje problematike subjektového participanta. Autorka v tejto časti nadväzuje na spracovanie danej problematiky vo svojej kandidátskej dizertačnej práci (1989), ako aj na viaceré štúdie, v ktorých sa venovala čiastkovým otázkam problematiky SŠV. Pri špecifikácii subjektového participanta sa vychádza z opozície aktívnosť – neaktívnosť. Tento sémantický protiklad autorka bližšie explikuje prostredníctvom sémanticky usúvzťažnených viet typu *Kostolník zvoní. – Zvon zvoní., Mach obrástol kameň. – Kameň obrástol machom.* a pod. Pri vymedzení jednotlivých subjektových špecifikácií sa autorka pokúša vytvoriť redukovaný model sémantických rolí: pri aktívnych (agensových) špecifikáciách vymedzuje procesora, aktora, kauzátora, iniciátora a realizátora, pri neaktívnych (nositeľských) špecifikáciách zasa nositeľa deja, hodnotenia, stavu, vnemu a existencie.

V súvislosti s vymedzením jednotlivých participantských rolí vystáva niekoľko diskusných pripomienok. Autorka definuje procesor ako aktívny, agensový subjekt, ktorý aktívne (pri živej substancii zámerne, pri neživej ako zdroj energie) vykonáva dej alebo proces bez zacielenia na inú objektovú substanciu. V tejto súvislosti vzniká otázka, či možno o procesore uvažovať aj v súvislosti s vetnou štruktúrou *Komín dymí*. Je subjektový participant v tomto prípade zdrojom energie procesu? Podobné otázky vznikajú aj v súvislosti s interpretáciou participantov ďalších vetných štruktúr ako *Rana krváca., Čelo sa mu potí*.

Podobne možno polemizovať o zlúčení subjektových špecifikácií s významom nositeľ zmeny stavu, nositeľ vlastnosti a nositeľ vzťahu do jednej suprakategórie nositeľ stavu (ak, pravda, berieme do úvahy sémantiku substantíva *stav* ako „súhrn

vlastností charakteristických v istom čase“, zdôrazn. M. I.). Ide tu predovšetkým o to, že do jednej sémantickej roly sa zlučujú trvalé i prechodné vlastnosti entít (teda prípady: *Sol' je rozpustná vo vode.* aj *Otec je smutný/zosmutnel.*). Naopak, vzhľadom na postulovanú koncepciu možno ako presvedčivo odôvodnené prijať vymedzenie subjektovej špecifikácie nositeľ existencie.

Osobitne sa analyzujú prípady bezsubjektových vetných štruktúr. Autorka vymedzuje prípady bezsubjektových viet „s jazykovo aj myšlienkovy neidentifikovateľným Sb“ a bezsubjektových viet, v ktorých „sa eliminuje informácia o personickom Sb pozostávajúcom z viacerých istým spôsobom ‚inštitucionalizovaných‘ alebo ináč lokalizovaných členov“ a „do popredia sa dostáva akt vlastného uskutočnenia deja bez jeho subjektovej zakotvenosti“ (s. 122). V prvej skupine autorka vymedzuje tri podskupiny², pričom treba poznamenať, že pri ich vymedzení autorka skrížila sémantické hľadisko so syntaktickým, tretia skupina sa totiž nevymedzuje sémanticky, ale na základe spôsobu syntaktickej realizácie predikátov. V druhej podskupine E. Tibenská uvádza aj pasívne štruktúry (reflexívne a participiálne transformáty a bezpodmetové vetné štruktúry), v ktorých sa podľa nej zachovávajú iba „stopy po subjekte“. V tejto súvislosti by bolo možné vzniesť otázku, či ide v prípade vetnej štruktúry *Na stavbe sa pracuje.* o bezsubjektovú vetu, ak subjekt chápeme ako participant vymedzovaný na úrovni SŠV. Eliminácia Sb je v týchto štruktúrach motivovaná komunikačno-pragmatickými faktormi (pozri bližšie Sokolová, 1995) a realizuje sa podľa nás len na rovine syntaktickej štruktúry vety. Podobne postupuje pri analýze týchto štruktúr aj valenčný slovník českých slovies Vallex (2008), ktorý na tektogramatickej rovine aktora (subjekt) zachytáva.

Pri analýze bezsubjektových viet sa správne konštatuje, že v prípadoch *padá tma*, *zdvihol sa vietor* sa lexikálny význam predikátu oslabuje na obrazné vyjadrenie fázovo modifikovaných prejavov existencie (s. 118) a tieto prípady treba odlišiť od etymologických figúr s redundantným subjektom. Azda by však v tejto súvislosti bola namieste detailnejšia analýza a za skutočne redundantný subjekt by bolo možné považovať iba prípady typu *dážď prší* a *sneh sneží* na rozdiel od vetných štruktúr *dážď padá* a *sneh padá* (resp. aj *poletuje*). Nazdávame sa totiž, že v druhej skupine viet nedochádza v prípade subjektu len k opakovaniu lexikálnych významov vyjadrených predikátom, predikát tu totiž má všeobecnejší význam.

Vo viacerých prípadoch tiež vzniká otázka týkajúca sa statusu participantov a doplnení. Autorka napríklad uvažuje o obligatórnosti komplementu s funkciou inštrument vo vetnej štruktúre *Otec ide bicyklom/na bicykli*. Podľa nášho názoru

² Ide o nasledujúce triedy predikátov: 1) atmosférické alebo vo všeobecnosti zmyslovo vnímateľné deje, 2) procesy prebiehajúce v istej lokalite a stavové charakteristiky prostredia ako výsledky predchádzajúcej činnosti, 3) vety so zloženým vetným základom realizovaným v slovesnej časti zväčša neosobným tvarom kopuly alebo fázového slovesa, prípadne spojením neosobného tvaru fázového slovesa a infinitívu kopuly.

v tomto prípade nejde o obligatórny (valenčný) komplement. Bude zrejme potrebné dôsledne diferencovať medzi valenčnou obligatórnosťou doplnenia a informačnou úplnosťou, na základe ktorej sa vyžaduje realizácia istých komponentov vetnej štruktúry.

V pasívnej vete autorka hodnotí inštrumentál stvárajúci aktívny subjekt ako pád nástroja/prostriedku. Nazdávame sa, že adekvátnejšie je postulovať v súvislosti s pôvodným agensom kategóriu adverbially pôvodcu deja a tak ho odlišiť od doplnenia s významom prechodnej účasti na deji (nástroj, prostriedok), porov. *Obraz bol namaľovaný štetcom.* – *Obraz sme namaľovali štetcom.* vs. *Obraz bol namaľovaný známym maliarom.* – **Obraz sme namaľovali známym maliarom.*

Intenzívna pozornosť je v práci venovaná problematike kauzatívnosti. V teoretickej literatúre sa vo všeobecnosti vymedzujú štyri chápania kauzatívnosti: fyzická kauzácia (fyzický objekt pôsobí na iný fyzický objekt, napr. *Kameň rozbil okno.*), volitívna kauzácia (volitívna entita intencionalne pôsobí na fyzický objekt, napr. *Peter rozbil okno.*), afektívna kauzácia (fyzický objekt pôsobí na entitu s mentálnou kapacitou a zasahuje jej mentálny stav, napr. *Ten obraz ma vystrašil.*), indukzívna kauzácia (volitívna entita intencionalne pôsobí na entitu s mentálnou kapacitou a mení jej mentálny stav, napr. *Peter ma vystrašil.*), porov. Croft (2012). Autorka sa vo svojej koncepcii hlási k odlišnému ponímaniu kauzatívnosti, keďže v zásade vylučuje z kauzatívnosti prípady fyzickej a afektívnej kauzácie, napr. *Krik detí zobudil otca.* Kauzáciu definuje ako „také aktívne deje, pri ktorých sa priamo nepomenúva uskutočňovaná činnosť, iba to, čo táto nepomenovaná činnosť spôsobuje“ (s. 108). O kauzácii sa v zmysle volitívnej a indukzívnej kauzácie preto uvažuje iba v prípade existencie vnútornej SŠ, ktorá sa dá z kauzatívnej vetnej štruktúry osamostatniť, napr. *Peter rozbil okno kladivom.* = *Peter spôsobil, že kladivo rozbilo okno.* Avšak pokiaľ ide o zložitú štruktúru KŠ (adekvátnejšie by azda bolo hovoriť o zloženej štruktúre), v teoretických prácach zaoberajúcich sa kauzatívnosťou sa o zloženej (komplexnej) štruktúre kauzatív uvažuje v súvislosti s faktom, že verbum referuje jednak na kauzujúcu udalosť a jednak na zmenu stavu.³ Autorka však pri interpretácii kauzatív v súvislosti so zloženou štruktúrou kauzatív neberie do úvahy zmenu stavu zasiahnutého objektu, ale iba prípady, keď sa dej nerealizoval samotným agensom kauzátorom, ale entitou s funkciou nástroja, prostriedku (autorka hovorí o mediátive). V tom zmysle však jej definícia kauzatívnosti nezodpovedá všeobecne akceptovanému chápaniu kauzatív ako jednotiek, v ktorých lexikálnosémantickej štruktúre sú prítomné minimálne dve sémy („kauzácia“, t. j. oslabený príčinný-ná-

³ Základnou vlastnosťou kauzatív potom je, že lexikálne môže byť redukovaný kauzátor, ale nie rola s vlastnosťou +STAV. Redukciu kauzátora umožňujú aj štruktúry typu *Krik detí zobudil otca.*, v teoretickej literatúre sa preto aj tieto prípady zvyčajne hodnotia ako kauzatívne: *Deti zobudili otca.* → *Otec sa zobudil.*, *Krik detí zobudil otca.* → *Otec sa zobudil.*

sledkový vzťah typu *x* pôsobí na *y*“ a „zasahovanie objektu“, porov. Karlík (2002, s. 412). V práci tak nachádzame extrémne zúžené chápanie kauzácie, keď sa z rôznych sémantických momentov spätých s kauzáciou (z povahy kauzujúceho, kauzovaného a jazykového vyjadrenia kauzácie) za definičnú črtu považuje povaha jazykového vyjadrenia kauzácie ako priamej alebo nepriamej (treba poznamenať, že tento faktor nemá v teoretických koncepciách zvyčajne definičný, len klasifikačný status).

Výraz, ktorý plní v KŠ rolu mediatívnu, sa stáva v osamostatnenej štruktúre realizátorom. Keďže v kauzatívnych štruktúrach sa aktívna sémantická rola realizátora podľa E. Tibenskej neutralizuje, autorka sa pridrižiava axiómy, že subjekt je v SŠV iba jeden, čím sa odkláňa od názorov predpokladajúcich pri kauzatívnych štruktúrach dvojsubjektovosť. Podľa E. Tibenskej treba osobitne hodnotiť štruktúry s Re rozčleneným na celok a časť, napr. *Obraz nadchol Karola svojou farebnosťou*. (nerozumieme však poznámke o denotátovej spätosti Ka a Med v KŠ, v citovaných príkladoch ako *Žiak vŕzga stoličkou*., *Otec svieti lampou na cestu*., *Bagrista naberá zem lyžicou*. uvádzaných ako prípady KŠ takúto denotátovú späťnosť nepozorujeme). Podľa autorky sa od vetných štruktúr s Re sa dajú tvoriť derivované štruktúry, zatiaľ čo od vetných štruktúr s Ka sa takéto derivované štruktúry tvoriť nedajú. V tejto súvislosti by bolo potrebné poznamenať, že korpus existenciu takýchto štruktúr potvrdzuje (*Bol nadchnutý Kristom*.). Toto kritérium navyše nie je aplikovateľné na všetky KŠ, keďže v niektorých prípadoch o tvorení derivovaných štruktúr uvažovať nemožno vzhľadom na intranzitívnosť verba: *Šofér zahol autom za roh*., *Žiak vŕzga stoličkou*. Je zrejmé, že jediným obmedzením je nemožnosť použiť v takejto štruktúre druhú inštrumentálnu formu na vyjadrenie Med (**Bol nadchnutý Kristom jeho učením*).

Podľa autorky platí, že ak „z významu vety vyplýva, že zdroj aktivity slovesne stvárnenny dej iba bližšie nepomenovanou činnosťou spôsobuje, vyvoláva, potom vetný význam slovesnej lexémy nie je proces, ale kauzácia“. Je však otázne, čo označuje predikát vo vete *Peter píska na píšťalke*. Ide v tomto prípade o to, že zdroj aktivity (*Peter*) slovesne stvárnenny dej (*píska*) iba bližšie nepomenovanou činnosťou spôsobuje, vyvoláva, ak vezmeme do úvahy prvý význam slovesa *písať* „utvárať vys. prenikavé zvuky fúkaním do nejakej štrbiny; takto realizovať melódiu, hvizdať“? Toto konštatovanie by platilo iba vo vzťahu k druhému významu slovesa *písať* „(o veciach) vydávať prenikavé zvuky (obyčajne nepríjemné)“. V tomto zmysle je nám bližšie konštatovanie M. Sokolovej (1993), ktorá v prípade takýchto vetných štruktúr uvažuje o agentizovanom inštrumente.

O kauzácii sa v koncepcii E. Tibenskej uvažuje v prípadoch, keď je súčasťou vetrnej štruktúry intenčne neobligatórny, ale „z hľadiska identifikácie skutočnej činnosti kauzátora sémanticky nevyhnutný“ mediatív. Na základe jeho prítomnosti sa napr. vetrná štruktúra *Povstalci zatarasili cestu prostredníctvom barikády*. hodnotí

ako kauzatívna, zatiaľ čo vetná štruktúra *Povstalci zatarasili cestu*. (= sami sebou, vlastnými telami) obsahuje predikát špecifikovaný ako realizácia. Problém takéhoto chápania spočíva práve v neintenčnosti, a teda fakultatívnosti spomínaného mediatívu. Keďže vo vetnej štruktúre je dané doplnenie fakultatívne (z komunikačno-pragmatického hľadiska nie je nutné mediatív vyjadriť, ak je napríklad zámerom producenta fokusácia samotného deja), množstvo vetných štruktúr sa v zmysle sémantickej špecifikácie nedá interpretovať jednoznačne (keďže nie je jasné, či ide o kauzácie alebo realizácie).⁴

Ďalšia otázka vzniká v súvislosti s vymedzovanými sémantickými rolami. Ak pri štruktúrach *Chlapec rozbil okno kladivom*. a *Chlapec rozbil okno*. predpokladáme dve odlišné sémantické roly (kauzátor a realizátor), budeme pri takýchto verbách vymedzovať dve samostatné lexie?

Nejasné sú tiež doklady excerptované z umeleckej literatúry, uvedené na s. 147. Ak sme správne pochopili problematiku kauzácie z autorkinho výkladu, nie je jasné, či v jej koncepcii možno vetnú štruktúru bez vyjadrenia mediatívu *Ked' Abram rozbil pastierku z meissenského porcelánu*. hodnotiť ako kauzatívnu (sloveso *rozbil* sa navyše na s. 107 uvádza ako príklad predikátu s významom realizácie), podobne nie je jasné, akým spôsobom možno interpretovať ako kauzatívnu vetnú štruktúru *Šla... za mladými ľuďmi, od ktorých ju pozvoľna izoloval*.

Autorka v mnohých prípadoch ako pomocné kritérium pri delimitácii významov predikátov i subjektových špecifikácií uvádza (ne)existenciu derivovaných štruktúr. V tejto súvislosti možno tiež použiť viacero diskusných otázok. Existujú reálne štruktúry s reflexívnym pasívom a agensovou špecifikáciou v inštrumentáli, napr. *Víchricou sa zničí úroda?* V teoretickej literatúre sa síce taká možnosť okrajovo pripúšťa⁵, avšak v zásade sa zhodujeme s tvrdením M. Sokolovej (1993, s. 38), že činiteľ sa pri reflexivizácii z pozíciu podmetu odstraňuje a v slovenčine sa prakticky na povrchovej rovine nevyskytuje⁶. Toto zistenie sme overovali aj korpusovým výskumom, ktorý potvrdil okrajovosť takýchto prípadov. Je tiež diskutabilné, či je v štruktúrach typu *Úroda bola zničená víchricou*. formou príslovkového určenia stvárnový Re (možno pri príslovkovom určení vôbec uvažovať o sémantickej role?) obligatórny, presnejšie by bolo hovoriť o obligatórnosti na rovine SŠV, nie na povr-

⁴ Vetné štruktúry bez vyjadrenia mediatívu je potom možné interpretovať trojakým spôsobom, napr. vetná štruktúra *Peter rozbil vázu*. by mohla reprezentovať: 1. realizáciu (= Peter rozbil zámerne vázu samým sebou), 2. kauzáciu (= Peter rozbil zámerne vázu, napr. kladivom) a 3. akciu ako pôsobenie (= Peter rozbil nezámerne vázu).

⁵ S. Ondrejovič (1989) napr. konštatuje, že pre slovenčinu platí – na rozdiel od ruštiny –, že explicitné vyjadrenie agensa je tu ešte silnejšie blokované ako pri opisnom pasíve. Dodáva však, že nejde o blokovanie absolútne.

⁶ Najnovšie toto zistenie potvrdujú aj autori Vallexu, keď konštatujú, že „na rozdiel od opisného pasíva je v reflexívnom pasívu pozície konateľa vzhľadom k českej syntaxi prakticky nemysliteľná“ (Urešová, 2011, s. 125).

chovej rovine. Podľa E. Tibenskej platí, že ak by tento participant nebol doplniteľný z kontextu či situácie, nešlo by o odvodené, ale základové štruktúry s neaktívnym Sb špecifikovaným ako N (zmeny) stavu, napr. *Úroda sa zničila/Spáči už boli zobudení*. Tieto prípady však podľa nás predstavujú derivované štruktúry v podobe reflexívneho pasíva (*Úroda sa zničila*. – úroda sa nemôže zničiť sama, pri reflexívnom transformáte je zrejmé, že participant je nekompetentný a neschopný sám realizovať dej, porov. Sokolová, 1993, s. 37), resp. rezultatívnej konštrukcie (*Spáči už boli zobudení*). To, že v transformovaných štruktúrach nemožno často identifikovať pôvodcu deja, neznamená automaticky, že dané štruktúry treba hodnotiť ako základové. Naopak, práve možnosť nevyjadriť pôvodcu deja býva z komunikačno-pragmatického hľadiska často motiváciou, prečo používateľ jazyka siahne po derivovanej, nie základovej štruktúre. O základových štruktúrach možno podľa nášho názoru hovoriť iba v prípade, kde možno v súvislosti s pôvodným participiôm uvažovať o adjektívizácii, napr. *Úl bol zaplnený*. (= plný), resp. v prípadoch, kde ide o zvrtné sloveso, napr. *Spáči sa zobudili*. Vo vetných štruktúrach *Úroda sa zničila./Spáči už boli zobudení*, nemožno uvažovať o zvrtnom slovese *zničiť sa* (ak je v podmetovej pozícii výraz *úroda*), resp. v prípade tvaru *zobudení* nejde ešte o adjektívum, ale o pasívne participium.

Odlíšenie nositeľa deja od aktora na základe sémy intencionálnosti je riešenie, ktoré vyvoláva viacero otázok. Možnú prítomnosť sém intencionálnosti a neintencionálnosti možno v podstate predpokladať pri viacerých verbách, napr. *Chlapec rozbil vázu úmyselne/neúmyslne*. Problém je v tom, že interpretácia sémantickej roly participanta je v týchto prípadoch daná kontextom, neodvíja sa teda zo sémantiky predikátu. V teoretickej literatúre sa v tejto súvislosti konštatuje, že rozdiel medzi zámernosťou a nezámernosťou nie je sémantickou vlastnosťou väčšiny slovíes, tento rozdiel je iba záležitosťou pragmatickej implikatúry (Croft, 2012).

6. kapitola je venovaná problematike objektového participanta SŠV. V úvode autorka predstavuje jednotlivé náhľady na tento participant SŠV v zmysle delimitácie jednotlivých sémantických rolí v prácach Ch. Fillmora (1981), V. G. Gaka (1969), J. D. Apresiana (1974), českých syntaktikov V. Šmilauera (1947), F. Trávníčka (1949) či F. Kopečného (1958), z novších prác uvádza koncepciu F. Štíchu (1984), R. Zimeka (1980) F. Daneša (1977), M. Grepla a P. Karlíka (1986), H. Běličovej (1982) a i. Zo slovenských prác spomína primárne priekopnícke dielo E. Paulinyho (1943), F. Mika (1962), J. Oravca (1967) a i. Podľa autorky je substantívum s významom *Ob najtesnejšie späté s vetným významom slovesa*, teda s predikátom. V koncepcii E. Tibenskej objektový participant označuje buď hierarchicky nižšie stojaceho účastníka myšlienkovy spracovanej a jazykovo stvárnenej situácie (jeho funkciou je vtedy kompletizácia účastníkov stvárňovanej situácie), inokedy iba dopĺňa neúplný význam slovesa v úlohe predikátu (jeho funkciou je kompletizácia

obsahu predikátu). V súvislosti s prvým typom objektového participanta sa vymedzujú sémantické roly paciens (Pt), rezultát (Rez), relant (Rel) a adresát (Adr) pre neaktívneho účastníka a sociatív (Soc) pre aktívneho účastníka, v súvislosti s druhým typom objektového participanta zasa sémantická rola inherent (Ih).

V súvislosti s interpretáciami jednotlivých vetných štruktúr sa objavujú viaceré otázky. V prvom rade nejasnosti vznikajú v súvislosti s interpretáciou derivovaných štruktúr. Nie je zrejmé, z akých dôvodov sa ako derivované nehodnotia rezultatívne konštrukcie. Pomerne presvedčivý a argumentačne podložený výklad k tomuto javu prináša M. Sokolová (1993), podľa ktorej základný význam rezultatívnych konštrukcií je vyjadrenie stavu ako výsledku predchádzajúceho procesu (pri akčných slovesách) alebo diania (pri stavových slovesách), z čoho vyplýva, že rezultatívne konštrukcie možno považovať za derivované štruktúry. Zároveň táto autorka konštatuje, že svojím významom sa rezultatívne konštrukcie blížila k významu statických slovies, pričom prechod medzi rezultatívnymi konštrukciami a statickými predikátmi tvoria konštrukcie so sponou a adjektivizovaným prídastím, napr. *Okná boli rozbité – neboli celé*. V koncepcii E. Tibenskej „medzičlánok“ v podobe rezultatívnych konštrukcií chýba. Autorka spomína len prípady opisného pasíva (*Okno bolo rozbité včera.*) a štruktúry s adjektivizovaným prídastím (*Okno bolo rozbité už vyše týždňa.*). V príkladoch, ktoré uvádza, však možno identifikovať vety, v ktorých prídastie nie je adjektivizované a uvedenú štruktúru by bolo možné hodnotiť ako rezultatívnu konštrukciu vo funkcii statického predikátu (*Dom bol postavený na vršku. = stál*).

Diskutabilná je tiež interpretácia vetnej štruktúry *Autobus sa naplnil snami, únavou a oddychom, tichom ľudí*, ako zvrätneho pasíva. Keďže v tomto prípade ide o nezámerný dej, ako adekvátnejšie sa javí interpretovať predikát ako reflexívne verbum s procesným významom. Podobne otázne je hodnotenie vetnej štruktúry *Sála sa naplnila (ľuďmi) do posledného miestečka*. V tejto súvislosti relevantnú pripomienku vzniesla M. Sokolová (1993), ktorá poukázala na skutočnosť, že inštrumentálovo stvárnene doplnenie sa zachováva aj pri aktívnom tvare slovesa, porov. *Sálu sme naplnili ľuďmi do posledného miestečka*. Podobne postupuje pri vymedzení predikátu aj Vallex (2008), v ktorom sa v štruktúre *studna se naplnila vodou* vymedzuje zvrätný predikát *naplniť se*.

V rámci neparticipantských doplnení autorka diferencuje medzi tzv. komplementmi (ako obligatónnymi adverbialnými doplneniami) a konkretizátormi (ako fakultatívnymi adverbialnými doplneniami). V tejto súvislosti možno spomenúť, že dôslednejšie by bolo potrebné riešiť napríklad problematiku tzv. mediatív. Podľa nášho názoru ako obligatónny nemožno hodnotiť mediatív vo vetnej štruktúre *Bolesti liečil vínom*. (ak uplatníme Panevovej dialogový test: *Čím liečil bolesti? Nevie.*). Vo vetných štruktúrach *Jamy vyplnil štrkom.*, *Naložil voz uhlím*, je otázny status doplnení v inštrumentáli. E. Tibenská tieto prípady hodnotí ako obligatónny media-

tív, podľa nášho názoru by bolo možné uvažovať, či v danom prípade nejde o objektový participant (takto sa napríklad uvedené doplnenia hodnotia v koncepcii Valle-xu). Vychádzame totiž z toho, že mediatív (prostriedok deja, resp. nástroj, inštrument) nepredstavuje obligatórny prvok vetnej štruktúry. Vo vetných štruktúrach, ktoré E. Tibenská v tejto súvislosti s obligatónym mediatívom uvádza, napr. *Mama zobúdza dieťa hrkálkami.*, resp. *Íst' lietadlom, pracovať s pílou*, nejde podľa nášho názoru o valenčnú obligatónnosť (čo možno overiť prostredníctvom dialógového testu), ale len o typickosť doplnení (realizujúcich sa typicky pri istých skupinách slovies). Nesúhlasíme teda s nasledujúcim konštatovaním autorky: „Test, že aj bez prítomnosti Km účelu (autorka interpretuje napr. vetnú štruktúru *Otec utekal po doktora.*, dopl. M. I.) ide o sémanticky úplnú vetu, teda v tomto prípade neobstojí.“ (s. 231). Nedostatočne sa tu totiž diferencuje medzi valenčnou obligatónnosťou a informačnou úplnosťou vetnej štruktúry.

Pri uvádzaní príkladov by naopak bolo potrebné eliminovať prípady neúplných štruktúr, ktoré sú podľa nášho názoru negramatické, napr. *Držal za kľučku.*, *Kopol loptu.*, *Odprosil urážku.* (v poslednom prípade SNK neuvádza ani jeden prípad v neživotným participantom v akuzatíve).

E. Tibenská zdôrazňuje, že vo svojom prístupe nepoužíva termín potenciálny participant, ale namiesto neho hovorí o elipse. Nazdávame sa, že používanie týchto termínov nie je v opozitnom vzťahu, ako to naznačuje autorka, ide o pojmovo diferencované termíny z rôznych rovin: elipsa je širší termín, označuje sa ním syntaktická operácia založená na vypustení prvkov syntaktickej štruktúry vety, termín potenciálny participant vyjadruje valenčný status (sémanticky obligatónneho, ale syntakticky fakultatívneho) prvku vetnej štruktúry, ktorý môže byť eliptickou operáciou zasiahnutý. Takýmto spôsobom sa s pojmami potenciálny participant – elipsa pracuje aj vo Vallexe (2008, s. 23), porov. „Některá doplnění obligatorní na rovině významové stavby mohou být vypuštěna (elidována) v povrchové realizaci věty, aniž dojde k porušení gramatičnosti věty (lze říci, že dané doplnění má nulovou lexikální realizaci). K takové elipse dochází tehdy, je-li možné příslušný aktant či volné doplnění snadno doplnit z kontextu, napr. *Děti už přišly.* (= na místo dané kontextem, sem DIR3)...“

V 7. kapitole sa autorka venuje špecifikácii komplementov SŠV. Analyzuje členy SŠV podľa výskytu vo vetných štruktúrach. Za najvýznamnejší prínos tejto kapitoly pokladáme vymedzenie kombinácií jednotlivých subjektových a objektových participantov a komplementov v rámci konkrétnych vetných štruktúr. K tejto časti sa žiada len malá pripomienka: ak sú v slovenčine štruktúry *Bolí hlava.* málo reálne, možno v súvislosti s nimi uvažovať o zosubjektívnenom stvárnení istej denotatívnej situácie, stvárnení cez prizmu živej substance? Na rozdiel od štruktúr typu *Zdá sa unavený.* totiž v týchto prípadoch objektívne stvárnenie možné nie je.

8. kapitola je venovaná problematike tretieho syntaktického plánu a jeho stvárneniu v slovenčine. Pod tretím syntaktickým plánom autorka rozumie externé, druhoplánové vyjadrenie živej substancie usúvzťažnené s významom vety ako celkom. Autorka odmieta tie koncepcie, v ktorých sa stvárnenie denotatívnej situácie spája s dvojsubjektovosťou štruktúr. Ide o prípady, keď sa celá vetná štruktúra usúvzťažní s pomenovaním živej substancie, ktorá stváranú realitu mimovoľne hodnotí či prežíva, ktorej sa stváraná situácia týka. Nadväzujúc na koncepciu S. I. Kokorinovej (1979), konštatuje, že pri rozšírení pôvodnej minimálnej štruktúry o nový Sb dochádza k zrušeniu, neutralizácii subjektovosti predchádzajúceho Sb.

Osobitná pozornosť sa venuje problematike tzv. benefaktora, pričom autorka odlišuje fakultatívny benefaktor a (obligatórny) posesívny benefaktor. Pokiaľ ide o terminologické východiská, E. Tibenská odmieta používanie Mikovho termínu datív sprostredkovaného zásahu, avšak bližšie svoj odmietavý postoj neexplikuje. Keďže nepoznáme bližšie jej argumentačné pozadie, prikláňame sa k názoru M. Kyseľovej (2012, s. 139), ktorá uvádza ako argument v prospech mikovsky ladeného termínu zásah do personálnej sféry posesora skutočnosť, že prospech alebo neprospech plynie až z negatívneho alebo pozitívneho zásahu do personálnej sféry posesora ako sprostredkované zasiahnutej osoby, je v tomto zmysle sekundárny.

Podľa výskumov M. Kyseľovej (2012, s. 144) korpus signalizuje, že uplatnenie datívnych štruktúr sa konvencionalizovalo natoľko, že sa iné konkurenčné formy (adnominálny genitív, posesívne adjektívum a pronomen) používajú len periférne, čo je potvrdením skutočnosti, že aj v slovenčine, podobne ako v ďalších typologicky blízkych jazykoch, datívne doplnenie neslúži primárne na verbalizáciu posesívneho vzťahu. K tomuto záveru prichádza aj E. Tibenská, keď konštatuje, že vzťah prináležania je síce dôležitý, avšak v prípade týchto vetných štruktúr nejde o vzťah dominantný (s. 263). O posesívnom benefaktorovi sa uvažuje najmä v prípadoch neodcudziteľného vlastníctva (v zmysle vzťahu medzi celkom a časťou tela), ako aj v prípadoch príbuzenských vzťahov. V tejto súvislosti sa však možno pýtať, prečo sa termín posesívny eliminuje v súvislosti niektorými vetnými štruktúrami, kde sa v uvedenom naznačení javí ako adekvátny (séma posesívnosti sa napríklad zachováva v prípade vetnej štruktúry *Ivanovi zomrela matka.*). Na druhej strane sa v práci M. Kyseľovej (2012, s. 140) poukazuje aj na prípady kontextovej neutralizácie sémy benefitnosti/malefitnosti, čím sa opätovne potvrdzuje odôvodnenosť termínu zásah do personálnej sféry (resp. Mikov termín sprostredkovaný zásah), keďže zásah do personálnej sféry nemusí automaticky korelovať s benefitnosťou/malefitnosťou (citovaná autorka týmito termínmi diferencuje prípady prospechu a neprospechu súvisiace so zásahom do personálnej sféry posesora).

V 9. kapitole sa pozornosť autorky zameriava na bezpredložkovým datívom stváraný participant SŠV. Pri jeho analýze vychádza z existencie dvoch skupín viet:

I. vetné štruktúry, v ktorých je datívne stvárný objektový participant jeden z dvoch alebo viacerých Ob, II. vetné štruktúry, v ktorých je datívne stvárný objektový participant jediným Ob. Túto syntaktickú charakteristiku prepája so sémantickou analýzou predikátov a subjektových a objektových špecifikácií ďalších participantov SŠV. Niektoré prípady klasifikácie na základe konfrontácie jednotlivých tried vyvolávajú otázky, napr. prečo sa vo vetnej štruktúre *Verím ti každé slovo*. hovorí o stave, zatiaľ čo v prípade štruktúry *Otec dôveruje synovi*. o citovom, postojevom, resp. rozumovo podmienenom vzťahu. Podľa nášho názoru však možno osobitne hodnotiť vetné štruktúry *Majetok patrí obci*. či *Ján sa podobá Filipovi*., keďže na rozdiel od predošlých viet sa v týchto prípadoch nositeľ príslušného postoja nerealizuje v participantskej pozícii.

V neposlednom rade sa možno dotknúť terminologického riešenia v podobe podmet – subjekt, ktoré autorka zvolila. Vzniká celkom prirodzene otázka, ako by sa daná terminologická diferenciácia zachovala napríklad pri preklade do angličtiny.

Na záver možno konštatovať, že monografia E. Tibenskej patrí k tým prácam v kontexte slovenskej lingvistiky, ktoré originálne nadväzujú na tradíciu výskumov sémantickej stránky vety. Autorka tvorivo zužitkovala aj výskumy ruskej školy, hoci novšie zahraničné práce o sémantickej štruktúre vety v monografii nenachádzame. Autorke sa podarilo predostrieť a argumentačne vystavať premyslenú koncepciu SŠV jednak s teoreticko-metodologickým ukotvením javu a jeho konkretizácie v podobe vymedzenia sémantických tried predikátov a sémantických špecifikácií subjektových a objektových participantov SŠV. Taká široká a komplexná problematika, akou otázka SŠV nepochybne je, vyvoláva, celkom prirodzene, aj isté diskusné pripomienky. Tie sa dotýkali najmä niektorých parciálnych terminologických, klasifikačných a explanančných otázok. Ako zvlášť naliehavý sa ukázal problém materiálovej fundovanosti monografie. Nazdávame sa, že v niektorých prípadoch využitie napríklad korpusového materiálu mohlo pomôcť skvalitniť interpretácie jednotlivých typov vetných štruktúr. Monografia SÉMANTICKÁ ŠTRUKTÚRA SLOVENSKEJ VETY sa napriek istým „diskusiehodným” miestam zaraďuje k podnetným dielam slovenskej lingvistiky a pri ďalších výskumoch bude potrebné na ňu prihliadať.

Literatúra

- CROFT, William: Verbs: Aspect and Causal Structure. Oxford: Oxford University Press 2012. 448 s.
DANEŠ, František: Pokus o strukturní analýzu slovesných významů. In: Slovo a slovesnost, 1971, roč. 32, s. 193 – 207.
IVANOVÁ, Martina: Valencia statických sloví. Prešov: FF PU 2006. 272 s.
KARLÍK, Petr: Sloveso kauzativní. In: Encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002, s. 412 – 413.

- KYSELOVÁ, Miroslava: Sémantický a syntaktický status posesívneho datívu v štruktúrach s procesnými slovesami s významom atmosférického diania v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 2012, roč. 63, č. 2, s. 131 – 152.
- LOPATKOVÁ, Markéta – ŽABOKRTSKÝ, Zdeněk – KETTNEROVÁ, Václava: Valenční slovník českých sloves. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum 2008. 382 s.
- LOPATKOVÁ, Markéta – ŽABOKRTSKÝ, Zdeněk – KETTNEROVÁ, Václava: Vallex 2.5. Valency lexicon of Czech Verbs. Online: <http://ufal.mff.cuni.cz/vallex/2.5/doc/publications.html>, cit. 15. 3. 2013.
- NIŽNÍKOVÁ, Jolana – SOKOLOVÁ, Miloslava: Valenčný slovník slovenských slovies. Prešov: FF PU 1998. 272 s.
- ONDREJOVIČ, Slavo: Medzi slovesom a vetou. Problémy slovesnej konverzie. Bratislava: Veda 1989. 128 s.
- Slovenský národný korpus. Korpusová verzia prim-6.0-public.all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2013. Dostupný na: WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Sémantika slovesa a slovesný rod. Bratislava: Veda 1993. 110 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Prešov: SLOVACONTACT 1995. 170 s.
- TIBENSKÁ, Eva: Bezpredložkovým datívom stvárnenný participant sémantickej štruktúry vety. In: Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2010, s. 294 – 308.
- TIBENSKÁ, Eva: Sémantická štruktúra slovenskej vety. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2012. 295 s.
- UREŠOVÁ, Zdeňka: Valence sloves v Pražském závislostním korpusu. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky 2011. 229 s.

ŠTANDARD A ŠTANDARDNÁ KOMUNIKÁCIA

František Ruščák

Bajkalská 9, 080 01 Prešov, e-mail: fruscak@gmail.com

RUŠČÁK, F.: Standard and Standard Communication. In: Slovak Speech, 2014, vol. 79, no. 1-2, p. 55-65.

Abstract: The author of the study gives terminological definition of standard communication. Its existence is mainly based on horizontal-vertical shift(s) in national language and resulting need of a quick verbal reaction to rapidly expanding various communication situations. Structurally, standard communication is a heterogeneous type utilising a binary relation literariness – standardness, and is closely connected with the growth of spokenness and colloquialness. To support his theses, the author functionally uses knowledge from that branch of physics that deals with the process of self-organisation of systems and its structures – synergetics. This is the very branch that gives language and linguistics marked theoretical and methodological impulses, like in this study. Axiologically, standard communication stems from the relation literariness – standardness going beyond standardised means of expression, selecting mainly those ones motivated by standard. The system of standard communication is based on the coexistence of variantness, potencial supplementarity and complementarity that behave in assimilation-accommodation way in the triad man – system (language) – realisation of the system. Standard communication is a stable and also a common degree of quality of something, including such communication that excludes antinomies – vulgarisms, vulgarised slang, obscene idiolexemes, or such occasionalisms and other „tabuisms“. The terms literariness – standardness are not equal; standard communication is not a rival for the literary form of the national language. Last but not least, the author does not consider standard communication identical with a colloquial style.

Key words: standard, standard communication, standardness, synergy, synergetics, attractors, variantness, supplementarity, complementarity, self-organisation of systems and structures

Na pozadí doterajších, ustavične sa meniacich a pribúdajúcich komunikačnosituálnych pohybov, žánrovo-textových flexibilit (modifikácií smerujúcich z pôvodných štruktúr do iných, súčasným komunikačným situáciám a prostrediam viac vyhovujúcim), postupných zmien nateraz abstrahovaných a ustálených modelových (štýlových) parametrov, najmä publicistického, hovorového a rečnického štýlu, konštatujeme, že pre slovakistiku a jazykovokomunikačnú prax by bolo prospešné, aby sa aj triáde *spisovný jazyk – štandard – štandardná komunikácia* venovala náležitá vedeckovýskumná pozornosť a rovnako aj jej zložkám či medzizložkovým reláciám. Uvažujeme tak predovšetkým preto, lebo hodnotová dimenzia kategórie *štandardu* ako (ustáleného či ustaľujúceho sa) sociálno-psychologického vektora životnej normy človeka sa skrz-naskrz prelína našim bytím vrátane komunikačného. Jeho axiologické aspekty, funkciu a potenciálne blízke významové rezonancie dnes registrujeme vo viacerých neoficiálnych výpovediach a interpretáciách jednotlivcov filológov neslovakistov, rovnako aj filozofov, teológov, ekonómov, o čom sa môžeme presvedčiť na textoch uverejnených na stránkach internetových portálov a na textoch

– výpovediach hovorcov jednotlivých rezortov i bežných komunikantov. Na ilustráciu to potvrdzujeme niekoľkými aktuálnymi citátmi:

„Štandardná komunikácia aj krízová komunikácia firmy by mali stáť na rozdielnych nohách. Štandardná potvrdzuje istotu firmy, krízová je mimo nej.“

„Naša komunikácia s vládou je dnes už bežná a korektná, nevybočuje z rámca kultúrnej a kultivovanej štandardnej komunikácie.“

„Pri podporovaní zmlúv s klientom uplatňujeme taký postup, aký je v prípade štandardnej komunikácie. Je to preto, aby sme si viac rozumeli. Pre klienta je to dnes lepšie ako predtým.“

„Človek sa cíti voľne, akoby bol v jednej miestnosti s niekým, a pritom komunikuje. Je to vlastne štandardná komunikácia, v ktorej si rozumieme.“

Prezentovanou témou tak smerujeme k prehlbenejším výkladom (v tematickej nadväznosti najmä na stratifikačnú teóriu J. Horeckého (1979) a naše predchádzajúce; Ruščák, 1999, 2000) takej mentálno-sociálno-komunikačnej entity, ktorá má realizačnú (znakovú – zvukovú, grafickú), ontologickú a gnozeologickú oporu v materiálovo doložených a aktuálnych komunikátoch. Navyše dnes sú dobre známe a miestami priam dramaticky vyznievajúce polemiky súvisiace s úvahami o hodnotách štandardu na osi spisovná čeština – štandard – štandardná čeština – obecná čeština (nielen vo všeobecnom meradle, ale aj so špecifickými dôsledkami v školskom prostredí) v priestore českej lingvistiky, pravda, s dôležitým dodatkom, že nesledujeme teoreticko-metodologické otázky takej povahy a v takom rozsahu ako je to v Čechách (okrem iného ide v nich aj o snahy niektorých bohemistov vyvolať reklasifikačné zásahy v systéme, konkrétne v kategorickom zmysle uplatňovať namiesto termínu *spisovný jazyk* termín *štandardný jazyk*). Nemienime vyvolať polemické reakcie podobné českým, v ktorých ide o viac, než o nami postulovanú potrebu teoreticky prijať a rovnako aj aplikačne rešpektovať dnes reálne sa prezentujúcu *štandardnú komunikáciu* ako jednu z foriem súčasnej jazykovej komunikácie (súhrnný a užitočný prehľad o uvedených českých úvahách a výkladoch nájdeme v monografii J. Svobodovej a kol. FENOMÉN SPISOVNOSTI V SOUČASNÉ JAZYKOVÉ SITUACI, 2011).

Vedecká práca je hľadaním pravdy. Toto na pohľad priam apoteózne vyznievajúce konštatovanie dopĺňame v zmysle, že veda je nielen hľadaním, ale aj obhajovaním (v duchu L. Novákom neraz vyslovovanej) pravdy, ktorá dnes, podľa nášho náhľadu, potvrdzuje skutočnosť, že hodnotové východiskové postuláty štandardnej komunikácie sa v súčasnom komunikačnom bytí jednotlivca ukazujú nielen ako teoreticko-metodologicky zdôvodniteľným, lež širšie – aj spoločensky akceptovateľným dôkazom o jej existencii. Oprávnenosť tohto tvrdenia vychodí z viacerých dô-

vodov, no najmä z pohľadu klasicky známeho faktu – horizontálno-vertikálneho narastania pohybov v národnom jazyku ako výsledku reflexií jeho okolia (okolí) – sociálna – a z toho vyplývajúcej potreby pohotovej verbálnej reakcie na expandujúce a typologicky sa rozširujúce komunikačné situácie. Ich intenzita a extenzita narastá, je tu teda možnosť najmä pre adeptov jazykovedy znova urobiť (pretože parciálne zistenia sú) výskum s cieľom zistiť, kde a aké komunikačné situácie oproti doteraz známym vznikli, vymedziť ich, určiť ich znaky a vlastnosti súvisiace jednak s pribúdaním nových sociálno-komunikačne diferencovaných žánrov a ich textovej či rečovej realizácie (ide o vertikálny nárast pohybu v národnom jazyku), a jednak s rozširovaním ich výrazovo-konštrukčných paradigiem (narastanie horizontálneho pohybu). Ďalším dôležitým argumentom je fakt, ktorý vychodí zo širšieho sociálneho rámca spoločnosti a jednotlivca. Objektívne sa ukazuje, že rozličné životné anomálie neraz vyvolávajú „pokazenú náladu“ (resp. havlovskú „blbú náladu“) niektorých ľudí; je to jav, ktorý nemožno zamlčovať či eufemisticky retušovať, pretože sa v rozlične modifikovaných podobách prezentuje aj v ich verbálnom správaní ako mentálnej reflexii ich sociálneho okolia a rovnako aj sociálneho bytia, ktorého ontologickou súčasťou je aj jazyk a jeho realizácie. Na slovenskú jazykovú pospolitosť tieto symptómy vplývajú (a rovnako aj predtým vplývali) v podobe rozličných neistôt vrátane komunikačných vyvolávaných antinómií dobre – zle, správne – nesprávne, prijateľné – neprijateľné, a to dokonca aj tam, kde by to nemuselo byť, teda z tlakov pôsobiacich takmer „na doraz“ na miestach, kde sa hrany uvedených pólov môžu rozumnými riešeniami postupne otupovať. Tento sociolingvisticcky vnímaný fakt uvádzame preto, lebo máme na mysli hodnotovo-praktickú potrebu súčasného človeka, ktorý – v súlade so svojím aktuálnym sociálnym (objektívnym) a kognitívnym (individuálnym) potenciálom – žije, lebo tak chce, v takom komunikačnom pásme (priestore) národného jazyka, v ktorom ráta s dynamickým výberom a zároveň pragmaticky orientovaným (vzhľadom na úspešnosť) použitím výrazového prostriedku nielen v bežných, lež aj v komunikačných situáciách vyžadujúcich vyjadrovať sa oficiálne (prestížne, slávnostne). Túto možnosť človeku ponúka *štandardno-komunikačná forma*, ktorá mu v procese znakovkej verbalizácie okolitého sveta umožňuje úspešne docieľiť svoj komunikačný zámer; v nej je evidentne prítomná možnosť *komunikačnofunkčnej priestupnosti* hraníc medzi variantmi národného jazyka a oscilačnej potencie konkrétneho (najčastejšie lexikálneho) prvku; v *štandardnej komunikácii* sa ona ponúka každému, jazykovo viac či menej disponovanému komunikantovi okrem iného aj preto, že (lexikálny) štandard je „...súbor bežných slovných prostriedkov používaných v danej etape (aj; pozn. F. R.) priemerne vzdelaným spoločenstvom“ (Petráčeková – Kraus a kol., 1997).

Štandardná komunikácia však neráta len s kvalitou (vlastnosťou) bežnosti, no aj s tým, čo je pred i za jej hranicami, teda aj s jednotkami a štruktúrami nepríznako-

vých (nociónálne, nemotivované, jadrové slová, termíny, terminologické spojenia) a rovnako i príznakových paradigiem vo funkcii štylém rôznej štylistickej proveniencie (sociálne príznakové: sociolektizmy – štylová vrstva tzv. vyššieho slangu s postupnou ambíciou dostať sa do spisovnej slovnej zásoby – priestor rozličných životných záujmov najmä mladých ľudí, profesionalizmy, argotické výrazy na hranici so slangom – mnohé argotické výrazy postupne strácajú prvky utajenosti). Odmieta komunikačne nekorektné a neprijateľné prípady, ktoré už zo svojej ontogenetickej, gnozeologickej a axiologickej podstaty vylučuje a ignoruje. Konkrétnejšie: štandardná komunikácia rezignuje na expresíva s negatívnym príznakom – pejoratíva, hrubé, vulgárne lexémy, resp. lexémy s potenciálnou expresívno-negatívnou konotáciou, slová tabuované vyjadrujúce krajné emočné stavy, city – výbuchy hnevu, urážok, antipatie vyúsťujúcej do hanlivých prirovnávaní a pod.; z druhej strany si uvedomujeme, že príznakovosť ako štylistický kvalifikátor nemá nemennú hodnotu, teda po čase sa jej charakter môže meniť i zmeniť. Posúvanie hraníc na rovine spisovnosť – nespisovnosť, príznakovosť – nepríznakovosť je prirodzený intrajazykový a intrakomunikačný proces reagujúci na extrajazykové pohyby v spoločnosti.

Štandardná komunikácia má značnú jazykovo-komunikačno-geografickú potenciú, je to forma jazykovej komunikácie s ambíciou *tolerantnosti* založenej na výrazovej *alternatívnosti*, *suplementárnosti* a *komplementárnosti*, teda na postupoch namierených proti akejkoľvek životnej, nielen jazykovokomunikačnej, čiernobielelosti. Hodnotovo sa viaže na *jazykovú kultúru* jednotlivca i spoločnosti, preto ich obe vnímame ako ambivalentné, korešpondujúce fenomény, pravda, za predpokladu, že jazykovú kultúru nebudeme kategoricky posudzovať (iba či najčastejšie) cez prizmu normotvorných pravidiel a postupov. Jazyková kultúra má aj inú ontologickú a axiologickú dimenziu než často všeobecná predstava, že je to inštitucionálne (s implikáciou normy a kodifikácie) usmerňovaný, uplatňovaný a preskripcnými nástrojmi korigovaný spoločenský fenomén; jazyková kultúra sa reflektuje nielen na pozadí vzťahu človeka k spisovnému jazyku (aj keď je to jedna z jej kategoriálnych zásad), resp. na pozadí kvality jeho jazykovej a komunikačnej kompetencie, lež širšie – na pozadí *komplexne fungujúcich kvalít* človeka vychádzajúcich z viacerých aspektov, konkrétne z kvality vzťahu jeho myslenia a reči, individuálneho a spoločenského správania vrátane komunikačného (rešpektovanie zásad spoločensky korektnej komunikácie, rešpektovanie podmienok komunikačného prostredia a komunikačnej situácie), zo vzťahu k historicite národného jazyka, jeho sociálne determinovaných podôb a nakoniec aj z rešpektovania hodnotového zástoja jazyka v spoločnosti. Čisto ilustratívne si položíme otázku: vyjadruje sa človek jazykovokultúrne napríklad v takejto komunikačnej situácii?; predsedajúci vedeckého rokovania (pléna, sekcie) oznámi prestávku jeho účastníkom takto: „...a nateraz, dámy a páni, je toho akurát dosť; nasleduje fajn kafčo, tak poďme naň...“. Narúša niečo v citovanej výpovedi

úroveň jazykovokultúrnej vrátane jazykovosituáciej „hladiny“ rokovacieho prostredia, alebo je to sympatická ruptúra textu (zmena témy)?; nie je to operatívna (oznam, výzva) aj ikonická (oscilácia slovesných osôb, lexikálnosémantická príznakovosť), vecná (obsahová), lexikálne a gramatickokonstruktívne (formálna) uvoľňujúca i rokovanie „osviežujúca“ výpoveď s pragmatickofunkčnou dimenziou? Takéto a podobné komunikačné akty majú evidentnú disipačnú (premennú, uvoľňujúcu) komunikačnú dimenziu a rovnako evidentnú štandardnokomunikačnú (variantnu) patinu; treba priznať, že podobné verbálne akty neraz využívame, a tak účelovo uprednostňujeme pred inými, napríklad protokolárno-oficiálnymi rečovými aktmi.

Funkciu a zástoj štandardnej komunikácie v spoločnosti vnímame predovšetkým cez priezorový prienik *komunikačnej úspešnosti* ako istej kvality života každého človeka, pravda, s individuálnym i spoločenským rešpektovaním jej statusu, ktorý má prirodzenú interakčnú reflexiu okrem iného v tom, že nie je koncipovaný čisto v zmysle akademickej a školskej rigoróznosti (tu však na druhej strane nemožno pripustiť to, čo niektorí českí autori, keď v diskusiách o štandarde pracujú s termínom *rigidná spisovnosť*). Vecnú opodstatnenosť našich úvah podporujú aj najnovšie konštatácie L. Györgya súvisiace síce s hovorenou podobou slovenčiny, no v kontexte s našou témou nepochybne sa kompatibilne správajúce, pretože aj v prípade štandardnej komunikácie ide o formu jazykovej komunikácie, ktorá „...reaguje na dynamiku spoločenských zmien a vďaka svojej variabilnosti a otvorenosti prijíma dynamické premeny v systéme. Približuje sa k štandardnej slovenčine (štandardnej komunikácii; pozn. F. R.) , ktorej pozícia sa v procese kontinuálnej nivelizácie výrazne posilňuje“ (György, 2012).

Postulovanie termínu a pojmu *štandardná komunikácia* ako štruktúrne heterogénnej formy (podoby) jazykovej komunikácie úzko súvisí s ustavičným nárastom podielu *hovorenosti* a *hovorovosti*; v súvislosti s tým (exkurzne) poznamenávame: v ostatnom čase pribúda nepríjemná skúsenosť, ktorá akoby vzdialene je spätá s našou témou, no nie je to tak. Ide o to, že psychológovia zaoberajúci sa komunikáciou okrem iného aj v manažérskom prostredí upozorňujú, že ľudia čoraz častejšie si prestávajú rozumieť. Hovoria, že na vine zaiste nie je jazyk a jeho pohyby, o ktorých sme vyššie hovorili, ale nedostatok istoty vo vyjadrovaní, ktorá má viacero príčin: vo všeobecnom vzdelávaní sú zvyčajne orientovaní na plnenie príkazov a pokynov, čiže aby postupovali podľa istého algoritmu. Tak sa im zužuje priestor na voľnosť a tvorivosť. Aj internet, esemeskovanie, mailovanie či chatovanie a pod. mení doterajší spôsob (spôsoby) komunikácie; psychológovia rovnako konštatujú, že časté „algoritmičné“ zostručňovanie textov v podobe priam extrémnych (individuálne alebo konvenciou prijatých a v elektronickej komunikácii používaných) znakových štruktúr a súvedne s tým nesyستémovej akronymizácie túto tendenciu podporuje. Jej ďalším znakom je, a to je zaujímavý postreh, že veľa ľudí „...je nastavených tak, že keď viem, kto rozpráva, tak

nemusím ani počúvať, lebo už mám nejaký predsudok“ (J. Masaryk, jadrový fyzik, vedec roka, denník Sme, 2009). Na pozadí takto vnímaného kontextu sa ukazuje, že práve štandardná komunikácia a jej paradigmatické možnosti je vo verbálnej interakcii ľudí vektorom, ktorý takéto tendencie môže pribrzdiť, či má zmysel, pretože ponúka ľuďom viabilnejšiu selektivitu na explicitné výrazové realizácie, ktoré vo vlastnej *komplexnej axiologickej kompetencii* (Ruščák, 2012) vrátane jazykovej a komunikačnej prijali a následne zvládli, a tak budú pohotovejšie hovoriť o tom, čomu rozumejú súc presvedčení, že komunikační partneri ich budú (aj) počúvať.

Na podporu našich doterajších úvah chceme uviesť niekoľko ďalších závažných teoreticko-metodologických argumentov, ktoré jednoznačne platia tak vo všeobecných otázkach jazyka, reči a jazykovej komunikácie, ako aj v jeho či jej čiastkových, teda aj v otázkach štandardnej komunikácie. Podporne využijeme poznatky z rovnako exaktnej vedy ako jazykoveda, z vedy, ktorá sa zaoberá procesmi *samoorganizácie sústav a ich štruktúr – synergetiky*. V rámci synergetického prístupu sa môžu skúmať rovnako prírodovedné (napr. biologické), ako aj sociálne javy, medzi ktoré zaraďujeme jazyk a jeho komunikačné (textové a rečové) realizácie. Na Slovensku i v zahraničí známy vedec, teoretický fyzik *Michal Salák* v súvislosti so synergetikou a *synergiou* povedal: „V poslednom období sme svedkami toho, že poznávací a pretvárajúci proces, ktorý vyplynul zo subjektívno-objektívnej konštelácie človek – príroda – spoločnosť –, vedie k neriešiteľným spoločenským protirečeniam a krízam, čo je svedectvom toho, že na dvere 21. storočia klope nová synergeticko-informačná (komunikačná; F. R.) paradigma“ (Birčák – Salák, 2000, s. 39); na doplnenie poznamenávame, že termín *paradigma* sa v citovanom texte a širšie vo fyzikálnom kontexte chápe ako obraz sveta, ktorý modifikovane funguje od antiky po súčasnosť a pre daný časový úsek jestvuje v podobe „...prevládajúcich predstáv a teoretických modelov reality – paradigiem“ (Birčák – Salák, tamže, s. 39).

Synergetika ako veda o samoorganizácii sústav a ich disipatívnych štruktúr, medzi ktoré zaraďujeme aj jazyk (konkrétnejšie: makroštruktúr – makroparadigiem a mikroštruktúr – mikroparadigiem) hovorí, že v takýchto sústavách v istých časových obdobiach dochádza k narušeniu symetrie, to zn. aj k narušeniu doterajšieho (istého) modelu systémovosti a štruktúrovanosti (entity, znaku, javu) a s ňou spojenej normovanosti niekým či niečím, v dôsledku čoho dochádza k *fázovému prechodu* od jednej, pôvodne staršej, k novej samoorganizovanej štruktúre, a tak sa vytvára nová alebo modifikovaná forma a všetko, čo je s ňou spojené, resp. ide o *kontinuálnu procesualitu smerujúcu od jednej systémovo-štruktúrnej kvality k druhej kvalite*. Fázové prechody v tej ktorej sústave tak vyúsťujú do nových alebo do modifikovaných foriem, ktoré sa vyznačujú *aktivitou, kreativitou a formotvorbou*. V tomto pohybe – samoorganizovanom procese sústavy, teda aj sociálnej sústavy a v rámci nej jazykovokomunikačného systému či subsystémov – (spisovného, štandardného, nárečové-

ho, nespisovného v rámci stratifikácie národného jazyka, štýlovej a štylistickej diferenciácie z hľadiska štylistickej paradigmy) vznikajú tzv. *ostrovy stability* – termínom fyziky označované *atraktory* (bližšie Wachtarczyková, 1999, 2000) alebo aj ako prijateľné alebo diskrétné, teda jemne sa odchyľujúce stavy systému. Aplikáciu transparentnosti týchto teoreticko-metodologicky závažných fyzikálnych argumentov vidieť aj v priestore jazyka a jazykovej komunikácie. Je to najmä preto, lebo na človeka ako psycho-bio-sociálnu bytosť a jeho komunikačné súcno sa tieto prírodno-fyzikálno-sociálne pohyby všetkými potenciálnymi väzbami vzťahujú. Človek a jeho reč je toho súčasťou in natura. Ak by to nebodaj niekto popieral, zrejme nerozumie (alebo nechce rozumieť) pohybovým (vývinovým) zákonitostiam makrosvetu a mikrosvetu vrátane človeka. J. Wachtarczyková v tejto súvislosti predpokladá, že „...sledovanie pohybu okolo atraktorov by mohlo prispieť aj k lepšiemu pochopeniu adaptívneho správania a prejavov života organizmov vôbec. Ľudský jazyk sa napokon tiež považuje za špecifickú formu adaptácie človeka v procese evolúcie ...a v tomto kontexte by bolo užitočné zahrnúť do skúmania jazykovej dynamiky aj faktory atrakcie i repulzie (odpuďzovania) a s ním fenomén príťažlivosti ako štruktúrotvorný mechanizmus prirodzeného výberu ako v spoločnosti tak aj v jazyku“ (Wachtarczyková, 2000). V krátkosti: doterajšie poznanie fyzikálnych vývinových zákonitostí (prírody a spoločnosti) synergetickej povahy v určitom rozsahu môže platiť aj pre jazyk a jazykovú komunikáciu ako sociálno-prírodných javov in effectum.

Materiálovo-znakovou a axiologickou bázou štandardnej komunikácie nie je binarita *spisovnosť* – *nespisovnosť*, ale *spisovnosť* – *štandardnosť* presahujúca spisovnou normou ustálený register (vo význame súhrn, množina) jazykových prostriedkov a vyberajúca aj iné, štandardom motivované, pričom ich použitie je stimulované komunikačnou normou usmerňovanou (limitovanou) komunikačným prostredím a komunikačnou situáciou. Termín *štandard* je v jazykovede známy už dávnejšie (najmä v anglosaských prírodných i spoločenských vedách; v časoch Československa boli r. 1979 na liblickej konferencii neúspešné pokusy niektorých jednotlivcov termín štandard chápať vo význame spisovný jazyk), na Slovensku rezonoval a rovnako aj dnes rezonuje najmä v súvislosti so známymi úvahami o stratifikačných dimenziách slovenčiny, no nielen tam (máme na mysli paradigmu štandardov rozličnej sociálnej proveniencie a s typologicky rovnakou hodnotovou úrovňou; niekedy hovoríme o vyššom a nižšom životnom štandarde). Aj preto ho možno pokladať za znak, ktorý vyhovuje znakom termínu vo všeobecnosti (najmä ľudovosť – zdomácnenosť – sémantická priezračnosť). Hodnotová dimenzia termínu a pojmu (*jazykový a komunikačný štandard* sa podľa našej mienky a v súlade s J. Svobodovou najviac pohybuje „...na škále od najširší uzualnosti až po noremnosť ve významu obecně uznávané a přijímané normy jazyka, teda jako soubor jazykových prostředků považovaných za náležité v těch komunikačních situacích, jimž přináleží aspekty typu

(komunikačnej, pozn. F. R.) kultivovanosti...“ (Svobodová, 2011, s. 13). Pojmové obsadenie termínu (jazykový a komunikačný) štandard, rovnako aj termínu štandardná komunikácia „...nelze přijímat tak, jak je to běžně chápáno, jako něco, co je obyčejné, průměrné, zbavené osobitosti, někde dokonce se sníženou kvalitou“ (Čechová, M. – Krčmová, M. – Minářová, E., 2008, s. 60).

Znova teda opakujeme tézu, že štandardná komunikácia sa riadi *principmi komunikačnej akceptovateľnosti a všeobecnej prijateľnosti tých jazykových* (zvukových, gramaticko-tvarových, gramatických a lexikálnych) *jednotiek, ktoré implikujú kultúrnosť prejavu*, teda neráta s rozličnými modifikáciami a vulgarizačnými konotáciami tých či takých výrazových jednotiek, ktoré takéto tendencie majú a ktoré sa oproti štandardu vyskytujú najčastejšie v emotívno-expressívne exponovaných fázach súkromných výpovedí (pozri aj vyššie). Systém takto vnímanej komunikácie vychádza zo synergie najmenej troch jej axiologických textotvorných a rečotvorných činiteľov: *variantnosti, potenciálnej suplementárnosti* a rovnako aj *komplementárnosti* znakov, ktoré sa v triáde *človek – jazyk – sociálno-komunikačná realizácia jazyka* (jednotlivcom – spoločenstvom) využívajú či správajú, a to podčiarkujeme, *asimilačno-akomodačne*. Práve na tomto mieste je dôležité zdôrazniť, že v *asimilačno-akomodačnom procese* v priestore štandardnej komunikácie nehovoríme o vzájomnom konkurenčnom tlaku jednotlivých zložiek v rámci uvedenej trinary v tom zmysle, že systém tlačí na sociálne diferencované okolie a naopak (v zmysle oslabenia jedného a posilnenia druhého), ale uvažujeme o ich vzájomnej potrebe v podobe *kooperatívnej korešpondencie*.

Medzi termíny spisovnosť (spisovná norma) – štandard (štandardná norma; na teraz to uvádzame ako pracovný termín) nekladíme znak rovnocennosti. Aj keď na kvalitu štandardnej komunikácie nepopierateľne najviac vplyva spisovná norma, dodávame, že ona je voči nej tolerantnejšia (no nie inertná) vo výslovnosti, v lexikálnych paradigách a gramaticko-konštrukčných javoch; v textácii sa striktne nepridržiava systémových pravidiel hypersyntaxe a rovnako sa striktne neopiera o textové modelové štruktúry. Citlivým miestom je pre ňu výslovnosť, ktorá je dôležitým indikátorom jazykovokomunikačnej i štandardnokomunikačnej kultivovanosti autora prejavu; v našom prípade ide o uplatňovanie dikcie neutrálnej, resp. strednej normy výslovnosti, ktorá je spomedzi výslovnostných variantov (nízky, stredný, vysoký) najprirodzenejšia a predpokladá sa na miestach, kde nejde o oficiálne deklarovaný, spisovnými výslovnostnými pravidlami a formálnymi štruktúrami určený ústny jazykový prejav.

Ukazuje sa, že medzi dôležité javy štandardnej komunikácie patrí vymedzenie tzv. *filtra štandardu*, filtrovej „hraničnej“ priepustnosti, cez ktorú sa dostanú tie-ktoré jednotky jednotlivých jazykových paradigiem do jej priestoru. Túto otázku treba, prirodzene, skúmať ďalej a dlhšie práve cez prizmu pohybov v národnom jazyku

a rovnako aj psycho-bio-socioprocesov človeka v jeho komunikačnom bytí. Užitočným teoreticko-metodologickým východiskom sú či mali by byť také koncepcie vnímania jazykovej komunikácie, ako doposiaľ prezentovala vo svojich prácach Danieľa Slančová (2004, 2006) v súvislosti s jej interdisciplinárnym a interaktívnym chápaním otázok štýlu, štylistiky, textu, prejavu a v neposlednom rade aj chápaniu štylémy, rovnako máme na mysli aj ponuky psycholingvistiky, sociolingvistiky a socioštylistiky; v uvedených, súvedne chápaných priestoroch možno nájsť hodnotové argumenty na podporu aktuálnej existencie štandardnej komunikácie v neoficiálnych verbálnointerakčných zónach komunikantov.

Štandardná komunikácia nie je konkurenciou spisovnej formy národného jazyka, naopak, rozširuje jej potenciál sociálno-komunikačno-vývojovou ambíciou tých výrazových komunikačných prostriedkov, ktoré nadobúdajú či nadobudnú novú kvalitu okrem iného prehodnocovaním, zužovaním, oslabovaním či postupným strácaním sémantickej a tvarovej expresívnej exponovanosti alebo príznakovosti. Platí tu priamoúmerná rovnica medzi dvoma veličinami, ktorá je potvrdená individuálnou i spoločenskou empiriou a má svoje hodnotové ratio: čo z jednej strany strácame, z druhej strany získavame. Svedčia o tom postupné prechody zo subštandardnej variety do štandardnej, teda aj štandardnej komunikácie, napríklad *tiráč*, *kumpán*, *langoš* (*osúch*) a iné podobné i novšie prípady; na ilustráciu: dnes sledujeme komunikačný pohyb slovíes *vadiť*, *nevadiť* (*niekomu niečo*) – *prekážať*, *neprekážať* (*niekomu niečo*) smerom v (postupný) neprospech pravej strany (svedčí o tom vysoká frekvenčná používateľnosť slovíes ľavej strany v masmédiách a v inštitucionálnych komunikačných zónach, teda nielen v bežnom styku); otázka znie: majú slovesá s hovorovým kvalifikátorom *vadiť* (mi), *nevadiť* (mi) tendenciu dostať sa do priestoru štandardnej komunikácie? Konštatujeme, a rovnako aj iní záujemcovia o podobné otázky, že sú v nej. Ako sa budú správať smerom k spisovnosti neskôr, zaiste sa v budúcnosti ukáže.

Stručne sa treba zmieniť o vzťahu hovorového štýlu a štandardnej komunikácie. Robíme tak preto, lebo paralela hovorový štýl – štandardná komunikácia je síce teoreticky možná, no prakticky ich totožnosť vylučujeme. Na prvom mieste je to preto, lebo systém štandardnej komunikácie obsahovo a formálne nemodelujeme, teda neviažeme na kategóriu štýlu ako na istú, zvyčajne na vyššej úrovni abstrahovanú entitu, a na druhom i ďalších miestach sú nesporné argumenty potvrdzujúce skutočnosť, že obsahové a formálne štruktúry hovorového štýlu, povedané Jánom Findrom (Findra, 2004), dovoľujú do jeho systému prijímať viac, než si to môže dovoliť štandard. V hovorovom štýle, vyznačujúcim sa aj krajnými, expresívno-príznakovými pozíciami vo výraze, tvare a sémantike, sa môže uplatniť aj to, čo štandard cez svoje *filtračné sito* nepripúšťa. Pravda, dôležitá je tu *hustota sita*; tá by mala byť, podľa našej mienky, nastavená podľa kooperačnej väzby medzi súčasným jazykovokomunikačným mechanizmom (systémom) a jeho okolím, pričom toto nastave-

nie by malo byť regulované a usmerňované princípmi a zásadami efektívnej komunikácie so zreteľom na asimilačné a akomodačné procesy, ktoré v sociálno-jazyko-komunikačnom procese latentne alebo otvorene prebiehajú.

Nakoniec na doplnenie doterajších výkladov je dôležité upozorniť na potenciálne komunikačné priestory, kde sa štandardná komunikácia uplatňuje, resp. môže uplatniť. Ide o jazykové prejavy s *modifikovanou slohovopostupovou dimenziou*, teda také, ktoré systémovo neuplatňujú obsahové modelové štruktúry (Findra, 2004) s ustálenými a v procese textácie či tvorby ústneho prejavu rešpektovanými kompozičnými pravidlami, ako je to v prípadoch náučného, administratívneho a informačných žánroch publicistického funkčného štýlu. Z toho vyplýva, že prejavy štandardnej formy komunikácie sa najčastejšie uplatňujú 1. v komunikačných situáciách a komunikačných prostrediach, ktoré autorovi dovoľia uplatniť to, čo sme v predchádzajúcich výkladoch ilustratívne uviedli; podľa sociálnej sféry ide najčastejšie o neoficiálne komunikačné prostredia so súkromnou individuálnou prezentáciou bez ohľadu na úroveň sociálnych vzťahov komunikantov (rovnosť – nerovnosť); (Vaňko, 1999), a 2. v oficiálnych komunikačných prostrediach, v ktorých namiesto obligátnych (protokolom, programom stanovených) individuálnych náučných (vedeckých) prejavoch s „fixnými“ modelovými a formálnymi štruktúrami sa prezentuje „individuálny personálny štýl rečového správania“ (Slančová, 2007) konverzačného typu, teda takého spôsobu, ako sa komunikant „...správa pri preferovaných témach“ príslušnej komunikačnej situácie (podrobnejšie v tejto súvislosti Slančová, tamže, s. 122).

Opodstatnenie vymedzenia štandardnej komunikácie vidíme najmä na pozadí dvoch závažných okolností: prvé sú *extrakomunikačné*, zahŕňajúce iba navonok vonkajšie javy, a to sú sociálne determinované procesy viazané na človeka, ktorý je v nich ako aktívne pôsobiaci funktor; tieto procesy sa v istých časových úsekoch podliehajú synergii, a tak vytvárajú nové sústavy či formy; v našom prípade (a na základe predpokladov J. Wachtarczykovej) je to *synergická a atraktorovo fungujúca (disipačná) forma štandardnej komunikácie*; druhé sú *intrakomunikačné* motivované, teda sú reflexiou vnútorných a aktuálnych komunikačných potrieb a spôsobov komunikačných správaní konkrétnych používateľov jazyka. Štandardná komunikácia je dynamický a plastický fenomén dnešného jazykovokomunikačného mechanizmu, ktorý vytvoril a naďalej vytvára pre ňu vhodné realizačné podmienky.

Ukážka dialógu štandardnej komunikácie

Poznámka: / = syntaktická, krátka pauza

// = tematická (zmena témy), dlhá pauza

A: čauťe!

B: čau!

A: sori /že meškám

B: nevaďi/ aj tagzme ešte nič neurobili
A: neprekáža!
B: vadia sa tetki na trhu/ nie ňevadí ale ňeprekáža
A: aha/ fajn//
B: tagčobisté chceli robid'nabudúce/ s'te hovorili že niečo o maturitách
A: tagpotom bizme mohli ako minule/ rozoberad'básne
B: misliž interpretácia a analíza d'jela atag / umelecké prostrietky spoéziji
A: počkaťpočkať / sibud'em písať/ krucinál/ pero!
A: d'ig / to je fasapero / tomážotkjal'?
B: ňepítajsa// dajme si na začatok kafčo/ čotinato?
A: supernápad!// pokafčujme si a potom...
B: nevieš kdeje tá melta...?
A: ...žemelta! típreskočilo?!// pozri na značku...

Literatúra

- HORECKÝ, Ján: Vymedzenie štandardnej formy slovenčiny. In: Slovenská reč, 1979, roč. 44, č. 4, s. 221 – 227.
- FINDRA, Ján: Štylistika slovenčiny. Martin: Osveta 2004, 123 s.
- GYÖRGY, Ladislav: Hovorená podoba slovenčiny v mestskom prostredí a stratifikácia slovenského národného jazyka. In: Slovenská reč, 2012, roč. 77, č. 3 – 4, s. 151 – 161.
- PETRÁČKOVÁ, V. – KRAUS, J. a kol.: Slovník cudzích slov. Prvé slovenské vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997, 878 s.
- RUŠČÁK, František: Štandardná komunikácia. In: Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. 1. diel. Banská Bystrica – Donovaly. Ed. P. Odaloš. B. Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 1999, s. 68 – 71.
- RUŠČÁK, František: Štandardná komunikácia ako reflexia súčasnej jazykovej situácie. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 98 – 102.
- RUŠČÁK, František: Kognitívne aspekty štylistiky. In: Slovenská reč, 2012, roč. 77, č. 3 – 4, s. 179 – 183.
- SALÁK, Michal – BIRČÁK, Ján: Evolúcia prírodovedného obrazu sveta. In: Prírodné vedy. Acta facultatis studiorum humanitatis et nature Universitatis Prešovensis. Prešov: FHPV 2000, s. 21 – 40.
- SLANČOVÁ, Daniela: Vymedzenie predmetu štylistiky. In: Slovo oslove. Zb. Katedry slovenského jazyka a literatúry PF PU Prešov. Prešov: PF PU 2004, s. 17 – 23.
- SLANČOVÁ, Daniela: K vymedzeniu pojmu a termínu štyléma. In: Slovo o slove. Zb. Katedry slovenského jazyka a literatúry PF PU Prešov. Prešov: PF PU 2006.
- SLANČOVÁ, D. Štýl v jazykovej interakcii a jeho druhy. In: Slovo o slove. Zb. Katedry slovenského jazyka a literatúry PF PU Prešov. Prešov: PF PU 2007, 108 s.
- SVOBODOVÁ, J. a kol. Fenomén spisovnosti v súčasnej jazykovej situácii. OU Ostrava: Pedagogická fakulta 2011, 243 s.
- VAŇKO, Juraj: Komunikácia a text. Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, Nitra: 1999. 201 s.
- WACHTARCZYKOVÁ, Jana: Internacionalizácia jazykového systému ako synergický jav. In: Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch za i proti. Ed. J. Bosák. Bratislava: Veda 1999, s. 147 – 156.
- WACHTARCZYKOVÁ, Jana: Atraktory a princípy atraktivity v jazyku. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 231 – 243.

XVIII. MEDZINÁRODNÁ A POĽSKÁ ONOMASTICKÁ KONFERENCIA

Iveta Valentová

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava
e-mail: ivetav@juls.savba.sk*

Pestrá kolekcia organizátorov – Katedra Dialektologii Polskiej i Logopedii Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Łódzkiego (ďalej UŁ), Katedra Historii Języka Polskiego Instytutu Filologii Polskiej UŁ, Katedra Językoznawstwa Instytutu Rusycystyki UŁ, Katedra Filologii Romańskiej UŁ, Zakład Italianistyki KFR UŁ, Komisja Onomastyczna Komitetu Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk, Wydział I – Językoznawstwa, Nauk o Literaturze i Filozofii Łódzkiego Towarzystwa Naukowego, Komisja Językoznawstwa Łódzkiego Oddziału Polskiej Akademii Nauk a Komisja Onomastyki Słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów pripravila na pôde Lodžskej univerzity v dňoch 27. – 29. októbra 2012 v poradí už XVIII. poľskú onomastickú konferenciu. Tradícia medzinárodnej zostavy referentov a účastníkov sa prvýkrát odrazila aj v jej názve – XVIII MIĘDZYNARODOWA I OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA ONOMASTYCZNA S LOGOM XVIII MIOKO. Hlavná téma konferencie MIKROTOPONIMIA I MAKROTOPONIMIA rezonovala takmer v každom referáte. Vysokou účasťou (142 hostí – 102 z Poľska, 40 zo zahraničia), aktuálnou a praktickou tematikou, rozdelením programu, naplneného zvučnými menami slovanských onomastikov, do piatich sekcií počas troch dní podujatie balansovalo na hranici medzi konferenciou a kongresom¹.

Na úvod všetkých privítal predseda Komisie pre slovanskú onomastiku pri Medzinárodnom komitete slavistov Artur Gałkowski, vedúci katedry poľskej dialektológie Filologickej fakulty Lodžskej univerzity Sławomir Gala a prorektorka pre medzinárodné vzťahy Lodžskej univerzity Zofia Wysokińska. Aleksandra Cieślíkova (Krakov) v príspevku JUBILACI predstavila jubilujúcich poľských jazykovedcov – onomastikov. Život a dielo nedávno zosnulých významných onomastikov Ernsta Eichlera a Vincenta Blanára priblížili Barbara Czapek-Kopciuch (Krakov) a Jaromír Krško (Banská Bystrica). Ich pamiatku si všetci uctili minútou ticha.

Rudolf Šrámek (Brno) vystúpil s príspevkom ASPEKTY „MIKRO“ A „MAKRO“ JAKO INTERPRETAČNÍ A KLASIFIKAČNÍ PROBLÉM V ONOMASTICE. K tomuto terminologickému

¹ Bližšie informácie o podujatí aj na <http://onomastyka.uni.lodz.pl/xviii-mioko>

problému, pri ktorom sa jednotne a presne nedefinuje druh objektu, zdôraznil, že je nutné vychádzať z akčného rádia používateľa, a nie z pomenovania druhu názvu objektu na základe protikladu malosť – veľkosť. V dopoludňajšej spoločnej sekcii odznel ešte referát Roberta Mrózka (Katovice) ZADANIA WSPÓŁCZESNEJ TOPONOMASTYKI W ŚWIETLE WEWNĘTRZNYCH ŹRÓŹNICOWAŃ BADAWCZYCH, v ktorom načrtol niektoré úlohy modernej toponomastiky.

Popoludňajší program prvého dňa bol rozdelený do piatich tematicky dobre zosúladených sekcií. Prvú sekciu otvorila Izabela Domaciuk-Czarny (Lublin) príspevkom NAZWY MIEJSC W WYBRANYCH UTWORACH LITERATURY NIEMIMETYCZNEJ. Zamerala sa na modely miestnych názvov predovšetkým v poľskej fantastickej literatúre. Beata Afeltowicz (Štetín) v referáte SPOSOBY UŻYCIA NAZW TOPONIMICZNYCH W TEKSTACH PRASOWYCH poukázala na rôzne chyby, ktoré sa robia pri používaní geografických názvov. Monika Kresa (Varšava) sa venovala toponymám, urbanonymám a hodonymám, ktoré vo svojich básňach a piesňach použila Agnieszka Osiecka („W KOLUSZKACH, W MIŃSKU, W CHILE” – PRZESTRZEŃ POETYCKA WIERSZY I PIOSENEK AGNIESZKI OSIECKIEJ TOPONIMAMI PISANA). Blok obsahujúci prevažne literárnu onymiu zakončila Žaneta Dvořáková (Praha) referátom VYVAŽOVACÍ SVĚTADÍL, DEHYDROVANÉ MOŘE A NAKŘÁPNUTÉ HORY – VÍTEJTE NA ZEMĚPLOŠE T. PRATCHETTA, v ktorom sa tiež sústredila na fantastickú literatúru, konkrétne na miestne a terénne názvy v románoch Terryho Pratchetta.

V druhej sekcii Ján Bauko (Nitra) ukázal prostriedky vyjadrujúce expresívnosť názvov horolezeckých ciest (EXPRESÍVNOSTŮ OROHODOMÝM). Autorov termín orohodonýmá pre názvy horolezeckých ciest nie je zatiaľ v slovenskej onomastike zaužívaný a možno ho označiť za redundantný. Metonymia v tatranských názvoch bola ústrednou témou príspevku Krysztófa Koseckého (Lodž) METONIMIA POJĘCIA W NAZWACH TATRZAŃSKICH. Zenon Lica a Małgorzata Klinkosz (Gdansk) sú autormi ďalšieho referátu MIKROTOPONIMY KASZUBSKIE JAKO ŚWIADECTWO RÓŻNORODNOŚCI KULTUROWEJ. Zaujímalo ich fungovanie názvov v menšinovom, dvojjazyčnom prostredí v súčasnosti. Fungovaniu niektorých makrotoponym sa venovala aj Elżbieta Bogdanowicz (Białystok) v príspevku WARTOŚCI KONOTACYJNE WYBRANYCH TOPONIMÓW. Z oblasti hydronomastiky odznel referát Márie Belákovej (Trnava), ktorú upútali NEMECKO-SLOVENSKÉ VZŤAHY V ZÁPADOSLOVENSKEJ HYDRONYMII.

Tretia sekcia začala príspevkom Jaromíra Krška (Banská Bystrica) KOMUNIKAČNÝ REGISTER A PROPRIUM. Orientoval sa na problematiku vlastných mien v komunikácii malých sociálnych skupín a porovnával uplatnenie proprií a apelatív v sociálnych komunikačných registroch. O motivácii sliezskej toponymie názvami rastlín (NAZWY ROŚLIN UPRAWNYCH W ŚLĄSKIEJ TOPONIMII) prítomných oboznámila Danuta Lech-Kirstein (Opole). Radosław Szytber (Zielona Góra) vystúpil s príspevkom WOKÓŁ WYBRANYCH PROPOZYCJI NAZEWNICZYCH DEMBOLĘCKIEGO W ŚWIETLE „IDEI WYWODU...” Edyta Winiarska (Lodž) sa v referáte DYSKUSYJNE INTERPRETACJE MIKROTOPONIMÓW za-

oberala rozdielmi vo výklade mikrotoponým, problémami definovania pojmov mikrotoponymum, terénny názov a anojkononymum.

Małgorzata Mandola (Varšava – Rennes, Francúzsko) sa v príspevku EGZONIMIZACJA TOPONIMOW TERYTORIUM POLSKI W JĘZYKU FRANCUSKIM zaoberala problémami, ktoré nastávajú pri prevzatí endoným cudzích jazykov alebo pri utváraní exoným. O pseudonymách na internete bol príspevok vo francúzštine VERS UNE CLASSIFICATION TOPONYMIQUE DES PSEUDOS EN FRANÇAIS TCHATÉ Jana Lazara (Ostrava). Joanna Ozimska (Lodž) sa venovala toponymám v prácach M. Krajewského a A. Stasiuka (LA TOPONIMIA NELLA NARRATIVA CONTEMPORANEA POLACCA: IL CASO DI „MORTE A BRESLAVIA“ DI M. KRAJEWSKI E „IL MONDO DIETRO DUKLA“ DI A. STASIUK). Štvrtú sekciu ukončila Marta Anna Pawlikowska (Lodž) problematikou toponým španielskej Galície – oblasti, ktorá sa nachádza na severozápade Pyrenejského polostrova (TOPÓNIMOS DE PROVINCIA DE PONTEVEDRA: UN ESBOZO DE PROBLEMÁTICA). Sústredila sa na etymológiu názvov a vzťah toponým a jazykovej politiky v tomto regióne.

Piatu sekciu otvorila Maria Biolik (Olsztyn) referátom STRUKTURY NAZEWNICZE MIKROTOPONIMII Z TERENU MAZUR. Mikrotoponymám, konkrétne problematike posesívnosti (Sposoby vyjadrzenia posesívnosti v mikrotoponimiji ta ojkonimiji Ukrajiny) sa venovala Zorjana Kupčynska (Lvov). Pavel Štěpán (Praha) sa zase zaoberal SLOVOTVORNOU HONONYMIOU V OBLASTI TOPONYM. Elwira Kaczyńska (Lodž) pokračovala príspevkom DERYWACJA FLEKSYJNA W TOPONIMII KRETEŃSKIEJ. Fenoménu homonymie pri skloňovaní toponým bol venovaný posledný referát Iwony Nobis (Krakov) FLEKSJA MIKROTOPONIMÓW I MAKROTOPONIMÓW JEDNAKOWO BRZMIĄCYCH NA PODSTAWIE WYBRANYCH POLSKICH NAZW – HOMONIMÓW.

Popoludňajšiu prvú sekciu otvorila Natalia Lemann (Lodž) príspevkom MIEJSCA (NIE)PODOBNE – TOPONIMIA W HISTORIACH ALTERNATYWNYCH. V literárnej onomastike pokračovala Eliza Koszyka (Kielce), ktorú zaujali miestne názvy v niektorých poviedkach a románoch Adolfa Dygasińskiego (NAZWY MIEJSCOWE PONIDZIA W UTWORACH ADOLFA DYGASIŃSKIEGO). Lidia Cítko (Białystok) zatiaľ v druhej sekcii predniesla referát OBRAZ PODLASIA Z PERSPEKTYWY MIKROTOPONIMII. Małgorzata Kułakowska (Rzeszów) pokračovala príspevkom JĘZYKOWO-KULTUROWY OBRAZ ŚWIATA W OJKONIMACH NA TERENACH TRZECH GMIN PODKARPACKICH POŁOŻONYCH NAD SANEM. Jarosław Szuta (Ślupsk) v referáte OBRAZ ŚWIATA W MIKROTOPONIMII POMORZA GDAŃSKIEGO analyzoval onomastický materiál v POMORSKICH MONOGRAFIACH TOPONOMASTYCZNYCH (t. I-XV). Agnieszka Wojcieszek (Opole) sa zamerala nielen na toponymiu, ale aj urbanonymiu v príspevku ELEMENTY LOKALNE W NAZEWNICTWIE MIEJSKIM OPOLA.

Tretia sekcia sa niesla v znamení hydronymie. Host' z Ruska – Inna Aleksandrovna Koroleva (Smolensk) načrtla problémy výskumu hydronymie Smolenského kraja (REGIONALNAJA GIDRONIMIJA I PROBLEMY JEJO IZUČENIJA). Juraj Hladký (Trnava) hovoril O NIEKTORÝCH PRASLOVANKÝCH ZÁKLADOCH ZÁPADOSLOVENSKÝCH HYDRÓNÝM. Andrej Zá-

vodný (Trnava) sa v referáte EŠTE K VÝKLADOM HYDRONÝM MALINA, MYJAVA A CHVOJNICA pokúsil spresniť a doplniť niektoré doterajšie motivačné výklady názvov týchto troch riek. Vybranými aspektmi pomenovaní vodných tokov na povodí Torysy (Z HYDRONYMIE POVODIA TORYSY) sa zaoberala Alexandra Chomová (Banská Bystrica).

V štvrtej sekcii Jonna Ciesielka a Dagmara Milińska (Lodž) porovnávali preklady toponým v čarodejníckom svete Harryho Pottera v angličtine, vo francúzštine, v taliančine a v poľštine (LA TOPONYMIE DU MONDE DES SORCIERS EN ANGLAIS, FRANÇAIS, ITALIEN ET POLONAIS OU QUELQUES ASPECTS DES TRADUCTIONS D' HARRY POTTER). Monika Kostro (Varšava) sa zaoberala názvami domov a bytových komplexov v referáte LES NOMS DE RÉSIDENCES ET D'ENSEMBLES RÉSIDENTIELS: ENTRE TOPONYME URBAIN ET NOM COMMERCIAL. Przemysław Dębowiak (Krakov) sa v príspevku LES COULEURS DANS LES NOMS DE LIEUX HABITÉS EN ESPAGNE pokúsil ukázať „farbistý“ obraz Španielska na základe 150 ojkónym zo španielskeho územia, ktoré sú motivované nejakou farbou. Arletta Jurkiewicz (Lodž) sekciu zakončila referátom v taliančine LE CITTÀ-DONNE NELLE „CITTÀ“ INVISIBILI“ DI ITALO CALVINO. I NOMI FEMMINILI CON FUNZIONI TOPONIMICHE.

Edward Breza (Gdaňsk) hľadal slovný základ *voda* v poľskej antroponymii (PODSTAWA „WODA” W ANTROPONIMII POLSKIEJ). Anna Dąbrowska-Kamińska (Varšava) pokračovala referátom WARIANTY ODMIEJSCOWYCH STRUKTUR PRZYMIOTNIKOWYCH W POLSKIEJ ANTROPONIMII. Miroslav Kazík (Trnava) sa zameral na TOPONYMÁ V ŽIVÝCH OSOBNÝCH MENÁCH. Iwona Kozłowska (Olsztyn) hovorila o niektorých mikrotoponymách v okolí Lubawy (WYBRANE MIKROTOPONYMY I ANTROPONYMY OKOLIC LUBAWY).

V záverečnom spoločnom sobotňajšom rokovaní Artur Gałkowski (Lodž) oboznámil zúčastnených s činnosťou Komisie pre slovanskú onomastiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov. O aktuálnom diani v Medzinárodnom komitáte pre onomastiku (International Council of Onomastic Sciences, skratka ICOS) pripravili prednášku jej podpredseda M. Harvalík (Praha) a členka predstavenstva ICOS-u Barbara Czopek-Kopciuch (Krakov). Paweł Swoboda (Krakov) ukázal na internete nástroje a zdroje (elektronické databázy a korpusy) pre onomastický výskum, medzi ktorými nechýbali ani databázy na internetových stránkach Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. O tom, v akom stave sú práce na Slovanskom onomastickom atlase, informovala Romana Łobodzińska (Vroclav). Vo večerných hodinách sa konalo zasadanie Komisie pre slovanskú onomastiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov, ktorého sa prvýkrát zúčastnili Juraj Hladký a Jaromír Krško ako jej noví členovia za Slovensko.

Nedeľné plenárne vystúpenia začali spoločne. Ewa Wolnicz-Pawłowska (Varšava) v referáte MAKROTOPONYMY WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE obrátila pozornosť aj na oblasť terminológie. M. Harvalík načrtol MOŽNOSTI A PERSPEKTIVY VÝZKUMU SLOVANSKÉ ANOIKONYMIE a snažil sa stimulovať k väčšej spolupráci medzi slovanskými ono-

mastikmi na tomto poli. Toponymá v írskej a škótskej literatúre (THE FUNCTION OF PLACE-NAMES IN IRISH AND SCOTTISH GAELIC LITERATURE) zaujali Piotra Stalmaszczyka (Lodž). Host' z Talianska Paolo Poccetti (Rím) predniesol referát ASPECTS DE LA MICROTOPONYMIE ET DE LA MACROTOPONYMIE DANS L'ANTIQUITÉ GRECQUE ET ROMAINE. O zmenách v ruskej toponomastickej terminológii (TRADITIONNOE I NOVOE V RUSSKOJ TOPONIMIČESKOJ TERMINOLOGII) prítomných oboznámila

Natalija Vasileva (Moskva). Po diskusii organizátori pripravili účastníkom konferencie exkurziu po Lodži aj so sprievodcami, ktorí v poľskom a anglickom jazyku podali výklad histórie najzaujímavejších pamätihodností.

Popoludňajšie rokovania sa začali znovu po sekciách. Čínske mikrotoponymá (MIKROTOPONIMIA CHIŇSKA) klasifikovala Irena Kałużyńska (Varšava). Jerzy Duma (Olsztyn – Varšava) vystúpil s referátom Z ZAGADNIEN MIKROTOPONIMII POMORZA ZACHODNIEGO (SŁOWIAŃSKIE DWUCZŁONOWE IMIONA PRZEZWISKOWE ZE “SŁOWNIKA NAZW TERENOWYCH POMORZA ZACHODNIEGO”). Na oronymiu sa sústredila Ľubov Ostaš (Lvov) z Ukrajiny v príspevku ŠTRYCHY DO NADDNISTRIANSKOJI OPONIMIJI. Romana Łobodzińska (Vroclav) podrobila kritike štandardizované a používané názvy poľskej časti Sudet (MIKROTOPONIMY SUDETÓW W OPRACOWANIACH KRAJOZNAWCZYCH).

V druhej sekcii Dmytro Bučko (Tarnopol) predniesol referát SPIELNE TA VIDMINNE V REALIZACII NOMININACIJI TA DERYVACIJI B MIKROPOPONIMIJI I OJKONIMIJI UKRAJINY. Iwona Żuraszek-Ryś (Zielona Góra) sa venovala apelatívnym slovným základom mikrotoponym v príspevku APELATYWY W PODSTAWIE MIKROTOPONIMÓW (NA PRZYKŁADZIE NAZW TERENOWYCH POWIATU ZIELONOGÓRSKIEGO). Problematike výslovnosti toponým (VÝSLOVNOSTNÍ SPECIFIKA TOPONYM V ČEŠTINĚ) sa zaoberala Veronika Štěpánová (Praha).

Maya Vlahova-Angelova (Sofia) hovorila o farbách v mikrotoponymách západného Bulharska (COLOURS IN MICROTOPONYMY OF WESTERN BULGARIA). Andrea Goóťšová (Banská Bystrica) v príspevku BANÍCKA TRADÍCIA A JEJ REFLEXIA V HYDRONYMÁCH POVODIA HORNÁDU hľadala vplyvy baníctva a Nemcov pri tvorbe hydroným. Z urbanonymického súdka bol referát INSPIRACJE KULTUROWE WE WSPÓŁCZESNYCH OFICJALNYCH NAZWACH WIEJSKICH ULIC W WOJEWÓDZTWIE PODKARPACKIM, ktorý predniesla Ewa Oronowicz-Kida (Rzeszów). Krzysztof Kołatka (Bydgoszcz) hľadal prítomnosť jazykových, kultúrnych a historických vplyvov na ojkonymá v príspevku MAKROTOPONIMY ŚWIADECTWEM JĘZYKOWEGO, KULTUROWEGO I HISTORYCZNEGO DZIEDZICTWA KRAJINY.

Vo štvrtej sekcii Ludwig Selimski (Katovice) analyzoval niekoľko názvov bulharských osád, ktoré doteraz neboli vysvetlené (Z DOCIEKAŃ NAD NAZWAMI WSI W BULGARII). Lidia Pacan-Bonarek (Piotrków Trybunalski) sa v príspevku NAZWY DZIELNIC I OSIEDLI TOMASZOWA MAZOWIECKIEGO zamerala na názvy štvrtí a okresov spojených s procesom integrácie prímestských sídel do mestskej štruktúry. Armina Muszyńska (Lodž) sa zaoberala názvami ulíc (plateonymá) a námestí (agoronymá) centra Subo-

tice v Srbsku (PLATEONIMY I AGORONIMY CENTRALNEJ PRZESTRZENI SUBOTICY (SERBIA) JAKO ŚWIADECTWO DZIEJÓW I WIELOKULTUROWOŚCI MIASTA).

V poslednej sekcii Liljana Dimitrova-Todorova (Sofia) klasifikovala bulharské toponymá (KLASYFIKACJA MIKROTOPONIMÓW I MAKROTOPONIMÓW W BUŁGARII). Maria Czaplicka-Jedlikowska (Bydgoszcz) predniesla referát TOPONIMY JAKO ŚWIADECTWO PRZESZŁOŚCI JĘZYKOWEJ (NA PODSTAWIE WYBRANEJ GRUPY MIKROTOPONIMÓW Z PODSTAWOWYM WYKŁADNIKIEM -E). Joanna Kuć (Siedlce) sa v príspevku HISTORYCZNA MIKROTOPONIMIA PODLASIA W ŹRÓDŁACH NOTARIALNYCH venovala historickému výskumu mikrotoponymie. Blok prednášok zakončila Agnieszka Myszka (Rzeszów) referátom WYZNACZNIKI PRZEPISALNOŚCI W DOKUMENTACH Z XVIII I XIX W. (NA PRZYKŁADZIE NAZEWNICZTA MIEJSKIEGO RZESZOWA).

Podvečerné rokovania prebiehali v ďalších piatich sekciách. Meri Momirovska (Skopje) predniesla referát PERSPEKTYWA DIALEKTOLOGICZNA MIKROTOPONIMII PREZENTOWANA PRZEZ MATERIAŁEM Z REGIONU KRUSZEWSKIEGO (W MACEDONII), v ktorom si všímala nárečové znaky mikrotoponym. Olga Tratsiak (Varšava) sa tiež orientovala na nárečové prvky v názvoch v príspevku OSOBLIWOŚCI GWAROWYCH NAZW MIEJSCOWOŚCI POWIATU SOKÓŁKA (NA MATERIAŁACH DO SŁOWNIKA NAZW GEOGRAFICZNYCH PÓŁNOCNO-WSCHODNIEJ POLSKI). Do akej miery sú mikrotoponymá autentické zaujímal Pawła Swobodu (Krakov) v referáte (NIE)AUTENTYCZNOŚĆ MIKROTOPONIMII NA ŚLĄSKU I POMORZU ZACHODNIM PO 1945 R.

Renata Przybylska (Krakov) sa orientovala na názvy obytných projektov v Poľsku a ich vplyv na nové mestské názvy (WPLYW INWESTYCJI DEWELOPERSKICH NA NOWE NAZEWNICZTA MIEJSKIE W POLSCE). Adama Siwieca (Lublin) zaujali hlavne obchodné názvy, resp. názvy firiem, pričom si položil otázku ILE JEST TOPONIMII W CHREMATONIMII? Ekaterina Popova a Polina Justova (Ostrava – Moskva) hľadali toponymá v iných druhoch vlastných mien, predovšetkým v poľských a ruských názvoch hudobných skupín a stravovacích zariadení (MIKRO- I MAKROTOPONIMY JAKO BAZA NAZEWNICZA DLA INNYCH TYPÓW ONIMÓW NA PRZYKŁADZIE ERGOURBANONIMÓW POLSKICH I ROSYJSKICH). Anna Tomecka-Mirek (Lodž) sa tiež zaujímal o toponymá v iných druhoch oným, pričom sa sústredila na obchodné názvy, resp. názvy obchodov a prevádzok, ktoré poskytujú rôzne služby (MAKRO- I MIKROTOPONIMY W NAZWACH OBIEKTÓW HANDLOWO-USŁUGOWYCH).

V tretej sekcii sa otázky sémantiky vlastných mien v príspevku SEMANTYKA NAZW WŁASNYCH W UJĘCIU NEUROLINGWISTYCZNYM venovala Małgorzata Rutkiewicz-Hanczewska (Poznań). Alicja Podstolec (Katovice) sa zaoberala miestnymi názvami v poľskej znakovkej reči v referáte PROBLEMY ONOMASTYCZNE CZY TRANSLATORSKIE – KILKA UWAG O ONOMASTYCE MIGOWEJ. Piotr Tomasik (Bydgoszcz) sa zameral na názvy zastávok mestskej hromadnej dopravy v niektorých poľských mestách (NAZWY PRZYSTANKÓW KOMUNIKACJI MIEJSKIEJ Z PUNKTU WIDZENIA JĘZYKOZNAWCY I ORGANIZATORA TRANSPORTU).

Natalia Urbańczyk-Adach (Varšava) hovorila o tom, ako možno využiť korpusovú lingvistiku pri onomastických výskumoch (KORPUSY ELEKTRONICZNE NA WARSZTACIE ONOMASTYKA). Iveta Valentová (Bratislava) v referáte ZO ZÁSAD KONCEPCIE SPRACOVANIA LEXIKY SLOVENSKÝCH TERÉNNÝCH NÁZVOV charakterizovala niektoré pravidlá a problémy pri spracovaní lexiky slovenských terénnych názvov a výhody digitálneho spracovania. Barbora Klimtová (Praha) sa v príspevku KOMUNIKAČNÍ VARIABILITA ANOIKONYM NA ÚZEMÍ BÝVALÉHO SOUDNÍHO OKRESU KŘIVOKLÁT zamerala hlavne na zmeny v anojkonymickom systéme v priebehu času.

Henryka Sędziak (Białystok) pripraviła referát NAZWY XIX WIECZNYCH FOLWARKÓW SZLACHECKICH W POWIECIE ŁOMŻYŃSKIM. Aleksandr Konstantinovič Šapošnikov (Moskva) sa v príspevku SEVERNO-PRİČERNOMORSKIJ AREAL RELIKTOVOJ MAKRO- I MIKROTOPONIMII POZNEPRASLAVIANSKOGO JAZYKOVOGO SOSTOJANİJA zamerail na praslovanský pôvod toponým. O pravopise historických miestnych názvov hovorila Maria Trawińska (Poznań) v referáte PISOWNIA NAZW MIEJSCOWYCH W XIV-WIECZNEJ POZNAŃSKIEJ KSIĘDZE ZIEMSKIEJ.

Posledný rokovací deň začal už len v troch sekciách. Vasyl' Lučyk (Kyjev) zdôraznil úlohu toponým pri riešení problémov týkajúcich sa Slovanov (ROŁ MAKRO- I MIKROTOPONIMIB U ROZVIAZANNI PROBLEMY PRABAŤKIBŠČYNY SLOVIAN). Jan Sosnowski (Łodź) referoval o starej ruskej toponymii (Z BADAŃ NAD DAWNĄ TOPONIMIĄ ROSYJSKĄ). Host' zo Slovinska Silvo Torkar (Lubl'ana) v referáte Z PROBLEMATYKI NAZW MIESZKAŃCÓW I PRZYMIOTNIKÓW OD SŁOWEŃSKICH NAZW MIEJSCOWYCH nastolil problém obyvateľským mien a adjektív odvodených od miestnych názvov. Neúradnou toponymiou sa zaoberal Jaroslav David (Ostrava) v príspevku „ŽIVÁ” TOPONIMIE MĚSTSKÉHO PROSTORU (NA PŘÍKLADU HAVÍŘOVA A OSTRAVY). Logonymá v Krakove, ktorých slovný základ je motivovaný toponymami, zaujali Ewu Młynarczyk (TOPONIMY JAKO PODSTAWA NAZWOTWÓRCZA KRAKOWSKICH FIRMONIMÓW).

Anna Czapla a Agnieszka Kutyla (Lublin) sa na úvod druhej sekcii zamerail na toponymá s príponou *-ice* (GEOGRAFIA NAZW PATRONIMICZNYCH NA -ICE A GRANICE ETNICZNE). Hoci príspevok Marcely Szczerbovej (Banská Bystrica) znel ŽIVÉ OSOBNÉ MENÁ A POMENOVACIE MODELY V SLOVENSKO-POĽSKOM POMEDZÍ, viac sa sústredila na charakteristiku nárečia. Agnieszka Kołodziej (Vroclav) hovorila o motiváciách názvov ulíc a námestí v belehradskej zoologickej záhrade (OJKONIMIA BELGRADZKIEGO OGRODU ZOOLOGICZNEGO). Kinga Zawodzińska-Bukowiec (Krakov) sa pokúšala odpovedať na otázku NAZWY CZĘŚCI WSI, PRZYSIÓŁKÓW, OSAD I RUMUNKÓW - MAKRO CZY MIKROTOPONIMY (NA PODSTAWIE TOPONIMÓW ZIEMI DOBRZYŃSKIEJ)? Justynu Orlik (Łodź) zaujímalo JAK OBECNIE SPOŁECZEŃSTWO ODNOŚI SIĘ DO TOPONIMÓW (SWOJEGO NAJBLIŻSZEGO OTOCZENIA)? (NA PRZYKŁADZIE NAZEWNICTWA ŁÓDZKIEGO).

Tomasz Krzysztof Witeczak (Łodź) analyzoval toponymá v príspevku MIKROTOPONIMIA I MAKROTOPONIMIA POWIATU TOMASZOWSKIEGO. Patrycja Pałka (Krakov) sa za-

merala na problematiku lexikografického spracovania názvov, najmä makrotoponým, v slovníkoch poľského jazyka (MAKROTOPONIMY W SŁOWNIKACH OGÓLNYCH JĘZYKA POLSKIEGO). Mirosława Świtała-Cheda (Łódź) hovorila o názvoch chránených území a národných parkov (NAZWY FORM OCHRONY PRZYRODY JAKO MIKRO I MAKROTOPONIMY OCHRONA). Poslednú dopoludňajšiu sekciu zakončil Claudio Salmeri (Katovice) referátom NOMI PROPRI NELLE TRADUZIONI POLACCHE DI "IL FU MATTIA PASCAL" DI LUIGI PIRANDELLO. Zaujímali ho vlastné mená v poľskom preklade slávneho románu talianskeho spisovateľa L. Pirandela.

Posledné spoločné plenárne vystúpenia otvoril Witold Mańczak (Krakov) referátom O POCHODZENIU NAZWY POLSKI. Karol Zierhoffer a Zofia Zierhoffer (Poznaň) sa zamerali na vzťah politiky a toponymie v príspevku ZMIANY NAZEWNICTWA WE FRANCJI DOKONANE W CZASIE WIELKIEJ REWOLUCJI ORAZ W ZWIĄZKU RADZIECKIM PO REWOLUCJI PAŹDZIERNIKOWEJ. POLITYKA A TOPONIMIA. Bogdan Walczak (Poznaň) pokračoval referátom MAKRO- I MIKROTOPONIMY: ZMIANY STATUSU W NAZEWNICTWIE MIEJSKIM (NA PRZYKŁADZIE NAZW NOWYCH DZIELNIC POZNANIA). O vývoji slovenskej a českej toponomastiky (VÝSKUMNÉ SMERY SLOVENSKEJ A ČESKEJ TOPONOMASTIKY) hovoril Pavol Odaloš (Banská Bystrica). Z poľského úradu kartografie a geodézie (Główny Urząd Geodezji i Kartografii) Katarzyna Przyszewska (Varšava) ukázala a opísala špeciálne mapy pre nevidiacich.

Rudolf Šrámek v záverečnom slove stručne zhrnul niektoré základné problémy, ktoré sa na konferencii riešili, ako napr. vzťah urbanonymie a toponymie, výskum proprií v komunikačnom procese, areálová, slovotvorná interpretácia a aspekty gramatickej povahy. Medzi nové témy zaradil napríklad prepájanie toponymického bádania s chrématonymiou, digitalne spracovanie toponymie a novinkou na poľských onomastických konferenciách sú smery románskej a škandinávskej onomastiky.

V niektorých referátoch sa autori dotkli terminologickej problematiky. Hoci už v minulosti termín mikrotoponymum česká a slovenská onomastika neprijala, pretože neexistoval pendant makrotoponymum, táto konferencia termíny mikrotoponymum a makrotoponymum v slovanskom svete znova zaktualizovala. Treba však pripomenúť, že nejde o termíny synonymné s ojkonymom (sídlným názvom) a anojkonymom (nesídlným názvom). Kým termíny ojkonymum a anojkonymum, ktoré sa používajú predovšetkým v českej a slovenskej onomastike, delia toponymá podľa príznamku sídelnosť – nesídelnosť, termíny mikrotoponymum a makrotoponymum rozdeľujú toponymá z pozície používateľa v súlade s definíciami, ktoré publikoval na svojej internetovej stránke² Medzinárodný komitét pre onomastickú vedu: mikrotoponymum (angl. microtoponym alebo minor name) je názov menšieho objektu (poľa, lúky, kameňa, močiara, priekopy ap.), ktoré pozná a používa iba lokálne určitá skupina ľudí. Makrotoponymum síce priamo nie je definované, ale je pri

² <http://www.icosweb.net/index.php/terminology.html>

ňom odkaz na synonymný názvov choronymum (ang. choronym), ktoré sa definuje ako vlastné meno väčšej zemepisnej alebo správnej jednotky krajiny, napr. Afrika, Sibir, Suomi atď., pričom v poznámke je uvedené, že termín makrotoponymum (angl. macrotoponym) sa v niektorých jazykoch používa pre názvy veľkých obývaných plôch. V poľskej onomastike sa makrotoponymum chápe ako vlastné meno väčších samosprávnych plôch, ktoré sú členené geograficky, administratívne, zvyčajne sú obývané, ale môžu byť aj neobývané, alebo človekom dotknuté alebo nedotknuté, napr. názvy provincií, regiónov, krajov, miest, veľkých riek ap.³ V slovenskej a českej onomastike sa používa iba termín choronymum ako vlastné meno väčšieho obývaného alebo neobývaného prírodného alebo správneho celku, a to z hľadiska horizontálneho členenia⁴. Či sa termíny mikrotoponymum a makrotoponymum ujmú aj v slovenskej onomastike, ukáže čas.

Aj keď všetky avizované referáty neodznili, bude možné si ich preštudovať v konferenčnom zborníku, ktorý by mal uzrieť svetlo sveta ešte tento rok. Organizátori všetkých pozvali na 19. medzinárodnú poľskú onomastickú konferenciu s názvom Funkcje nazw, ktorá sa bude konať v roku 2014 v Poznani. Ako na slávnostnej recepcii poznamenal profesor Dmytro Bučko, Poľsko je mekkou slovanskej onomastiky a onomastici zo všetkých krajín sa ako mohamedáni doň s radosťou vracajú a obohacujú svoje onomastické poznanie.

³ <http://onomastyka.uni.lodz.pl/strona-glowna/terminologia-polska>

⁴ Zpravodaj Mistopisné komise ČSAV, 1973, roč. 14., č. 1.; Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite 1983. 412 s.

PARSOVANIE A VIACSLOVNÉ VÝRAZY

Úvodné pracovné stretnutie partnerov COST, akcia IC1207 PARSEME

Daniela Majchráková – Radoslav Brída

*Slovenský národný korpus Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26
811 01 Bratislava, e-mail: danam@korpus.sk – brida@korpus.sk*

COST (European Cooperation in Science and Technology) je medzinárodná platforma na kooperáciu európskych vedeckých pracovísk v rámci rôznych vedných odvetví. Spolupráca je podporovaná a financovaná Európskou úniou. Patrí sem lingvisticky a zároveň počítačovo orientovaná COST akcia IC1207 PARSEME: *PAR-Sing and Multi-word Expressions. Towards linguistic precision and computational efficiency in natural language processing* vznikla s cieľom spojiť odborníkov v oblasti lexikografického a počítačového spracovania viacslovných výrazov a umožniť ich vzájomnú spoluprácu. Do projektu je v súčasnosti zapojených viac ako 100 vedeckovýskumných pracovníkov z 29 štátov vrátane Slovenska, ktoré je v PARSEME zastúpené od júna 2013 prostredníctvom Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Spolupráca jednotlivých členských krajín sa má uskutočňovať prostredníctvom štyroch pracovných skupín (Working Groups, ďalej WG), ktorých pracovná náplň je rozdelená podľa úrovni a spôsobov spracovania viacslovných výrazov.

V dňoch 16. – 18. septembra 2013 sa vo Varšave uskutočnilo prvé z pracovných stretnutí PARSEME, ktoré sa majú konať pravidelne dvakrát ročne v priebehu štyroch rokov. Jednotlivé pracovné skupiny zložené z teoretických lingvistov a expertov na počítačové spracovanie prirodzeného jazyka predstavili na podujatí aktuálny stav v oblasti výskumu viacslovných výrazov a navrhli jeho ďalšie smerovanie.

Prvá pracovná skupina (WG1) sa venuje lexikálnym databázam viacslovných výrazov, kolokačným a valenčným slovníkom a ich jednojazyčným a viacjazyčným variantom. Zdôraznila lexikálnu reprezentáciu a anotáciu viacslovných spojení (manuálnu alebo automatickú) a štandardizáciu zozbieraných dát pre algoritmy počítačového spracovania jazyka. Jednotliví účastníci prvej pracovnej skupiny na stretnutí predstavili lexikálne databázy s rozličnými spôsobmi spracovania lexikálnej, syntaktickej a morfologickej roviny.

Nevyhnutným predpokladom formálnej reprezentácie viacslovných výrazov je ich presné lingvistické uchopenie. S tým súvisí najmä deskripcia lexikálnych a syntaktických vlastností viacslovných výrazov a ich odlišenie od pravidelných syntaktických konštrukcií. Cieľom pracovnej skupiny WG1 je pomocou kontrastívnej analýzy viacslovných výrazov v jednotlivých jazykoch vytvoriť spoločný abstraktný

model ustáleného spojenia slov. Tento model by mohol byť automaticky aplikovaný v rôznych jazykoch a slúžiť napríklad na vytvorenie viacjazyčných paralelných databáz (lexikónov), ktoré by sa mohli využiť v ďalšom počítačovom spracovaní, predovšetkým na parsovanie.

Predmetom záujmu prvej pracovnej skupiny je nielen vytváranie nových lingvistických zdrojov, ale aj rozširovanie a obohacovanie existujúcich lexikálnych a valenčných databáz o viacslovné výrazy. Pozornosť sa zameriava na riešenie otázky, ako zachytiť všetky existujúce slovné spojenia vyskytujúce sa v jazyku a do akej miery môžu byť nástroje automatickej extrakcie slovných spojení efektívne pri zostavovaní lexikónov.

Tematickou náplňou druhej pracovnej skupiny (WG2) je parsovanie ustálených viacslovných výrazov, čo je v súčasnosti jedna z najväčších výziev v oblasti počítačového spracovania prirodzeného jazyka. Parsovanie je proces zameraný na určenie syntaktických štruktúr slov, fráz a viet. Tento proces sa tradične zakladá na lexikónoch a gramatikách, ktoré zachytávajú všeobecné vlastnosti slov a vzájomné vzťahy slov a štruktúr vo vetách. Rôzne formálne gramatiky ponúkajú rozdielne štruktúry a operácie na vytvorenie gramatických pravidiel predovšetkým pravidelných jazykových štruktúr, ktoré sú pomerne ľahko uchopiteľné. Problém nastáva pri vytváraní modelov nepravidelných syntaktických štruktúr, t. j. ustálených viacslovných výrazov, čo môže byť spôsobené ich syntaktickou zrastenosťou, rôznymi syntaktickými variáciami, morfológickými či lexikálnymi anomáliami a podobne. Východiskom je predpoklad, že zohľadnenie týchto vlastností v gramatických modeloch môže viesť k väčšej presnosti parsovacieho procesu.

Jednou z hlavných úloh druhej pracovnej skupiny je zefektívnenie parsovania ustálených viacslovných výrazov pomocou ich integrácie do gramatických pravidiel. Ďalšou výzvou bude začlenenie sémantickej reprezentácie viacslovných výrazov do výsledných štruktúr. Výsledkom spolupráce tejto pracovnej skupiny by malo byť vytvorenie abstraktných modelov viacslovných výrazov, to znamená gramatických pravidiel, ktoré by sa mohli automaticky aplikovať do rôznych gramatických formalizmov, čím by sa znížili náklady spojené s produkciou čiastkových gramatík rôznych jazykov.

Takzvanému hybridnému parsovaniu sa venuje tretia pracovná skupina (WG3). Pri syntaktickej analýze viet je častým problémom správna identifikácia viacslovných výrazov a zakomponovanie tejto informácie do samotnej analýzy textu. Úlohou pracovnej skupiny je výskum v tejto oblasti a snaha o zlepšenie existujúcich alebo vytvorenie nových postupov na spracovanie viacslovných výrazov.

Zložitosť uchopenia ustálených slovných spojení môže spočívať v ich sémantickej nerozložiteľnosti alebo v tom, že komponenty viacslovných spojení sa v textoch nevyskytujú vždy bezprostredne vedľa seba. V diskusii a prednáškach sa preto

účastníci najviac venovali rôznym stratégiám na identifikáciu viacslovných výrazov v korpusoch a ich spracovanie pri syntaktickej analýze textu. Jednou z možností je identifikácia ustálených spojení ako samostatných jednotiek ešte pred analýzou textu. Používajú sa na to automatické nástroje natrénované na ručne značkových syntaktických štruktúrach. Takýto postup môže viesť k protichodným výsledkom: buď parser na základe tejto informácie nebude vedieť text spracovať, alebo, naopak, analýza textu sa tým zjednoduší. Hybridnou stratégiou je hľadanie viacslovných výrazov počas analýzy, pričom sú vlastnosti viacslovných výrazov zakomponované do gramatických pravidiel a ich identifikácia prebieha súčasne s morfológickou anotáciou s využitím ďalších zdrojov štatistických údajov, ako sú lexikóny, zoznamy n-gramov a podobne. Tento prístup sa ukazuje pracovnej skupine ako perspektívny, s otvorenými možnosťami na jeho zlepšovanie.

Štvrtá pracovná skupina (WG4) je zameraná na reprezentáciu viacslovných výrazov v treebankoch (syntaktických stromoch). Treebanky predstavujú dôležitý zdroj štatistických informácií o lingvistických jednotkách či štruktúrach, ako aj o ich kontexte, preto sú tieto dáta prínosné pre hybridné parsovacie metódy súvisiace s náplňou práce WG3. Cieľom štvrtej pracovnej skupiny je vytvorenie spoločných pravidiel, podľa ktorých sa môžu označovať viacslovné výrazy v treebankoch (syntaktických stromoch). Tieto treebanky sa dajú ďalej využiť na tréning systémov schopných analyzovať vety či extrahovať z nich viacslovné výrazy, ktoré môžu byť po manuálnej oprave zaradené do lexikálnych databáz.

Spoločné zameranie a cieľ COST akcie PARSEME vytvára priestor na kooperáciu jednotlivých pracovných skupín a umožňuje prepojenie rôznych úrovní lingvistického spracovania viacslovných spojení. Prínos projektu má byť predovšetkým v kontrastívnej metodológii, pomocou ktorej sa budú môcť skúmať viacslovné výrazy v kontexte rôznych metodologických východísk. Medzi očakávané výsledky patrí obohatenie súčasných lingvistických zdrojov (lexikálne databázy, kolokačné slovníky, valenčné slovníky), vyhovujúca formálna reprezentácia a automatické generovanie viacslovných spojení.

Prezentácie z prvého stretnutia sú dostupné na internetovej adrese:

<http://typo.uni-konstanz.de/parseme/index.php/event/meetings/12-cost-action-ic1207-parseme-meeting-16-18-september-2013-warsaw>

Druhé pracovné stretnutie COST akcie PARSEME sa bude konať 10. – 11. marca 2014 v Aténach.

20. VÝROČIE SLOVINSKÉHO LEKTORÁTU NA FILOZOFICKEJ FAKULTE UNIVERZITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

Svetlana Kmecová

*Katedra slovanských filológií, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Gondova 2, 814 99 Bratislava e-mail: svetlanaluhova@hotmail.com*

Ak by sme chceli podať vyčerpávajúci obraz slovensko-slovinských vzťahov v oblasti vzdelávania a kultúry, museli by sme sa vrátiť hlbšie do histórie. Viacerí Slovinci študovali napríklad už na bratislavskej Académii Istropolitane, neskôr na Trnavskej univerzite, na bratislavskom Evanjelickom lýceu či banskoštiavnickej Baničkej akadémii. Za zmienku stojí takisto fakt, že literárne a kultúrne styky so Slovincami sa v minulosti rozvíjali pomalšie ako napríklad s Chorvátskom alebo so Srbskom. Ešte počas prvej Československej republiky sa slovensko-slovinské vzťahy niesli iba v znamení informácií o významných spisovateľoch či o literatúre ako celku (Václav, 2001, 67). K podstatnému zblíženiu oboch národov v oblasti kultúry a vzdelávania prišlo až po prvej svetovej po vzniku Univerzity Komenského v Bratislave (1919) a Univerzity v Ľubľane (1919), no najmä začiatkom tridsiatych rokov 20. storočia vďaka organizáciám katolíckych študentov na Slovensku a v Slovinsku. *Ústredie slovenského katolíckeho študentstva a Slovenska dijaška* zveza sa v snahe o zlepšenie obojstrannej informovanosti v oblasti kultúry dohodli na každoročnej vzájomnej výmene jedného vysokoškolského študenta. Táto dohoda vychádzala z povinnosti členstva v celoeurópskej organizácii katolíckych študentov *Pax Romana*, ako aj v jej časti *Slavia Catholica* združujúcej študentov zo slovanských krajín (tamže). Na Univerzite v Ľubľane tak mohli študovať napríklad Ján Stanislav (1904 – 1977), Ján Kostih (1916 – 1977), Jozef Ambruš (1914 – 1993), Koloman Geraldini (1908 – 1994) či Melichar Václav (1906 – 2013). Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave okrem iných navštevoval Viktor Smolej (1910 – 1992), ktorý získal štipendium v akad. roku 1933/1934 a počas pobytu sa venoval štúdiu slovenského jazyka a literatúry. Tieto stáže všetkých menovaných natoľko ovplyvnili, že sa neskôr svojou vedeckou prácou, lektorským pôsobením, prekladateľskou činnosťou či inými aktivitami významnou mierou zaslúžili o rozvoj slovensko-slovinských vzťahov.

V súvislosti s osobnosťou Viktora Smoleja, popredného slovinského literárneho historika a kritika, prekladateľa i lexikografa treba spomenúť, že od roku 1947 až po rok 1976, keď odišiel do dôchodku, pracoval ako lektor slovenčiny na Univerzite v Ľubľane, pričom po celý čas držal ochrannú ruku aj nad bratislavským lektorátom slovinčiny, všemožne ho podporoval, predovšetkým zasielaním kníh a časopisov,

pomocou pri koncipovaní prednášok a pod. K jeho najväčším zásluhám patria SLOVENSKO-SLOVINSKÝ SLOVNÍK (1976) a SLOVINSKO-SLOVENSKÝ SLOVNÍK (1983), doposiaľ jediné svojho druhu, ktoré pripravoval spolu s Víťazoslavom Hečkom a zaslúžil sa o ich vydanie, najmä slovinsko-slovenskej časti, keď slovenská strana stratila o jej publikovanie záujem. Pozoruhodná je takisto Smolejova prekladateľská činnosť. Do slovinčiny preložil napríklad diela L. Ondrejova ZBOJNÍCKA MLADOSŤ (MLADOST NA SAMOTI, 1961), JERGUŠ LAPIN (VIHARNI SVET, 1961), DŽUNGEŤOU A PRALESOM (V DŽUNGLAH OB RAVNIKU, 1966), romány F. Hečku ČERVENÉ VÍNO (RDEČE VINO, 1962), V. Mináča SMRŤ CHODÍ PO HORÁCH (SMRT HODI PO HOSTAH, 1964), F. Švantnera ŽIVOT BEZ KONCA (ŽIVLJENJE BREZ KONCA, 1964), SLOVENSKÉ POVESTI (SLOVAŠKE PRAVLJICE, 1967, 1970) P. Dobšinského a mnohé ďalšie (porov. Kačírek, 2010, s. 20 – 21).

Slovinská literatúra sa na Univerzite Komenského v Bratislave prednášala už v dvadsiatych rokoch minulého storočia. Popri iných južnoslovanských literatúrach jej venoval pozornosť český slavista profesor Frank Wollman, napríklad v prednáškovom cykle ČÍTANIE A VÝKLAD SLOVINSKEJ DRAMATIKY či v literárnovedných prácach POČÁTKY SLOVINSKÉ DRAMATIKY A ANTON TOMAŽ LINHART (1925), SLOVINSKÉ DRAMA (1925) a IVAN CANKAR: K VÝVOJI SLOVINSKÉHO DRAMATU (1925) a i. V rokoch 1945 až 1957 pôsobil na bratislavskej filozofickej fakulte ruský jazykovedec A. V. Isačenko, ktorého vedecké smerovanie bolo v začiatkoch spojené so slovinčinou a ľubľanskou slavistikou. Počas pôsobenia v Ľubľane napísal dialektologickú prácu NAREČJE VASI SELE NA ROŽU (1939) a v Bratislave okrem iného publikoval monografiu JAZYK A PÔVOD FRIZINSKÝCH PAMIATOK (1947), ktorou zaujímavým spôsobom prepojil slovinský a slovenský slavistický výskum.

História lektorátu slovinského jazyka sa na Filozofickej fakulte UK v Bratislave začala písať v akad. roku 1939/1940, keď sa uskutočnili prvé semináre zo slovinčiny pod vedením Jozefa Ambruša, v tom čase asistenta Slovanského seminára, neskôr významného literárneho historika. V nasledujúcich vojnových rokoch sa však vo výučbe slovinčiny nepokračovalo s výnimkou akad. roku 1946/1947, keď lektorské cvičenia zo slovinčiny viedol Ján Kostiha, stredoškolský profesor na trnavskom gymnáziu, zakladateľ a vedúca osobnosť Klubu priateľov slovinského jazyka a kultúry. J. Kostiha sa na Filozofickú fakultu UK opäť vrátil po takmer dvadsaťročnej prestávke až v akad. roku 1965/1966. Nasledujúci rok ho vystriedal redaktor, básnik a prekladateľ Víťazoslav Hečko (1919 – 1972), dobrý priateľ a aktívny spolupracovník Viktora Smoleja. Slovinčinu sa naučil ako samouk, no pre slovinský jazyk, literatúru a kultúru urobil veľmi veľa. O jej popularizáciu na Slovensku sa zaslúžil ako prekladateľ, preložil napríklad román Ćirila Kosmača POMLADNI DAN (JARNÝ DEŇ, 1957), knihy Antona Ingoliča VINSKI VRH (SMÄD, 1947, 1967), GIMNAZIJKA (GYMNASTIKA, 1968) a pod. Okrem lektorských cvičení prednášal i slovinskú literatúru a napísal prvé slovenské učebnice zamerané na výučbu slovinčiny SLOVENSKO BERILO

(1972) a ZÁKLADY SLOVINSKEJ GRAMATIKY (1978). Sľubnú fázu v rozvoji výučby slovinčiny prerušila jeho predčasná smrť v roku 1972. V letnom semestri akad. roku 1972/1973 vyučoval slovinčinu krátko Andrej Rozman, ktorý bol v tom čase v Bratislave na študijnom pobyte. Kurzy slovinčiny v akad. roku 1973/1974 v zredukovanej podobe prednášal všestranný jazykovedec a slavista profesor Ján Stanislav. Od akad. roku 1974/1975 sa lektorátu ujal a až do roku 1985 ho úspešne viedol stredoškolský profesor Melichar Václav, ktorý na bratislavskej filozofickej fakulte vyštudoval slovakistiku a germanistiku. Na základe recipročnej výmeny študentov združených v katolíckych organizáciách v zimnom semestri akad. roku 1938/1939 získal štipendium na Univerzite v Ľubľane, kde sa zoznámil so slovinským jazykom a kultúrou. Po absolvovaní vysokoškolského štúdia pôsobil ako učiteľ na Učiteľskej akadémii, neskôr na Vyššej priemyselnej škole elektrotechnickej v Bratislave, potom ako redaktor v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve. Keď ho v roku 1958 preverili ako nevhodného zastávať povolanie redaktora, zamestnal sa na Priemyselnej škole strojníckej v Bratislave, kde pôsobil až do odchodu na dôchodok. Počas jeho lektorského pôsobenia (1974/1975 – 1984/1985) absolvovalo každoročne základy slovinčiny 12 – 16 poslucháčov slovenského jazyka. M. Václav pri vyučovaní používal učebnice slovinčiny pre cudzincov a Hečkovu SLOVENSKO BERILO. Celý život sa venoval prekladom zo slovinčiny. Preložil napríklad román Prežihova Voranca JAMNICA (JAMNICA, 1949), drámu Ivana Cankara Hlapci (PAHOLCI, 1963), román Andreja Hienga Gozd in pečina (LES A BRALO, 1972) a mnoho ďalších noviel, poviedok aj básní, ktoré publikoval najmä v Revue svetovej literatúry a v Literárnom týždenníku. Profesor Jaroslav Šušol, dekan Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, udelil M. Václavovi v decembri 2011 pri príležitosti 95. narodenín za jeho obetavé pôsobenie na alma mater pamätnú medailu.

Tu sa končí etapa slovenských lektorov nadšencov, ktorí pomáhali šíriť slovinčinu na Slovensku, no z rozličných dôvodov sa im však nedarilo získať pre ňu svojich pokračovateľov, t. j. budúcu vedeckú či prekladateľskú omladinu. Ak hovoríme o slovinčine na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, okrem lektorov musíme spomenúť ešte dve osobnosti, ktoré sa zaslúžili o popularizáciu slovinčiny na Slovensku. Prvým je slovakista Konštantín Palkovič, ktorý sa v rámci svojho širokého vedeckého záberu venoval i slovinskému jazyku a kultúre, napríklad v prácach CUDZIE SLOVÁ V SLOVENČINE A SLOVINČINE (1992), ADAPTÁCIA CUDZÍCH SLOV V SLOVENČINE A SLOVINČINE (1993), ROD CUDZÍCH SLOV V SLOVINČINE A SLOVENČINE (2001) a vo viacerých vedecko-popularizačných článkoch o slovensko-slovinských vzťahoch. V roku 1978 vydala Univerzita Komenského v Bratislave učebnicu V. Hečku ZÁKLADY SLOVINSKEJ GRAMATIKY. Bol to však K. Palkovič, ktorý po smrti autora pracoval na konečnej úprave textu. Bez jeho pričinenia by sa zrejme táto prvá slovenská učebnica slovinčiny nebola dočkala vydania (Dobříková, 1999, s. 167). Druhým je profesor Andrej

Rozman, ktorý vyštudoval slovenčinu na Univerzite Komenského v Bratislave a odvtedy je s ňou v profesionálnom i súkromnom živote nepretržite v kontakte. V roku 1999 obhájil doktorskú dizertáciu na tému *NÁČRT DEJÍN SLOVINSKO-SLOVENSKÝCH KULTÚRNYCH VZŤAHOV OD ZAČIATKU 19. STOROČIA DO ROKU 1918*. Preložil napríklad výber z poézie Mariána Milčáka *OPUS HER(M)ETICUM* (*OPUS HER(M)ETICUM*, 2003), román Petra Pišťanka *RIVERS OF BABYLON* (*RIVERS OF BABYLON*, 2012), ako spoluprekladateľ a redaktor sa zaslúžil o vydanie antológie *STO LET SLOVAŠKE KNJIŽEVNOSTI* (2000), spolu s Jánom Buzássym preložil výber z diela slovinského básnika, esejistu a prekladateľa Borisa A. Novaka *ZÁHRADNÍK TÍCHA* (2005) atď. Profesor Rozman v súčasnosti prednáša slovenskú literatúru na Filozofickej fakulte Univerzity v Ľubľane. Okrem aktivít vo vedeckej oblasti, prekladov a početných článkov týkajúcich sa slovensko-slovinských vzťahov treba vyzdvihnúť jeho osobný prínos pri kreovaní slovinského lektorátu v Bratislave i slovinského lektorátu v Ľubľane, pri organizovaní kultúrnych podujatí či zabezpečovaní štipendií pre študentov. Za činnosť prácu na poli slovensko-slovinských vzťahov získal viacero ocenení, naposledy to boli Pretnarjeva nagrada za promocijo slovenščine v tujini (2009) a strieborná medaila Univerzity Komenského v Bratislave (2011).

Situácia slovinského lektorátu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave sa podstatne zmenila po roku 1989 a po vzniku samostatnej Slovinskej republiky (1991). V akad. roku 1992/1993 prišla na fakultu v rámci novej koncepcie slovanských štúdií a medzifakultnej dohody o výmene lektorov Jasna Honzak Jahič. Jej príchod sa stal významným medzníkom v dejinách slovinského lektorátu, lebo od toho času sa datuje kontinuálna a nepretržitá výučba slovinčiny a do Bratislavy začínajú prichádzať lektori vysielaní zo Slovinska.

J. Honzak Jahič sa narodila v roku 1948 v Maribore. Na Filozofickej fakulte Univerzity v Ľubľane vyštudovala odbor slovinský jazyk a literatúra v kombinácii s ruským jazykom a literatúrou. V roku 2000 obhájila doktorskú dizertáciu na tému *SLOVINSKÁ ODBORNÁ TERMINOLÓGIA V 19. STOROČÍ* a v roku 2002 získala titul docent. Takmer dvadsať rokov (1974 – 1992) pôsobila ako lektorka slovinčiny v Sarajeve, v osemdesiatych rokoch zároveň dva roky vyučovala slovinčinu na Univerzite v Belehrade. Do Bratislavy dochádzala z Prahy, kam s rodinou utiekla z Bosny a Hercegoviny, kde sa život stal kvôli vojne neznesiteľným. V zúfalej životnej situácii uvítala, keď sa jej v podobe pozvania vtedajšieho dekana Filozofickej fakulty UK docenta Ivana Slimáka naskytla príležitosť opäť učiť zahraničných študentov slovinčinu. Podľa jej vlastných slov si vždy v súvislosti so svojim lektorským pôsobením v Bratislave spomenie na prívetivých kolegov na Katedre slovanských filológií, dobrých študentov, tvorivú pracovnú atmosféru na fakulte a pozitívny a povzbudivý postoj k nej aj k slovinskému lektorátu zo strany vtedajšieho dekana. Prvý rok mala v Bratislave troch študentov, čo je nevelký počet, no bola medzi nimi aj Anežka

Kočalková, ktorá sa odvtedy slovinčine venuje profesionálne ako prekladateľka. Vyučovanie troch študentov nebolo náročné, no aj tak sa vyskytol problém s nedostatkom učebných materiálov. Po dohode s dekanom fakulty začala J. Honzak Jahič pracovať na tvorbe učebnice, ktorá vyšla v roku 1995 pod názvom SLOVENŠČINA ZA SLOVAKE a doposiaľ slúži ďalším generáciám študentov. Pri tvorbe učebnice jej radami, v prípade potreby aj prekladmi pomohla profesorka Marta Pančíková. Druhý rok mala J. Honzak Jahič už desať študentov v prvom a spomínaných troch v druhom ročníku. Po ukončení lektorského pôsobenia v Bratislave odišla pracovať ako lektorka slovinského jazyka do Ústavu slavistických a východoeurópskych štúdií Univerzity Karlovej v Prahe, kde pôsobí dodnes.

Ďalšou lektorkou pôsobiacou v Bratislave v akad. rokoch 1994/1995 a 1995/1996 už v rámci bilaterálnej kultúrnej dohody bola Alenka Šalej. Narodila sa v roku 1963 v Lubl'ane. Tu študovala slovinský jazyk a literatúru v kombinácii s etnológiou. V roku jej príchodu na Katedru slovanských filológií sa stala slovinčina pre slovakistov jedným z povinne voliteľných predmetov, preto väčšinu jej študentov tvorili práve oni, po obidva roky ich bolo približne 15. Bol medzi nimi napríklad aj literárny vedec Michal Habaj, jeden z najvýraznejších predstaviteľov mladšej slovenskej básnickej generácie. Okrem Filozofickej fakulty UK učila A. Šalej slovinčinu i na Slovanskom gymnázii v Bratislave, ktoré vzniklo roku 1993. Jej príspevom sa začala niekoľkoročná spolupráca tohto gymnázia s Gymnázium v slovinskom Velenji, ktorej súčasťou boli aj výmenné pobyty a študentské exkurzie. Na Slovanskom gymnázii mala oba roky približne 20 študentov. Počas lektorátu zorganizovala v Bratislave vystúpenie renomovaného Miešaného mládežníckeho speváckeho zboru Školského centra Velenje. Každoročne sa jej podarilo pre slovenských študentov a vedeckých či pedagogických pracovníkov získať štyri štipendiá na Seminár slovinského jazyka, literatúry a kultúry v Lubl'ane. Po ukončení lektorského pôsobenia sa do Bratislavy viackrát vrátila, keď sprevádzala slovinských spisovateľov, ktorí tu prišli prezentovať preklady svojich kníh. V súčasnosti pracuje na Gymnázii vo Velenji ako profesorka slovinčiny a príležitostne prekladá zo slovenčiny, preložila napríklad knihu Mily Haugovej ALFA (ALFA, 2003) a román Rudolfa Slobodu ROZUM (RAZUM, 2007).

Po Alenke Šalej pôsobila ako lektorka slovinského jazyka Darija Jakše (vyd. Pivk), ktorá v Bratislave strávila šesť rokov (1996 – 2002). Narodila sa v roku 1969 v slovinskom Novom Meste. Na Filozofickej fakulte Univerzity v Lubl'ane vyštudovala slovinský jazyk a literatúru v kombinácii s históriou. Počas lektorátu v Bratislave učila slovinčinu aj na spomínanom Slovanskom gymnázii, kde za jej pôsobenia zmaturovalo zo slovinského jazyka a literatúry sedem študentov. Jeden semester dochádzala tiež do Brna, kde vypomáhala na tamojšej Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity, kde ponúkali slovinčinu ako študijný odbor, no v tom čase sa im nepodarilo získať lektora. Na bratislavskej filozofickej fakulte sa počet študentov pri-

hlásených na lektorské cvičenia slovinčiny zároveň natoľko zvýšil (35), že z nich bolo potrebné vytvoriť dve skupiny. Záujem o slovinčinu každý rok rástol, skupiny boli čoraz početnejšie, študenti už neboli iba začiatčníci, ale aj pokročilí. O kurzy slovinského jazyka prejavovali záujem nielen študenti Filozofickej fakulty UK, ale i iných fakúlt a univerzít, ktorí sa k slovinčine dostali náhodne a stala sa im celoživotným koníčkom. D. Jakše žiadneho zo záujemcov o štúdium slovinčiny neodmietla. Medzi jej študentky patrili napríklad Oľga Ružičková (vyd. Ambrošová), ktorá neskôr pôsobila ako lektorka slovenského jazyka a kultúry na Univerzite v Ľubľane a stala sa tak jej kolegyňou a blízkou spolupracovníčkou, alebo Svetlana Luhová (vyd. Kmecová), ktorá je v súčasnosti doktorandkou na Katedre slovanských filológií Filozofickej fakulty UK v Bratislave, kde sa venuje slovinskej a slovenskej frazeológii a takisto vedie lektorské cvičenia zo slovinského jazyka. D. Jakše a jej študenti spolupracovali pri organizácii viacerých podujatí, ktoré sa uskutočnili pod záštitou Veľvyslanectva Slovinskej republiky v Bratislave. Participovali napríklad na príprave koncertu speváka Vlada Kreslina a Beltinškeje bandy, pripravili literárny večer so spisovateľom Dragom Jančarom pri príležitosti vydania prekladu jeho románu POLÁRNA ŽIARA, ktorý do slovenčiny preložila Anežka Kočalková, ako aj literárny večer básnika Dane Zajca a ďalších slovinských autorov pri príležitosti vydania slovinského čísla časopisu Romboid. V dňoch 13. a 14. apríla 2000 sa na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v rámci cyklu konferencií zameraných na porovnávaci výskum slovanských jazykov, literatúr a kultúr uskutočnila medzinárodná konferencia venovaná slovinsko-slovenským jazykovým, literárnym a kultúrnym vzťahom. Odznelo na nej tridsaťjeden referátov prezentovaných účastníkmi zo Slovinska, Česka, Poľska a Slovenska, ktoré vyšli v zborníku Filozofickej fakulty UK *Philologica LIII* v roku 2001. D. Jakše bola jeho recenzentkou. V deň narodenia slovinského básnika Franceho Prešerna (3. 12. 2001) odhalili tomuto významnému predstaviteľovi slovinskej literatúry pamätnú tabuľu na Prešernovej ulici v blízkosti Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Pietny akt sa uskutočnil v spolupráci s lektorkou D. Jakše a jej študentmi a vďaka nadšeniu pána Dušana Petrecha, slovinofila a vtedajšieho riaditeľa firmy Izomat Nová Baňa. D. Jakše v súčasnosti pôsobí ako domáca lektorka slovenčiny na Katedre slavistiky Filozofickej fakulty Univerzity v Ľubľane. Je tiež prekladateľkou zo slovenčiny, publikovala napríklad preklady z diel Dušana Dušeka, Rudolfa Slobodu či Alty Vášovej, pre Ľubľanské Bábkové divadlo preložila dramatizáciu klasickej rozprávky ŠÍPKOVÁ RUŽENKA Kataríny Aulitisovej a i.

V úspešnej práci D. Jakše od akad. roku 2002/2003 nemenej úspešne pokračuje Saša Vojtechová Poklač. Narodila sa v roku 1977 v slovinskom Novom Meste. Absolvovala odbor slovinský jazyk a literatúra na Filozofickej fakulte Univerzity v Ľubľane. Od roku 2003 do roku 2008 učila slovinčinu tiež na Filozofickej fakulte

Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Počas slovinského predsedníctva Rady Európskej únie v roku 2008 bola na Veľvyslanectve Slovinskej republiky v Bratislave zodpovedná za prípravu kultúrnych podujatí. V roku 2011 obhájila doktorskú dizertáciu na tému HLÁSKOSLOVIE A FRAZEOLÓGIA DOLENSKÝCH NÁREČÍ MEDZI KRKOU A GORJANCAMI. V čase jej lektorského pôsobenia bol počet študentov Filozofickej fakulty UK v Bratislave, ktorí navštevovali hodiny slovinčiny nasledovný:

Akademický rok	Počet študentov
2002/2003	20 študentov
2003/2004	35 študentov
2004/2005	35 študentov
2005/2006	45 študentov
2006/2007	45 študentov
2007/2008	52 študentov
2008/2009	58 študentov
2009/2010	62 študentov
2010/2011	53 študentov
2011/2012	222 študentov
2012/2013	126 študentov

Počet študentov navštevujúcich kurzy slovinčiny až na malé výnimky neustále stúpal, čo spôsobila priaznivá konštelácia niekoľkých faktorov. Prvým z nich bolo postupné otváranie nových kurzov. Veľkou motiváciou bolo organizovanie kurzu *Slavistická exkurzia*, vďaka ktorému sa študenti mohli dostať do bezprostredného kontaktu so slovinským jazykom, ako aj s krajinou samotnou. Dôležitým momentom a ústretovým krokom zo strany Katedry slovenského jazyka bolo zavedenie štvorsemestrálneho (namiesto doposiaľ dvojsemestrálneho) povinného kurzu jedného slovanského jazyka pre študentov slovakistiky. Z ponúkaných slovanských jazykov bola slovinčina medzi poslucháčmi fakulty čoraz populárnejšia. Príčinou prudkého nárastu počtu študentov v akad. roku 2011/2012 bol kurz *Reálie Slovinska*, prvý svojho druhu na katedre. Okrem študentov slovakistiky a domovskej katedry mal takisto podporu Katedry etnológie, ktorej študenti tvorili a stále tvoria veľkú časť jeho frekventantov. Otvorili sa aj kurzy *Slovanský jazyk: slovinský 5 a 6*, ktoré ponúkali záujemcom kontinuitu vo výučbe slovinčiny a tiež kurz *Slovinský film*, ktorý sa teší veľkej obľube. Ďalšími faktormi boli nový, efektívnejší a aktívnejší spôsob organizácie práce lektorátov slovinského jazyka zabezpečovaný Centrom pre slovinčinu ako druhý/cudzí jazyk, ako aj mimoriadne čínorodá spolupráca lektorátu s Veľvyslanectvom Slovinskej republiky v Bratislave. Jej výsledkom bolo mnoho podujatí zaujímavých pre mladých ľudí, a to v nových priestoroch zastupiteľského úradu

v centre mesta s vlastnou sálou, v ktorej sa rozličné typy programov mohli uskutočňovať. Za všetkými spomínanými dôvodmi však stojí obetavosť, nadšenie a predovšetkým pedagogické majstrovstvo lektorky Saše Vojtechovej-Poklač, ktorá pracuje na Katedre slovanských filológií už viac ako desať rokov. Keďže vie študentov zaujať, motivovať a dokáže im ponúknuť priestor na vlastnú realizáciu, viacerých z nich nadchla pre slovinčinu natrvalo a podarilo sa jej vychovať aj niekoľkých mladých prekladateľov.

Študenti slovinčiny sa môžu každoročne uchádzať o štyri štipendiá na Seminár slovinského jazyka, literatúry a kultúry či Letnú školu slovinského jazyka v Ľubľane, ako aj o 20 mesiacov štipendijných študijných pobytov udeľovaných Slovenskou akademickou informačnou agentúrou (SAIA), ďalšie pobyty sa uskutočňujú prostredníctvom programu Erasmus Mundus. Lektorát ponúka kurzy *Slovanský jazyk: slovinský* na úrovniach 1 – 6, *Realie Slovinska*, *Slovinský film* a od akad. roku 2012/2013 sa slovinčina vyučuje aj ako súčasť študijného programu *Stredoeurópske štúdiá*, v rámci ktorého dnes slovinský jazyk v rozsahu 4 hodiny týždenne študuje 20 poslucháčov prvého a druhého ročníka. Slovinský lektorát, tak ako i mnohé ďalšie na fakulte, ponúka aj kurzy slovinčiny pre verejnosť.

Obdobie lektorátu S. Vojtechovej Poklač charakterizujú okrem iného už spomínané veľmi dobré vzťahy a činnosť spolupráca s Veľvyslanectvom Slovinskej republiky v Bratislave. Ich výsledkom boli mnohé kultúrne podujatia, divadelné a filmové predstavenia, prednášky, ako aj prezentácie slovenských prekladov z tvorby slovinských spisovateľov. V akad. roku 2005/2006 sa v rámci projektu *Svetové dni slovinského filmu* organizovaného Centrom pre slovinčinu ako druhého/cudzieho jazyka, uskutočnili tri filmové večery, na ktorých si slovinské filmy pozrelo viac ako 200 divákov. V novembri 2006 spolupracoval lektorát na hostovaní slovinských umelcov Feriho Lainščka a Vlada Kreslina v Bratislave a v Nitre. Projekt sa v oboch mestách začal premietaním ich filmu *Halgato*, nasledovali dva literárne večery, ktoré navštívilo 150 divákov. V roku 2008 sa pod hlavičkou projektu *Svetové dni slovinskej literatúry vo filme* uskutočnili v Bratislave filmové večery s návštevnosťou približne 280 divákov a literárny večer, na ktorom študenti, prekladatelia literárnych predlôh pre filmy, prezentovali svoje preklady od autorov Draga Jančara, Feriho Lainščka a Miha Mazziniho. Dva z ponúkaných filmov si mohli pozrieť aj diváci v Nitre. V dňoch 22. – 23. októbra 2009 sa konala dvojdná medzinárodná vedecká konferencia pri príležitosti 90. výročia vzniku Univerzity Komenského v Bratislave a Univerzity v Ľubľane. Príspevky štyridsiaticich účastníkov z Macedónska, Maďarska, Poľska, Slovenska a Slovinska boli publikované v zborníku, ktorý vyšiel na Univerzite Komenského v roku 2010. Sprievodným podujatím konferencie bol literárny večer so slovinským spisovateľom Klemenom Piskom. V akad. roku 2010/2011 pripravil lektorát v spolupráci s Veľvyslanectvom Slovinskej republiky viacero lite-

rárnych večerov. Na host'ovaní v Bratislave sa predstavili slovinskí autori Lucija Stupica, Goran Vojnović, Breda Smolnikar a slovenská spisovateľka tvoriaca v Slovinsku Stanislava Repar. V akad. roku 2011/2012 prizval lektorát slovinského jazyka na spoluprácu Medzinárodný dom umenia pre deti Bibiana. Išlo o prezentáciu slovinských ilustrátorov na Bienále ilustrácií Bratislava. V rámci tohto podujatia študenti slovinčiny preložili detské knihy a predstavili ich deťom. V novembri 2011 sa na Slovinskom veľvyslanectve v Bratislave realizoval projekt *Zlatý čln – Slovanský most*. Pri tejto príležitosti sa konal literárny večer, na ktorom sa predstavili slovinskí autori Iztok Osojnik, Tatjana Jamnik, Tomislav Vrečar a Ksenija Jus-Xenia, študenti slovinčiny čítali úryvky prekladov z ich diel. Sprievodným podujatím bolo slávnostné otvorenie *Knižnice Melichara Václava* v budove slovinského zastupiteľského úradu Bratislave, ktorá je odvtedy prístupná vedeckej i laickej verejnosti. V akad. roku 2012/2013 navštívil Filozofickú fakultu UK veľvyslanec Slovinskej republiky J. E. pán Stanislav Vidovič. Študentom prednášal o udalostiach spojených s rozpadom Juhoslávie a vznikom samostatného Slovinska. V novembri 2012 sa v rámci projektu *Svetové dni slovinského dokumentárneho filmu* premietalo v Bratislave šesť slovinských dokumentov, ktoré preložili študenti lektorátu. Každý z nich videlo približne 70 divákov.

Lektorát každoročne spolupracuje aj na už tradičnom podujatí Katedry slovanských filológií *Slovanská vianočná akadémia*. Lektorka S. Vojtechová Poklač od roku 2006 organizuje pre študentov odborné exkurzie do Slovinska, každoročne sa ich zúčastňuje vyše 40 študentov.

Saša Vojtechová Poklač napísala v spoluautorstve s Miloslavom Vojtechom SLOVINSKO-SLOVENSKÚ KONVERZAČNÚ PRÍRUČKU, ktorá vyšla roku 2008 s finančnou podporou Veľvyslanectva Slovinskej republiky v Bratislave. Pri absencii novšieho dvojazyčného slovníka je táto príručka neoceniteľnou pomôckou pre študentov i pre širšiu verejnosť. K ďalším publikáciám patria antológie a preklady diel slovinských autorov, ktoré prekladali študenti S. Vojtechovej Poklač, sú to: MYŠLIENÔČKY Feriho Lainščka (2006), ANGELO a NEPOVEDZ LUNE, ŽE SOM SAMA Franja Frančiča (2008), ISTRIJSKÉ ROZPRÁVKY a MALÉ ROZPRÁVKY Franja Frančiča (2008), PUSTOVNÍK A VLK Klemena Piska (2009), ANTOLÓGIA SÚČASNEJ SLOVINSKEJ LITERATÚRY (2010) a NAHLIADNUTIA DO SÚČASNEJ SLOVINSKEJ PRÓZY (2013).

Na záver možno konštatovať, že záujem študentov o slovinčinu neustále rastie. Dôvodov je viacero: sú to jednak kvalitní lektori, ktorí budujú slovinčine na Filozofickej fakulte UK v Bratislave dobré meno, motivujú študentov a neboja sa spolupracovať na odvážnych projektoch, a nepochybne aj ústretový postoj fakulty a Katedry slovanských filológií, ktorý umožňuje slovinčine rozvíjať sa, rozširovať svoju ponuku a prezentovať sa nielen na fakulte, ale i v širšom slovenskom kontexte. Výraznú

pomoc pre lektorát predstavuje takisto Centrum pre slovinčinu ako druhý/cudzí jazyk, ktoré svojimi koordinovanými projektmi pripravuje pôdu pre prácu a prezentáciu jednotlivých lektorátov na univerzitách vo svete, ako aj všestranná podpora Veľvyslanectva Slovinskej republiky na Slovensku. Veľmi dobrou platformou pre nadväzovanie jazykových a kultúrnych kontaktov sú letné jazykové semináre – Seminár slovinského jazyka, literatúry a kultúry a Letná škola slovinského jazyka, obe organizované Univerzitou v Lublani. Na Slovensku je to zasa letná škola slovenského jazyka Studia Academica Slovaca, ktorá sa každoročne koná na Univerzite Komenského v Bratislave.

História slovinského lektorátu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave má hlbšie korene. Posledných dvadsať rokov, počas ktorých sa bratislavská slovenistika rozvíjala systematicky s podporou slovinskej strany, najmä zásluhou erudovaných zahraničných lektorov, je obdobím jej intenzívneho rozvoja, o čom svedčia vedecké, kultúrne i spoločenské podujatia, no predovšetkým neustále narastajúci počet záujemcov o poznanie slovinského jazyka, literatúry a kultúry zo strany študentov. Pri príležitosti 20. výročia novodobej existencie želáme jubilujúcemu slovinskému lektorátu veľa ďalších úspešných rokov, ktoré v budúcnosti povedú k otvoreniu samostatného študijného programu *slovinský jazyk a kultúra*, na čo má všetky predpoklady.

Literatúra

- DERGANC, Aleksandra: A. V. Isačenko v Ljubljani. In: Florilegium in honorem Alexandri Isačenko. Ed. A. Eliáš, E. Matejko. Bratislava: Coolart 2011, s. 14 – 23.
- DOBRÍKOVÁ, Mária: Jazykovedná slavistika na Katedre slovanských filológií Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. In: Slovenská slavistika včera a dnes. Ed. P. Žeňuch. Bratislava: Slovenský komitét slavistov/Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2012, s. 94 – 105.
- DOBRÍKOVÁ, Mária: K osemdesiatke Konštantína Palkoviča. In: Slavica Slovaca, roč. 34, 1999, č. 2, s. 166 – 167.
- HVIŠČ, Jozef: Kontakty slovenských a slovinských slavistov. In: Universitas Comeniana Philologica LIII. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovinsko-slovenské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy konanej v dňoch 13. – 14. 4. 2000 v Bratislave. Ed. doc. PhDr. Marta Pančíková, CSc. Bratislava: Univerzita Komenského 2001, s. 61 – 65.
- KACÍREK, Ľuboš: Viktor Smolej a jeho prínos pre rozvoj slovensko-slovinských vzťahov. In: 90. výročie vzniku Univerzity Komenského v Bratislave a Univerzity v Lublani – 90. letnica ustanovítve Univerze v Ljubljani in Univerze Komenskega v Bratislavi. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 22. 10. – 23. 10. 2009 pri príležitosti jubilea oboch univerzít. Ed. S. Vojtechová Poklač, M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2010, s. 16 – 28.
- KULIHOVÁ, Alice – HVIŠČ, Jozef: Ostatné slovanské filológie (Chorvatistika, srbistika, slovenistika, bohemistika). In: Štúdium slovanských filológií na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Zborník príspevkov z vedeckého sympózia vydaný pri príležitosti 75. výročia založenia Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Ed. doc. PhDr. Jozef Hvišč, CSc. Bratislava: T.R.I. MÉDIUM 1996, s. 73 – 77.

- ONDRUŠ, Šimon – HUŤANOVÁ, Jana: Slovanské filológie, porovnávacia jazykoveda a porovnávacia literárna veda. In: Slavistika na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Bratislava: STIMUL – Centrum informatiky a vzdelávania FiF UK 1993, s. 2 – 23.
- PALKOVIČ, Konštantín: Slovenščina na Univerzi Komenskega v Bratislavi. In: Jezik in slovstvo, roč. 29, 1983/1984, č. 8, s. 306 – 308.
- PIVK, Darija: Jezikovni prenos pri učenju slovenščine na Slovaškem. In: Slavica Slovaca, roč. 44, 2009, č. 1, s. 69 – 74.
- VÁCLAV, Melichar: Tridsiate až päťdesiate roky slovensko-slovinských literárnych vzťahov. In: Philologica LIII. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovinsko-slovenské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy konanej v dňoch 13. – 14. 4. 2000 v Bratislave. Ed. doc. PhDr. Marta Pančíková, CSc. Bratislava: Univerzita Komenského 2001, s. 67 – 69.
- ROZMAN, Andrej: Niekoľko poznámok o slovínistike. In: Štúdium slovanských filológií na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Zborník príspevkov z vedeckého sympózia vydaný pri príležitosti 75. výročia založenia Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Ed. doc. PhDr. Jozef Hvišč, CSc. Bratislava: T.R.I. MÉDIUM 1996, s. 85 – 87.

PRÍSTUPNÉ (NIELEN) PRE MLÁDEŽ

(LIPTÁKOVÁ, Ľudmila – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Dieťa a slovotvorba.
Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2009. 203 s.
ISBN 978-80-555-0072-0)

Lenka Palková – Ľudmila Palková

*Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Filozofická fakulta
Prešovskej univerzity v Prešove Ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov
e-mail: lenkasimi@gmail.com, ludulik@gmail.com*

Publikácia **DIEŤA A SLOVOTVORBA** od dvojice autoriek Ľudmily Liptákovej a Kataríny Vužňákovvej je jedinečnou interdisciplinárnou lingvodidaktickou učebnicou, ktorá cez spojenie pedagogiky, literatúry, lingvistiky, ale aj hraničných lingvistických disciplín ako psycholingvistika a neurolingvistika, predstavuje celostný pohľad na vzťah dieťaťa a slovotvorby. Skúmanie detskej slovotvorby a okazionalnej kreativity je istou formou preniknutia do duše dieťaťa: cez jazyk možno pozorovať detské vnímanie okolitého sveta, skúmať kognitívny potenciál dieťaťa a slovotvornými aktivitami tento potenciál rozvíjať. V individuálnej slovotvorbe sa prejavuje bezprostredný vzťah detského produktora k skutočnosti. Bádanie v oblasti aspektov vývinu slovotvorby v prvých rokoch života môže prispieť k všeobecnejšiemu výskumu jazykovej fylogény. Teoretické poznatky o vzťahoch dieťaťa a slovotvorby môžu pomôcť aj pri stimulácii reči dieťaťa v predškolskom a mladšom školskom veku.

V úvode si autorky stanovujú ciele, ktorých splnenie možno demonštrovať v jednotlivých kapitolách: prvá časť **Z TEÓRIE SLOVOTVORNEJ MOTIVÁCIE** prináša dosiaľ publikované teoretické poznatky o slovotvornej motivácii, nadväzujúc v snahe o kontinuitu lexikologického bádania na Prešovskej univerzite najmä na teóriu slovotvornej motivácie J. Furdíka. Pozornosť sa venuje motivačnému a slovotvornému významu, slovotvornej štruktúre pomenovania, slovotvorným prostriedkom, postupom a útvarom. Kapitulu uzatvára konkrétny návod a presný postup ukážkového slovotvorného rozboru. V druhej časti pod názvom **VÝSKUMNÉ ASPEKTY VZŤAHU DIEŤA A SLOVOTVORBY** sa autorky venujú detskej okazionalnej slovotvorbe, slovotvorbe orientovanej na dieťa a vzťahu myslenia a reči detského subjektu. Tretia časť, **SLOVOTVORNÁ MOTIVÁCIA AKO PROSTRIEDOK REČOVÉHO A KOGNITÍVNEHO ROZVOJA DIEŤAŤA**, má praktický charakter a obsahuje námety na využitie slovotvorných aktivít pri rozvíjaní myslenia a reči detí vo forme projektov vyučovacích hodín v materskej škole a na

1. stupni základnej školy. Štvrtú časť tvorí voľne prístupná webová stránka učebnice (<http://das.unipo.sk>). Každá kapitola má svoju vlastnú autorku: K. Vužňáková spracovala všeobecný slovotvornomotivačný úvod, predstavila projekt Malého slovotvorného slovníka a jeho edukačné využitie, skúmala tiež vzťah detskej reči a myslenia v súvislosti s filozofickými, psycholingvickými a neurolingvistickými aspektmi slovotvornej motivácie. Doménou Ľ. Liptákovej je okazionálna slovotvorba a námety na využitie slovotvorných aktivít pri rozvíjaní reči a myslenia detí.

Autorky funkčne pracujú s grafickou stránkou učebnice: v úvode každého celku je obsah, vďaka ktorému sa čitateľ v texte jednoducho orientuje; v závere podkapitol je kondenzované a prehľadné zhrnutie najpodstatnejších informácií (časť ZHRŇAME), krátke inšpiratívne cvičenia (časť PREMÝŠĽAME) a študijná literatúra k danému celku. Text je hierarchizovaný, doplnkové informácie sú napísané menším písmom, názornosť deklarujú početné schémy, tabuľky, rámčeky a pojmové mapy.

Menšie podkapitoly majú spravidla dvojité názvy: prvý je motivačný, autorky v ňom pracujú so slovnými hrami (VIETE, KDE RASTÚ RÝMY?... NO PREDSA NA RÝMOVNÍKOCH!), okazionalizmami (LEPŠIE JE BYŤ PRVÁK AKO STARÁK A ZOMRÁK) alebo frazémami (NEKUPUJ MAČKU VO VRECI!), v niektorých prípadoch má podobu otázky alebo imperatívnej vety, čitateľa zaujme na prvý pohľad. Druhý názov je vecný, hoci voľnejší a nie prísne vedecký, aj v tomto prípade je intencionalita komunikátu často podporovaná formou otázky, ktorá motivuje k ďalšiemu čítaniu. Autorky neustále komunikujú so svojimi čitateľmi prostredníctvom otázok priamo v texte, adresnosť je podporovaná 2. slovesnou osobou, ale aj obsahom a dikciou textov: niektoré lingvistické problémy sú podávané zjednodušene (na to však autorky upozorňujú), na začiatku podkapitol je esejisticky naznačené, čoho sa bude nasledujúci text týkať. Objavuje sa dokonca snaha spoetizovať niektoré definície („*Okazionalizmy sú prevrpením v slovnom šate.*“), metaforické vysvetlenia (*slovotvorba ako skladačka*) či antropomorfizácia lexiky (*slovotvorné hniezdo ako rodina, vzťahy medzi slovotvorne motivovanými slovami ako rodinné vzťahy*). Časté sú exemplifikácie reálnych detských výpovedí (väčšinou vlastných detí alebo žiakov autoriek), teoretické tvrdenia sú pre lepšiu predstavivosť dopĺňané empirickými minivýskumami (napr. *prieskum slovotvornej kreativity vysokoškolákov a praktická ukážka väčšej onomaziologickej explicitnosti kompozít*). Jazyk publikácie je zrozumiteľný širokému okruhu recipientov, hoci je badateľný rozdiel v individuálnom štýle autoriek.

Zjednocujúcim princípom celej monografie je empatia k čitateľovi (študentovi alebo pedagógovi), ale aj k sekundárnemu adresátovi (dieťa v predškolskom alebo mladšom školskom veku), ktorá sa prejavuje jednak dikciou textu, vôbec tvorbou MALÉHO SLOVOTVORNÉHO SLOVNÍKA (MSS) a SLOVNÍKA DETSKÝCH OKAZIONALIZMOV (SDO) (ktorá je odôvodnená tak, že nie je v ľudských silách mať všetko v hlave, dôležitejšie je vedieť, po akom zdroji informácii siahnuť, pričom MSS je jedným

z týchto zdrojov), ale aj ochotou autoriek bez akýchkoľvek obmedzení sprostredkovať doteraz spracovanú časť MSS a SDO na internetovej stránke <http://das.unipo.sk>, ktorá je integrálnou súčasťou učebnice. Publikovanie slovníkovej časti monografie na internete je šikovným riešením vzhľadom na dynamiku slovnej zásoby a prináša možnosť dopĺňania ďalších hesiel alebo parametrov s ohľadom na kontinuálny lingvistický výskum autoriek. Zároveň je dostupnou pomôckou na rýchle vyhľadávanie potrebných informácií a nezvyšuje rozsah printovej verzie publikácie.

Pri spracovávaní MSS vychádzali autorky z furdíkovej koncepcie SLOVOTVORNÉHO SLOVNÍKA SLOVENČINY, avšak kvôli jeho intencionalite (je určený na vyučovanie slovotvorby na školách) obsahuje len vybrané parametre – heslo (motivát), slovotvorný význam, motivant, slovotvornú formu, slovotvorný postup a slovotvornú kategóriu. Heslá sú rozdelené do piatich skupín, ktoré sa v slovnej zásobe detí vyskytujú najčastejšie: spracované sú deminutíva a augmentatíva, názvy mláďat, prefixálne verbá a kompozitá. SDO má jednoduchšiu štruktúru – obsahuje abecedne zoradené zachytené detské okazionalizmy a ich sémantizáciu, v niektorých prípadoch aj exemplifikačné slovné spojenie alebo vetu.

Učebnica DIEŤA A SLOVOTVORBA je na jednej strane cenným zdrojom informácií o základných aspektoch slovotvornej motivácie v jazykovo pútavej podobe a tiež rozvinutím a dotváraním teórie slovotvorby, na druhej strane je aj ukážkou aplikácie prezentovaných teoretických poznatkov. Prináša inšpiratívny návrh slovotvorného kurikula; budúcim, ale aj aktuálnym pedagógom ponúka námety na formulácie cieľov vyučovacích hodín s témou slovotvorby a na uplatňovanie medzizložkových vzťahov vo vyučovaní slovenského jazyka a literatúry. Vďaka týmto kvalitám je prezentovaná publikácia výbornou pomôckou pre študentov lingvistiky a pedagogiky, ale aj pre učiteľov a zvedavých a tvorivých rodičov.

NOVÁ MODERNÁ A INŠPIRATÍVNA DIALEKTOLOGICKÁ MONOGRAFIA

(Viera KOVÁČOVÁ, Sotácke nárečia severovýchodného Zemplína z aspektu petrifikácie a nivelizácie. Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity 2010. 176 s. ISBN 978-80-8084-549-0)

Ivor Ripka

*Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Katedra slovenského jazyka a literatúry
Šoltésovej 4, 811 08 Bratislava, e-mail: ripka@fedu.uniba.sk*

V súčasnosti sa prijíma názor, že *dialektológia* je komplexná jazykovedná disciplína, ktorá skúma jazykové fakty vyplývajúce z existencie jazyka na konkrétnom území (v istom priestore, areáli). Študuje tiež výsledky vzájomného kríženia spoločných a odlišných znakov jednotlivých nárečových (makro)areálov národného jazyka i výsledky *kontaktov* a *interferencií* dialektov istého národného jazyka so susednými príbuznými i nepríbuznými jazykmi (nárečiami). Jazyk príslušného národného spoločenstva skúma a opisuje vo vzťahu k jeho územnej (priestorovej) členitosti, t. j. so zreteľom na nárečové oblasti (areály), ktoré sa formovali v priebehu vývinu jazyka v minulosti a v historicky ustálenej podobe sa zachovali až do súčasnosti.. Zistenia a výklady o územnej členitosti (diferencovanosti) javov zo všetkých jazykových rovín jednotlivých nárečových areálov, získané metódami *jazykového zemepisu*, patria k „povinným“ charakteristikám týchto štruktúrnych útvarov národného jazyka; *atribút areálovosti* je najvýraznejším špecifickým atribútom dialektológie. Tieto tézy jednoznačne dokumentuje a potvrdzuje najnovšia areálová monografia príslušníčky mladšej generácie slovenských dialektológov Dr. Viery Kováčovej, PhD., pracovníčky Katedry slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku, venovaná aj z aspektu slavistiky mimoriadne prítiažlivým či „atraktívnym“ východoslovenským sotáckym nárečiam. Tento nárečový celok, nachádzajúci sa na okraji slovenského (i západoslovenského) územia, charakterizuje značný počet archaických, špecifických i dištinkatívnych javov (znakov), ktoré sú determinované aj jeho polohou na slovensko-ukrajinskom a zároveň západoslovansko-východoslovanskom jazykovom pomedzí. Autorka si plne uvedomovala naliehavosť doplnenia a spresnenia doteraz známych poznatkov o tejto bádateľsky mimoriadne zaujímavej oblasti; ide totiž o priestor, na ktorom sa vyskytujú viacaspektovo – v historickom i medzijazykovom kontexte – vnímateľné a interpretovateľné nárečové javy.

Na optimálnu prezentáciu výsledkov svojich výskumov si Viera Kováčová zvolila adekvátnu štruktúru práce, ambivalentne determinujúcu aj jej obsahovú náplň. Monografiu uvádza predhovor, po ktorom nasleduje osem číslovaných – väčšinou aj ďalej vnútorne členených – statí (kapitol). Sú zoradené takto: 1. Úvod do problema-

tiky; 2. Jazyková situácia v sotáckej nárečovej oblasti a otázka súčasnej autenticity sotáckych dialektov severovýchodného Zemplína; 3. Doterajší výskum sotáckych nárečí severovýchodného Zemplína a slovensko-ukrajinského jazykového pomedzia (3.1. Sotácke nárečia severovýchodného Zemplína v doterajšej odbornej literatúre; 3.2. Odborná literatúra o slovensko-ukrajinskom jazykovom pomedzí); 4. Vnútorne členenie sotáckych nárečí severovýchodného Zemplína a prehľad historického osídlenia oblasti; 5. Fonologický systém sotáckych nárečí severovýchodného Zemplína; 6. Morfológický systém sotáckych nárečí severovýchodného Zemplína; 7. Aktuálna podoba sotáckych dialektov v nárečových prejavoch príslušníkov najstaršej generácie autochtónneho obyvateľstva; 8. Záver. Prácu dopĺňa precízne a v súlade s bibliografickou normou pripravený zoznam literatúry. Možno len ľutovať, že v monografii chýba menný a vecný register, ktorý by podistým uľahčil využívanie zdrojov a orientáciu v spracúvanom materiáli. V prílohách sú (v tabuľkách zoradené) prehľady deklináčnych a konjugačných typov, veľmi potrebné a preukazné mapky skúmaného sotáckeho nárečového areálu, a nahrávky spontánnych prejavov citlivo vybraných informátorov na zvukovom nosiči (CD).

Možno iba súhlasiť s V. Kováčovom v tom, že sotácke nárečia zostávali aj po Czamblových sondách (ktorý správne vysvetlil pôvod etnonyma Sotáci, odvodzujúc ho od výslovnosti zámena čo/so, no nevyčlenil archaické sotácke nárečia ako dialekty vytvárajúce svojský a samostatný areál) ešte dlho „jedným z neuralgických bodov slovenskej dialektológie“ (s. 32). J. Stanislav v ČESKOSLOVENSKEJ MLUVNICI z r. 1938 konštatuje, že presné roztriedenie východoslovenských nárečí bude možné podať až potom, keď ich budeme podrobne poznať. Konkrétne tu hovorí iba o nárečí (používa teda podobu singuláru) spišskom, šarišskom a zemplínskom. Na karpatoruskej hranici je miešané nárečie, ktoré nazýva zemplínsko-užským prechodným nárečím; má niektoré ruské prvky.

V DEJINÁCH SLOVENSKEHO JAZYKA I z r. 1956 (i v prednáškach pre poslucháčov slovenčiny v tomto období) už podal/ podával stručný opis sotáckych dialektov, ktoré lokalizoval v priestore severovýchodného Zemplína. Do „siete bodov“ ATLASU SLOVENSKEHO JAZYKA (1968 – 1984) sa dostalo päť obcí zo sotáckej nárečovej oblasti (Kamenica nad Cirochou, Belá nad Cirochou, Porúbka, Vyšný Hrušov, Hrabovec nad Laborcom); autorka monografie atlasový materiál prirodzene tvorivo využíva. V súvislosti s tematickým zameraním svojej práce náležite zdôrazňuje aj fakt, že popri areáli sotáckych nárečí v severovýchodnom Zemplíne sa v súčasnej slovenskej dialektológii vyčleňuje aj druhá (iná) sotácka oblasť na území užských nárečí pri Sobranciach, ktorá sa často označuje aj ako tzv. malá sotácka oblasť (resp. sobranská zóna). Vymedzovanie i pomenúvanie týchto dvoch sotáckych oblastí nebolo vždy bezproblémové a jednotné, a preto vítame jasné a jednoznačné návrhy V. Kováčovej, odstraňujúce akékoľvek možné „teritoriálne a terminologické diskrepancie“ (s. 17).

Pri vnútornej diferenciácii sotáckeho nárečového areálu v severovýchodnom Zemplíne treba využívať (a používať) označenie podvihorlatská (juhovýchodná) a polaborecká (severozápadná) skupina sotáckych nárečí. V prípade ďalšej potrebnej špecifikácie či „delimitácie“ možno prvú – teda podvihorlatskú – skupinu „pracovne rozčleniť na udavskú časť (obce ležiace v povodí rieky Udava), cirošskú časť (obce ležiace v povodí Cirochy, napr. najväčšia sotácka obec Kamenica nad Cirochou) a juhozápadnú časť (obce ležiace južnejšie od ciroškého povodia)“. Sme presvedčení, že prijatie tohto autorkinho návrhu bude na osoh celej slovenskej dialektológie.

V 1. kapitole svojej monografie Viera Kováčová o. i. konštatuje, že koniec 20. storočia priniesol nové podnety a impulzy aj pre slovenskú dialektológiu. Pozitívne hodnotí najmä využitie teórie jazykových kontaktov (predovšetkým) pri výskume nárečových celkov nachádzajúcich sa na jazykovom pomedzí. V tejto súvislosti vysoko oceňuje prínos zistení Júlie Kriššákovovej-Dudášovej, ktorá na slovenskú jazykovú situáciu rozpracovala teóriu Uriela Weinreicha. Vo vzťahu k predmetu výskumu (t. j. poznávaniu sotáckych nárečí severovýchodného Zemplína) pozitívne hodnotí najmä jej „vnútorne diferencované chápanie termínu interferencia, zahŕňajúce okrem interferencie vo vlastnom zmysle, teda odchýlok od normy, aj ďalší typ zmien“: podľa J. Dudášovej tieto zmeny „vyplývajú z vnútorných vývinových tendencií prijímajúceho jazyka, ktoré však pôsobiaci jazyk stimuluje alebo urýchľuje“ (s. 13; potom znova bezo zmeny aj na s. 44). Niet pochyb o tom, že pojem i termín *interferencia* sa v jazykovede doteraz nechápe a neinterpretuje (nedefinuje) úplne identicky; z tohto aspektu by sme očakávali a radi prijali aj vlastnú definíciu V. Kováčovej. V antológiách bilingvizmu sa interferencia najčastejšie definuje ako odchýlka (alebo viaceré odchýlky) od noriem ktoréhokoľvek z jazykov používaných v reči bilingvistov v dôsledku ich znalosti viac ako jedného jazyka. Podobne možno zaiste uvažovať aj o fungovaní istej interferencie pri kontaktoch nositeľov či používateľov dialektov – štruktúrnych to útvarov (variet) národného jazyka – z rozličných nárečových areálov. Interferenciu možno študovať, poznávať a opísať v podstate na všetkých rovinách jazykového systému; V. Kováčová v svojej monografii koncízne prezentuje a vysvetľuje situáciu vo výnimočnom (archaickom) – jazykovými kontaktmi a interferenciami poznamenanom – fonologickom a morfológickom systéme dvoch oblastí skúmaných sotáckych nárečí severovýchodného Zemplína. Možno vari poznamenať, že na základe rozdielu medzi ustálenými a príležitostnými odchýlkami niektorí autori rozlišujú *statickú* a *dynamickú interferenciu*. V súvislosti s interferenciou, s týmto v novšej literatúre nepochybne dosť frekventovaným termínom, sa používa aj termín *jazyková difúzia*. Označuje sa ním (aj) proces, v rámci ktorého sa napr. gramatické formy šíria v jednom jazykovom systéme, a/alebo prechádzajú z jedného nárečia do druhého prostredníctvom kontakto- vých situácií.

V prvej časti (nižšie už vymenovanej) 3. kapitoly autorka zaznamenáva prvé zmienky o sotáckych nárečiach v odbornej literatúre. V tejto súvislosti spomína aj propagátora idey slovanskej vzájomnosti Jána Kollára, ktorý spolu Jánom Blahoslavom Benediktom a Pavlom Jozefom Šafárikom vydal dva zväzky PÍSNÍ SVĚTSKÝCH LIDU SLOVENSKÉHO V UHŘÍCH (1823, 1827). Osobitný úvod k týmto zbierkam napísal práve Ján Kollár, no etnonymum *Sotáci* v ňom neinterpretoval správne. V. Kováčová tiež konštatuje, že „svoju hypotézu o pôvode Sotákov v tridsiatych rokoch 19. storočia prezentoval i P. J. Šafárik“ (s. 30). Nie celkom zreteľné a pochopiteľné je však jej vyjadrenie o tom, že „prvýkrát použil adjektívum sotácky na označenie pravopisu“ (ibid.) v nemecky písaných DEJINÁCH SLOVANSKÉHO JAZYKA A LITERATÚRY VŠETKÝCH NÁREČÍ z r. 1826. Tento názor „ukotvuje“ poukazom na slovenské vydanie Šafárikových *Dejín* z r. 1992, pričom sa odvoláva na s. 364; musíme sa však priznať, že na príslušnej citovanej strane sme nič podobného nenašli. V SLOVANSKÝCH STAROŽITNOSTIACH „už predstavil romantickú víziu genézy sotáckeho obyvateľstva, ktorú uznal i P. K. Z. Hostinský“ (stále na tej istej strane). V tejto súvislosti by sme radi upozornili, že tieto (prevzaté?) údaje nie sú práve najkorektnejšie a ich relevancia v takejto podobe je diskusná. P. K. Z. Hostinský má byť zrejme spisovateľ a filozof Peter Pavel Kellner (1823 – 1873), ktorý pod mnohými pseudonymami písal o poslaní Slovanov a Slovanstva v dejinách. (Podstatu slovenskej vedy definoval najmä v polemike so Ctibohom Zochom.) P. J. Šafárik považoval Sotákov za potomkov slovanského mena Satagov (v takejto podobe ho zaznamenáva po latinsky píšuci gótsky historik zo 6. storočia Jordanes). Autorka cituje Šafárikov názor možno aj trocha prekvapujúco podľa pôvodného vydania STAROŽITNOSTÍ z r. 1837 (s. 31), ktoré sa zaregistruvá aj v zozname literatúry, no uvádza sa nesprávny počet jeho strán: nebolo ich 480, ale viac ako tisíc, pretože r. 1837 obidva diely STAROŽITNOSTÍ vyšli naraz v jednej knihe. Navyše už r. 1999 vyšiel v Košiciach preklad prvej a r. 2009 aj druhej časti SLOVANSKÝCH STAROŽITNOSTÍ v modernej slovenčine.

V priestorovo limitovanej recenzii nie je prakticky možné predstaviť a komentovať všetky výklady autorky, sústredené najmä v kapitolách o fonologickom a morfológickom systéme sotáckych nárečí. Súhlasíme so zisteniami, podľa ktorých autentickosť sotáckeho nárečového celku (jeho „príslušnosť“ do východoslovenského nárečového makroareálu možno dokumentovať napr. výskytom jerovej striednice *o* za praslovanský tvrdý jer v slovách ako *doška*, *parobok*, dokazujú ho aj kongruentné gramatické prípony al. pádové koncovky *-oho*, *-omu* v genitíve a datíve singuláru adjektív mužského a stredného rodu typu *dobroho*, *dobromu*, *-oj* v datíve a lokáli singuláru substantív typu *gazdoj*, *baboj* a i.) potvrdzujú tieto „celosotácke“ javy či znaky: a) výskyt zúžených vokálov *ę*, *o* (*będa*, *kameň*, *poľęuka*, *koň*, *moj*, *płokac*); b) zachovanie výslovnosti *ä* (*ńevästa*, *pätok*, *mäno*, *käc-käc*); c) udržanie konsonantickej mäkkostnej korelácie v širšom rozsahu (*bähac*, *ja cerpų*, *řäd-řäd*, *pokrad-*

mäc, šekera); d) zachovanie výslovnosti *y* (*jäzyk, slyza, šytka, kotry*); e) svojrázne a špecifické prízvukové pomery; f) slovesná gramatická prípona *-u* v 1. osobe singuláru (*ja cerpu, kradu, budu mac*).

Viera Kováčová patrí medzi tých slovenských dialektológov, ktorým sa ich rodný kraj stal zdrojom či predmetom tvorivej inšpirácie a nezastupiteľným objektom výskumných záujmov. V dialektológii, ktorá má prepracovanú špeciálnu metodiku heuristických i teoretických výskumov – a V. Kováčová ju nielenže spoľahlivo ovláda a pozná, ale aj tvorivo využíva –, sa za jednu z primárnych podmienok nárečových (socio)terénnych výskumných prác odôvodnene pokladá autochtónnosť bádateľa. Netreba pochybovať o tom, že pre areál sotáckych nárečí, ktoré dodnes „nesú“ okrem iného aj preukazné stopy dlhodobých kontaktov a interferencií geneticky príbuzných slovanských jazykov (nárečí), sa táto podmienka stáva skoro imperatívnou. Autorka monografie o (nielen pre slovakistov) vzácnych sotáckych nárečiach reprezentuje typ vnímavej a v literatúre zorientovanej mladej bádateľky, ktorá má suverénne predstavy o úlohách, hierarchickom postavení i funkciách diachróne i synchrónne zameraných či orientovaných výskumoch tradičných teritoriálnych dialektov ako štruktúrnych variet národného jazyka. Do riešenia mnohoaspektovej problematiky sotáckych nárečí ambiciózne vstúpila nielen preto, aby ich „reprodukčne“ pripomínala, ale aby hľadala a nachádzala vedou akceptovateľné nové riešenia. Som presvedčený, že práca Viery Kováčovej *SOTÁCKE NÁREČIA SEVEROVÝCHODNÉHO ZEMPLÍNA Z ASPEKTU PETRIFIKÁCIE A NIVELIZÁCIE* sa dôstojne zaraďuje medzi doteraz vydané monografie o jednotlivých areáloch slovenských nárečí. Je to práca kompaktná a komplexná, inštruktívna a inšpiratívna.

SYNTETICKÝ OPIS ČESKÉHO PERFEKTA

(NAČEVA-MARVANOVÁ, Mira: Perfektum v současné češtině. Praha: Nakladatelství Lidové noviny / Ústav Českého národního korpusu 2010. 224 s. ISBN 978-80-7422-041-8)

Miloslava Sokolová

Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove Ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov, e-mail: miloslava.sokolova@ff.unipo.sk

Monografia PERFEKTUM V SOUČASNÉ ČEŠTINĚ predstavuje prvý syntetický opis českého perfekta II, využívajúceho auxiliárne verbum *habere* a n-/t-ové participium, napr. *mám už dopsáno*, ktorý autorka nazýva europeizmom par excellence. Ako perfektum I označuje typ skladajúci sa z I-ového participia a gramatických morféme z verba *esse*, napr. *dopsal jsem*). V 1. – 6. kapitole predstavuje Mira Načeva-Marvanová spôsob získavania korpusových dokladov, ich výskyt a frekvenciu perfekta II. Pripomeňme si, že v češtine má n-/t-ové participium nominálne tvary (*dopsán, dopsána, dopsáno*), ale okrem neho sa v atributívnej pozícii využívajú aj dlhé tvary verbálnych adjektív (*dopsaný, dopsaná, dopsané*). Autorka sa striktnie opiera o formu a v korpusoch skúma len krátke (nominálne) tvary s *mít*, ktoré ako celok pokladá za gramatický tvar s rozličným stupňom gramatikalizácie, kým spojenie *mít* s dlhými tvarmi pokladá za syntaktickú konštrukciu, kde je dlhý tvar atribútom k objektu. Toto rozlíšenie je vzhľadom na výskumy, ktoré ukazujú aj v štandardnej češtine tendenciu nahrádzať krátke tvary dlhými (Štícha, 1980; Giger, 2003), diskutabilné. Nie je vylúčené, že aj spojenie *mít* s dlhými tvarmi sa využíva vo funkcii perfekta II. V práci je tendencia poukazovať na opačný „návrat“ krátkych tvarov z hyperštandardu do štandardu aj neštandardu v súvislosti s expanziou perfekta II. Ako o tom svedčí slovenčina, absencia nominálnych tvarov n-/t-ového participia v jazyku neznamená, že perfektum II v ňom neexistuje. Výskumy v slovakistike ukazujú rovnakú tendenciu využívať početné rezultatívne konštrukcie vrátane posesívnych rezultatívnych konštrukcií s rozličným stupňom gramatikalizácie, ako je to v češtine.

V monografii sa skúmajú tri typy perfekta II s verbom *habere* v jedenástich skupinách A – H, X – Z, pričom podľa nášho názoru trochu nesystémovo sa tu v druhom type vyčleňujú dve skupiny na základe imperfektívnej (G) a biaspektuálnej (H) aspektovej hodnoty pasívneho perfektívneho participia (PPP), kým ostatné skupiny sa vyčleňujú na základe iných kritérií, napr. podľa kongruencie medzi konšituentmi perfekta II.

Prvý typ (s. 22 – 60) so štruktúrou *mít* + *PPP*_{-no/-to} predstavuje až 56,65 % všetkých skúmaných jednotiek. Jeho štyri formy A – D (bez objektu, bez kongruencie s objektom, s infinitívom a s objektovou VV) sa skúmajú osobitne s participiom od

tranzitív, intransitív a v oblasti idiomatiky a frazeológie. Forma A bez objektu pri intransitívach (*mám natrénováno*), ale predovšetkým forma B bez kongruencie s objektom pri tranzitívach (*folklór měli spojeno s hudebníky*) sa správa ako gramatický tvar s vysokým stupňom gramatikalizácie. Forma C s infinitívom (*podnik má naplánoováno nakoupit autobusy*) a forma D s objektovou vedľajšou vetou (*mám vybráno, co chci dělat*) by sa však dali pričleniť aj k 2. typu perfekta II s kongruenciou, ak vezmeme do úvahy, že forma neutra PPP_{-no/-to} je kongruentná v širšom chápaní kongruencie nielen s neutrom substantív (*moře*), ale aj s neflektívnymi jednotkami, ako je neflektívne numerále (*mám vybráno pět možností*), infinitív či vedľajšia veta.

Výsledky výskumu z viacerých korpusových zdrojov sú podané v monografii v prehľadných tabuľkách s údajmi o celkovej frekvencii aj podľa frekvencie jednotlivých komponentov skúmanej konštrukcie a po súhrnnej tabuľke nasleduje interpretácia výsledkov. Osobitne sa uvádzajú výsledky pre perfektíva (94,07 %), imperfektíva (1,9 %, napr. *hlášeno, řešeno, placeno, jištěno, poháněno, uváděno, baleno, kryto, chráněno, psáno, souzeno, vázano*) a biaspektuálne verbá (3,89 %). Autorka analyzuje jednotlivé časy auxiliárneho verba *mat'*. Najčastejšie je zastúpený prítom – 65,94 %, porov. zistené poradie *máme, má, mám, máte, mají, nemá, nemám, nemáme, nemají, máš*; nasleduje prítom – 21,52 %, zistené poradie *měl, měli, měla, neměl*; budú – 3,6 %, zvyšok tvoria zložené konštrukcie s infinitívom *mít*. Zistené poradie najčastejších PPP je takéto: *vyhráno (155), spočítáno, zjištěno, natrénováno, slíbeno, potvrzeno, ověřeno, vystaráno, uzavřeno, otevřeno* (16). Autorka si všíma aj také detaily, že najčastejšie je v dokladoch ukončenie vety otáznikom, potom výkričníkom a čiarkou, najmenej bodkou, čo poukazuje na tendenciu používať skúmané prostriedky v bežnej komunikácii. Okrem základného poradia komponentov konštrukcie *mít + PPP_{-no/-to}* (95 %), napr. *Máte vybráno?* sa uvádza aj inverzné poradie komponentov skúmanej jednotky PPP_{-no/-to} + *mít* (*Svezeno máme, vymláčeno taky*). Na rozdiel od druhého typu perfekta II sa doklady s imperfektívnym participiím v prvom type bez kongruencie nevyčleňujú v osobitnej skupine, hoci sú častejšie než pri druhom type, ale pričleňujú sa k formám A – D. Odborníkov zaujmú doklady na participium imperfektív, napr. *asi 30 000 máme vázano na hospodářských potřebách; máme placeno na celý rok; v očích má psáno, že je spravedlivý; označení Pils, Pilsner máme chráněno*. Kapitulu o najviac gramatikalizovanom I. type perfekta II s PPP_{-no/-to} uzatvárajú parciálne závery o výskume.

Druhý typ (s. 61 – 109) so štruktúrou *mít + PPP_{congr} + Objekt_{Subst acc}* má tiež štyri formy, ale forma G a H je vyčlenená na základe aspektovej hodnoty participia: forma E so substantívnym objektom s kongruenciou (*pro koně má připraveno seno*), forma F s kongruenciou s pronominálnym objektom (*to mám zafixováno ještě z dětství*) aj objektom obsahujúcim numerále (*má nalétano dost hodin*). Niektoré príklady sa dajú hodnotiť inak, napr. kvantifikujúce substantívum *moře něčeho bílího* zo sku-

piny E do skupiny F. Základné poradie komponentov konštrukcie *mít* + PPP môže mať objekt v postpozícii po perfekte II (*mám připraveny dárky*), v antepozícii pred perfektom II (*dárky mám připraveny*), interpozícii medzi komponentmi perfekta II (*mám dárky připraveny*), najmenší výskyt má aj v 2. type inverzného poradie komponentov perfekta II (*připravený mám dárky už nyní*). Osobitne sa v tabuľkách uvádzajú výsledky pre perfektíva (4610 viet, napr. *zajistit, připravit, uzavřít, povolit, zavést, otevřít, zakázat, uložit, nasmlouvat*), pre imperfektíva (153 viet, napr. *hlásit, hradit, řešit, plánovat, hodnotit, jistit*) a pre biaspektuálne verbá (191 viet, napr. *registrovat, instalovat, patentovat*), porov. formu G s participií od imperfektív (*poklady máme jištěny proti vstupu nepovolaných osob*) a formu H s participií od biaspektuálnych verb (*máme registrováno 20 000 hráčů*). Rovnako ako pri 1. type je pri *mít* najčastejší prézent (cca 72 %), potom préteritum (18 %) a futúrum (3 %), infinitív 7 %. Aj kapitola o II. type perfekta II s PPP^{congr} uzatvárajú parciálne závery o výskume.

Tretí typ (s. 110 – 121) *mít* + PPP^{incongr} + Objekt_{Subst acc} a jeho tri formy X – Z sa skúmajú vzhľadom na jeho nízky výskyt súhrnne. Vo forme X je kongruencia PPP so subjektom, ktorý je okrem príkladu *úřad má naplánován úpravu* častejšie v réme: *dárečky má připraven také olomoucký McDonalds; oblečen měl černé tričko; svá jména měl připraven i Tomáš; jinak má své kořeny zakotven i právní stát, své kúry má připravena i D. Havlová*. To pripomína fakt, ktorý tu podľa nás môže tiež zohrávať úlohu, že pre kongruenciu PPP je dôležitá pozícia substantíva pri participii, a to bez ohľadu na to, či ide o objekt alebo subjekt, napr. *V tomto roku má naplánované Rusko, Cyprus a Maltu.; V tomto roku má naplánovaný Cyprus, Rusko a Maltu.; V tomto roku má naplánovanou Maltu, Rusko a Cyprus*.

Z faktorov vedúcich k vytvoreniu 3. typu s kongruenciou medzi PPP a subjektom nemožno vylúčiť ani chybu. V ďalšej vyčlenenej forme Y je vlastne tiež kongruencia PPP^{-no/-to} s neflektívnym tvarom numerále či pronomina pri subjekte: *v Evropě má dvoukomorový parlament zřízeno 16 států; několik úřadů má naplánováno úpravu*, pričom forma Z, kde je PPP^{-no/-to} nekongruentné ako pri 1. type (*úřad má naplánováno úpravu*), sa dá zlúčiť s formou B. Hoci si autorka uvedomuje kontinuitu medzi tromi vyčlenenými typmi (s. 173), nazdávame sa, že už zaradenie do typov 1. – 3. je často diskutabilné a závisí od šírky vymedzenia kongruencie.

Motivácia uvádzania štatistík, ktoré sa týkajú inverzného poradie komponentov konštrukcie, resp. pozície objektu v konštrukcii, súvisí s gramatikalizačnými procesmi, konkrétne s gramatikalizačným faktorom linearity konštrukcie.

Problematika v ďalších piatich kapitolách je podaná veľmi stručne. V 7. kapitole sú zhrnuté výsledky výskumu všetkých troch typov a čitateľ ocení súhrnnú tabuľku s príkladmi pre všetky formy všetkých typov na s. 124 – 125. Autorka si tu všíma aj existenciu krátkych a dlhých tvarov PPP v obecnej češtine, v štandarde

a hyperstandarde. Zaujímavé je ilustračné sledovanie daných prostriedkov v rozličných vydaniach diela J. Haška *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Až v 8. kapitole (s. 131 – 150) autorka analyzuje situáciu v bohemistickej tradícii, a to chronologicky od V. Mathesia (1925) až po valenčné slovníky (2008). V 9. kapitole sa autorka stručne venuje situácii v používaní pasívneho participia a verbálneho adjektíva z participia v obecnej češtine a dialektoch. Pozoruhodná je 10. kapitola o gramatikalizácii českých konštrukcií perfekta II (s. 157 – 174) a závery v 11. kapitole (s. 175 – 181). Monografiu uzatvárajú prílohy – zoznam a frekvencia slovies s perfektom II (s. 182 – 190), anglické resumé, užitočný vecný a menný register, zoznam skratiek a literatúra (s. 217 – 224), medzi ktorou sa uvádza aj štúdia V. Krupu (1962) a gramatika E. Paulinyho (1981).

Cieľom nášho posúdenia monografie je okrem sprostredkovania informácií, ku ktorým autorka v monografii *Perfektum v súčasnej češtině* dospela, preveriť aj to, ako možno jej zistenia z češtiny využiť v slovakistike. Situácia v slovenčine je ovplyvnená faktom, že n-/t-ové participium má podstatne vyššiu mieru polyfunkčnosti než v češtine. Jeho ekvivalentom sú: české dlhé formy verbálneho adjektíva (v atributívnej aj predikatívnej pozícii – *napsaný*), krátke formy pasívneho participia (v predikatívnej pozícii – *napsán*), ba aj l-ové verbálne adjektíva (v atributívnej aj predikatívnej pozícii – *nasáklý, odrostlý*), porov. *vyhraný, zatvorený, napsaný, nasiaknutý, odrastený*. Z tohto pohľadu môže výskum v slovakistike, kde sa rezultatívne konštrukcie vyskytujú tiež v hojnom počte, využívať porovnanie s češtinou veľmi efektívne, a to aj na verifikáciu rozličného stupňa gramatikalizácie daných konštrukcií pomocou formy. Kým dlhé tvary s *mít* (*Knihu mám přečtenou.*) vytvárajú podľa autorky syntaktické konštrukcie, najvyšší stupeň gramatikalizácie dosahuje prvý typ bez kongruencie *máme zaseto*, resp. tretí typ s kongruenciou so subjektom *známkový způsob mělo zavedeno více obcí*. Najviac sa skúmané jazyky zhodujú v oblasti idiomatiky a frazeológie: *mať spočítané, zrátané, odohrané, o zábavu postarané, upratané pred vlastným prahom, mať nahnuté, mať v hlave vymetené*. Porov. *Kam máš namierené, synku?*; *Len čo ju útočník získa, má vyhrané?! Sem možno zaradiť ako špecifický typ aj doklad V. Krupu (1962) Keď mal vypité, nikoho si nevšímal.*, ktorý ako celok vyjadruje simultánnosť, a to pravdepodobne práve preto, že je frazémou, v ktorej dominuje imperfektívnosť kopuly *mať*, porov. *Naopak, keď mal vypité, rečnil seabedomo s nezameniteľne prižmúreným pravým okom*.

Aj v slovenčine existujú spojenia *mať* a n-/t-ové participium, ktoré tvoria celok a korešpondujú s 1. a 2. typom perfekta II u M. Načeva-Marvanovej, porov. *Máte už zasiaté?*; *Toto obilie mali zasiat na rozlohe 1500 hektárov*. Dokonca sa vyskytuje aj ako tretí typ perfekta II s kongruenciou participia so subjektom: *vo svojej výrobe ju majú zavedené aj známe svetové koncerny*, namiesto *ju majú zavedenú* s kongruen-

ciou participia a objektu. Porov. aj *Otvorenie už schválenej novely Zákonníka práce sa očakávalo, lebo ju mali zakotvené vo svojich predvolebných sľuboch politickej strany, ktoré sú dnes vo vláde.*; *Mali ju uložené Technické služby vo svojom depozitári.*; *Na konci vojny ju malo zapožičané Brnenské archeologické múzeum.*

Za perfektnosť II s vysokým stupňom gramatikalizácie možno pokladať spojenie: S – [mat' + PPP_{-né/-té}] intransitív alebo intransitívne použitých slovies, vystupujúce ako celok, v ktorom je subjekt agensom:

Mám natréňované, veril som, že skončím do tretieho miesta.; Bolo vidieť, že *máme* viac *nabehané*.; Pride k nám návšteva, *máte upratané*?; Zvyčajne, keď prídem, už *majú nazbierané* a s takým nákladom utekať, to je naozaj ťažké.; Robert zatiaľ *nemal dopité*, a tak si Roddy nalial ešte jednu malú.

Spojenie *mat'* a PPP tranzitív je nejednoznačné. Často vystupuje ako celok, porov. S – [mat' + PPP_{congr}] – O: *Máte už objednané časopisy?*, pričom dôležitú úlohu tu zohráva antepozícia či interpozícia objektu *Časopisy už máte objednané?*; *Už máte časopisy objednané?*

[mat' + PPP_{-né/-té}]: Knihy *máš už prečítané*. = už si prečítal.; A to, z čoho si dala úryvok do Dotykov, *máš už dokončené*? = už si dokončila.; Trvalo to päť mesiacov, kým *som mal zaplatené* všetko.; V tomto roku ich *má naplánované* za 1,8 miliardy dolárov.; Slávia *má naplánované* obsadiť stred tabuľky v nadchádzajúcich majstrovstvách.; *Má naplánované*, že ukáže pohár v troch mestách.

Forma PPP_{-né/-té} je v slovenčine polyfunkčná, mimoriadne častá, zodpovedá českému PPP_{-no/-to} v predikatívnej pozícii aj verbálnemu adjektívu_{-né/-té} v atributívnej pozícii. Navyše sa používa okrem kongruencie s neutrami (*dopísané dielo*; *mám ho dopísané*) aj s plurálom v nominatíve a akuzatíve: *vedomosti o tele má celkom vygumované*.; *dopísané riadky*; *mám ich dopísané*. Okrem toho sa vyskytuje, ak je objekt vyjadrený pronominom *to*, *všetko*, infinitívom či vedľajšou vetou. Menej často sa vyskytuje iná forma participia, a to kongruentná s feminínami, maskulínami a substantívami v genitíve plurálu:

[mat' + PPP_{-ný/-tý/-ná/-tá/-ných/-tých}]: Teraz, keď už *máte* predlohu *pripravenú*, môžete sa pustiť do vyšívania.; Keď svadobníci *mali* polievku *nabratú*, starejší zobral do rúk uvarenú sliepku a povedal nasledujúci vinš.; Prostredie musíte zmeniť sami, keď *budete mat'* abstrakt *napísaný*.; Projekt má *naplánovaných* niekoľko *fáz*.

Spojenie *mat'* a PPP tranzitív sa však môže interpretovať aj ako neauxiliárne *mat'* a atributívna konštrukcia S – *mat'* + [PPP – O]: *Máte už objednané časopisy.*, v ktorej celok tvoria participium a objekt, medzi atributívnym participiôm a objektom je kongruencia a gramaticky podmienený slovosled.

[PPP + O]: Povedal, že ma nepustí za žiadne peniaze, kým mám *podpísanú zmluvu*.; Dym išiel do dediny a keď sme mali *otvorené okná*, bol ho plný dom.

Rezultatívne n-/t-ové participium PF sa aj v slovenčine využíva predovšetkým na tvorenie rezultatívnych konštrukcií vyjadrujúcich výsledný stav predtým prebiehajúceho deja s časovým posunom (*Zďaleka však nie je/nemajú vyhrané* = nevyhrali.), pričom pasivizácia je aj pri neposesívnych rezultatívnych konštrukciách len sprievodná, no primárna je ich rezultatívnosť či perfektovosť (*Obed je už uvarený*. = predtým ho uvarili). Aj v slovaktike možno pokladať analyzované prostriedky perfekta II, ale širšie aj všetky rezultatívne konštrukcie (posesívne aj početnejšie neposesívne rezultatívne konštrukcie) za progresívne, dynamické jazykové prostriedky súčasného jazyka s označením europeizmy par excellence.

Literatúra

- GIGER, Markus: Resultativa im modernen Tschechischen. In: Slavica Helvetica, VI., 69. Bern – Berlin: Peter Lang 2003. 170 s.
- HAUSENBLAS, Karel: Slovesná kategorie výsledného stavu v dnešní češtině. In: Naše řeč, 1963, roč. 46, č. 1, s. 13 – 28.
- KRUPA, Viktor: Stavové perfektum v slovenčine. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 11 – 12. 1959 – 1960. Red. E. Pauliny. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962, s. 47 – 56.
- PAULINY, Eugen: Slovenská gramatika (Opis jazykového systému). 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 319 s.
- ŠTÍCHA, František: Konkurence krátkých a dlouhých variant participiálních tvarů v přísudku. In: Naše řeč, 1980, roč. 63, č. 1, s. 1 – 14.

JAZYKOVEDNÉ PRÍSPEVKY V NOVOM ZBORNÍKU Z BÉKEŠSKEJ ČABY

(Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí. Ed. Anna Kováčová – Alžbeta Uhrínová. Békešská Čaba: Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku 2013. 378 s. ISBN 978-963-88583-9-9)

Slavomír Ondrejovič

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava

e-mail: slavoo@juls.savba.sk

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe (nedávno premenovaný na Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku) je známy u nás predovšetkým početnými medzinárodnými konferenciami, z ktorých vychádzajú cenné etnolingvisticky a sociolingvisticky zamerané zborníky. Takto je orientovaný aj posledný zväzok z uvedenej série, v ktorom sa odtláčajú štúdie z konferencie konanej 15. a 16. novembra 2012 v Békešskej Čabe. V zborníku nájdeme rozmanité príspevky venované slovenčine v menšinovom prostredí metodologického, empirického i rozhládového charakteru. Okrem lingvistických sa v zborníku odtláčajú aj literárnovedné a etnologické príspevky. V tejto stručnej informácii si všimneme len tie z nich, ktoré sú zamerané jazykovedne.

Prvé dva plenárne referáty Anny Divičanovej a Márie Žilákovej dobre navodili už tematickú atmosféru konferenčného podujatia, ale ako štúdie vhodne rámčujú aj celý zborník. Ide o príspevky MODEL VZŤAHU JAZYKA A KULTÚRY ZO ZVLÁŠTNYM ZRETE-
COM NA SLOVÁKOV V NOVOHRADE (s. 18 – 30) a FENOMÉN NA ÚSTUPE: DIGLOSIA SLOVÁKOV
V MAĎARSKU (s. 31 – 40), ktoré uvažujú o osudoch slovenskej menšiny v Maďarsku
vo všeobecnosti i v špecifických kontextoch, okrem iného aj o posunoch v etnickom
vedomí členov tohto spoločenstva, kde sa možno stretnúť aj s tzv. polujazyčím („My
hát ani po slovensky, ani po uhersky“). Zo všeobecnejšie orientovaných príspevkov
sa k nim druží aj metodologický príspevok od Miroslava Dudka OD EXOSFÉRY K ENDO-
SFÉRE V SLOVENČINE AKO V MENŠINOVOM JAZYKU (s. 42 – 51), v ktorom autor ponúka
zaujímavú úvahu s pokusom terminologicky vymedziť viaceré dôležité pojmy, ktoré
usúvzťazňuje s diglosnou tematikou (exosféra, endosféra, preventívna lingvistika
a pod.). Odtláča sa tu ďalej aj príspevok Márie Homišinovej SÚČASNÁ JAZYKOVÁ SITUÁ-
CIA SLOVENSKEJ MLÁDEŽE NA SLOVENSKU A V MAĎARSKU (s. 53 – 61). Hoci v ňom preva-
žujú empirické údaje zo sociologického prieskumu o jazyku mládeže v dvoch kraji-
nách, ide aj o programový sociologicko-teoretický príspevok. S ním tematicky súvisí
príspevok Slavomíra Ondrejoviča K OTÁZKE „PREPÍNANIA KÓDOV“ V SITUÁCII SLOVENSKO-
-MAĎARSKÝCH KONTAKTOV (s. 64 – 69), ktorý je založený na podobnej metodike. Hodná

pozornosti je takisto štúdia SLOVENČINA V PRÁVNOM PORIADKU ČESKEJ REPUBLIKY (s. 84 – 91), v ktorej Marián Sloboda veľmi podrobne referuje o tom, ako je zastúpená v právnom poriadku Českej republiky slovenčina, kým Mira Nábělková v texte ŠPECIFIKÁ LEXIKÁLNEJ SYNONYMIE V SLOVENČINE Z HĽADISKA ČESKO-SLOVENSKÝCH JAZYKOVÝCH VZŤAHOV (s. 93 – 113) netradičným spôsobom (cez lexikálnu synonymiu) spracúva tému česko-slovenských jazykových vzťahov. Prehľadový príspevok Alžbety Uhrínovej KONCEPT VÝSKUMNÉHO PROJEKTU SLOVENSKE PÍSOMNÍCTVO V MAĎARSKU PO ROKU 1989 (s. 236 – 245) je dôležitý aj z hľadiska oboznamovania odbornej verejnosti s tým, aké sú vedecké plány čabianskeho vedeckého výskumu. Platí to aj o príspevku PRÍPRAVA TEMATICKEJ BIBLIOGRAFIE ČABIANSKEHO KALENDÁRA z pera Tunde Tuškovej (s. 227 – 235). Záslužné je napokon i publikovanie príspevku Kataríny Ballekovej VÝRAZOVÉ BOHATSTVO ENKLÁVNÝCH NÁREČÍ, v ktorom sa analyzuje novo objavená zbierka čabianskych úsloví ľudového básnika a prozaika Jána Gerčiho, ktorá otvára okno do minulých fáz čabianskeho jazyka. Pilíšskemu dialektu je zasa venovaný príspevok Júlie Marlokovej Szabóovej (SLOVENSKE NÁREČIE PILÍŠKEHO REGIÓNU NA ZÁKLADÉ PRÍSLOVÍ A POREKADIEL, s. 211 – 226), v ktorom sa domáca jazyková situácia približuje prostredníctvom výskumu miestnych frazeologizmov.

O zaujímavých výsledkoch výskumu, ktorý sa uskutočnil vo viacerých slovenských národnostných školách jednej zo žúp referuje Eva Horváthová-Farkašová v článku SNAHY O UCHOVANIE SLOVENSKEJ NÁRODNOSTNEJ IDENTITY V SLOVENSKÝCH NÁRODNOSTNÝCH ŠKOLÁCH KOMÁRŇANSKO-OSTRIHOMSKEJ ŽUPY (s. 165 – 173), v ktorej potvrdzuje starú tézu, že aj pre takúto snahu (uchovanie slovenskej identity) je veľmi dôležité čo najpresnejšie poznať existujúci stav. Príspevok Ladislava Györgya VPLYV MAĎARSKÉHO JAZYKA NA HOVORENÚ PODOBU SLOVENČINY V MESTE VEĽKÝ KRTIŠ (s. 70 – 77) sa zasa sústreďuje na jazyk novohradského prihraničného mesta na území Slovenska, ktorý doteraz nebol predmetom vedeckého záujmu, pričom autor sa v ňom v duchu konferenčnej témy sústreďuje najmä na miestny bilingvizmus. Renáta Ondrejková vo svojom príspevku NIEKOĽKO POZNÁMOK K BILINGVIZMU NA ŽITNOM OSTROVE (s. 78 – 83) sa venuje – aj keď trochu rapsodicky – jazykovej situácii oblasti, ktorá sa doteraz skúmala skôr len z pohľadu maďarského jazyka, resp. maďarského komunikanta.

V niektorých príspevkoch zborníka zreteľne prevláda didaktický rozmer. Taký je článok Lenky Garančovskej VÝUČBA SLOVENSKEHO JAZYKA AKO CUDZIEHO JAZYKA KREATÍVNE A ZÁŽITKOVY (s. 186 – 195). Špecifickému problému pri výučbe slovenčiny v prostredí maďarských komunikantov sa venuje vo svojom príspevku VYUČOVANIE KONDICIONÁLU A PODMIENKOVÝCH VIET (s. 174 – 185) Eva Čulenová

Z onomastických príspevkov odbornú verejnosť zaujme najmä podrobný príspevok Ivety Valentovej VÝSKUM A SPRACOVANIE ANOJKONYMIE V ČESKU, NA SLOVENSKU A V SLOVENSKÝCH ENKLÁVACH V MAĎARSKU (s. 114 – 126), ale aj článok Jána Chlebnic-

kého SLOVENSKÉ PRIEZVISKÁ TROCH DOLNOZEMSKÝCH SLOVENSKÝCH OSÁD (s. 139 – 154), ktorý si všima etymologické súvislosti slovenských priezvisk súčasného obyvateľstva Békešskej Čaby, Sarvaša a Slovenského Komlóša. K nim sa radí text Evy Császáriovej MIESTNA SVOJRÁZNOSŤ – ZMENA MIEN, POMAĎARČOVANIE PRIEZVISK (RODINNÝCH MIEN) A SYSTÉM PREZÝVOK V NOVEJ HUTE (s. 155 – 164), ktorá ukazuje, že ani k tejto pomaďarčovania vlastných mien nebolo všetko povedané. Miroslav Kazík si vo svojom príspevku všima značne špecifický jav FUNKČNÉ ČLENY ŽIVÝCH OSOBNÝCH MIEN ŽIEN V ŠÁRE (s. 127 – 136). Problematiky prekladu sa týka text Anny Huťkovej LEXIKÁLNA DIFERENCIÁCIA A KONKRETIZÁCIA – V SLOVENSKÝCH PREKLADOCH MAĎARSKEJ PRÓZY (s. 248 – 258), v ktorom si všima v rámci prekladateľskej konkretizácie a diferenciácie najmä názvy istých častí tela a významové zúženie slovies.

V konferenčnom zborníku SLOVENSKÝ JAZYK A KULTÚRA V MENŠINOVOM PROSTREDÍ sa ocitajú príspevky, ktoré posúvajú naše poznanie menšinovej problematiky teoreticky alebo pridávajú jednotlivé „skielka“ do skladačky s názvom Jazyková situácia Slovákov v Maďarsku a v iných inojazykových prostrediach. Mnohé príspevky sa opierajú o fundovaný anketový výskum, čím sa uvádzané tvrdenia a výsledky zobjektívňujú. Zborník by mohol zaujať aj na Slovensku najmä tých bádateľov, ktorí sa venujú menšinovým otázkam, ako aj jazykovou situáciou slovenčiny v zahraničí. Zborník sa dôstojne zaraďuje medzi ostatné známe publikácie bývalého Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku.

INTERCORP: MOŽNOSTI POROVNÁVANIA A ŠTÚDIA VIACERÝCH JAZYKOV

(Mnohojazyčný korpus InterCorp: Možnosti studia. Ed. F. Čermák – J. Kocek.
Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2010. 292 s. ISBN 80-7422-058-6

InterCorp: Exploring a Multilingual Corpus. Ed. F. Čermák – P. Corness – A. Klégr.
Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2010. 254 s. ISBN 978-80-7422-042-5)

Beáta Kmet'ová – Adriana Žáková

*Slovenský národný korpus Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV Panská 26
811 01 Bratislava, e-mail: beatak@korpus.sk, adriana163@korpus.sk*

Cieľom projektu InterCorp (<http://www.korpus.cz/intercorp/>), ktorého riešiteľmi boli predovšetkým pracovníci Ústavu Českého národného korpusu, je budovať paralelné korpusy pre jazyky, ktoré sú predmetom štúdia na Filozofickej fakulte Karlovej Univerzity v Prahe. Prvé výstupy a výsledky tohto jedinečného projektu boli prezentované na medzinárodnej konferencii InterCorp Praha 2009, ktorá sa konala 17. – 19. septembra 2009 na pôde FF UK v Prahe. Na konferenciu bolo prihlásených 45 prednášateľov, v prvý deň prebiehali rokovania v dvoch sekciách. Výstupom z podujatia sú dva recenzované zborníky InterCorp zložené z českého (obsahuje 25 príspevkov v českom a slovenskom jazyku) a anglického zväzku (15 príspevkov v anglickom jazyku). V oboch zborníkoch sa prezentujú presvedčivé a materiálovo podložené náhľady do výskumov v oblasti korpusovej lingvistiky s využitím paralelných korpusov rôznych jazykov.

Zborník MNOHOJAZYČNÝ KORPUS INTERCORP: MOŽNOSTI STUDIA prináša príspevky v českom a slovenskom jazyku vecne usporiadané do piatich prehľadných celkov: (1) gramatický výskum, (2) výskum lexiky, frazeológie a slovtvorby, (3) kategórie a javy, (4) aplikácie a technické aspekty paralelných korpusov, (5) preklad a jeho aspekty. Sústreďuje kontrastívny, porovnávací výskum češtiny s celkovo 13 jazykmi (slovanskými, románskymi, germánskymi, ale aj s litovčinou či finčinou).

Porovnávaniu gramatických javov medzi dvomi alebo viacerými jazykmi pomocou dát z paralelných korpusov sa venujú autori príspevkov v prvom bloku. Problém prekladania postupne sa rozvíjajúcich prívlastkov z češtiny do francúzštiny analyzuje F. Esvan. Keďže francúzština sa na rozdiel od češtiny väčšiemu počtu adjektív (už viac ako dvom) bez ohľadu na ich umiestnenie pred alebo po substantíve skôr vyhýba, autor na základe textov z InterCorpu sleduje, aké riešenia volia v prípadoch kumulatívnych sledov atribútov profesionálni prekladatelia. Tí častokrát automaticky prekladajú jedno z českých adjektív substantívom alebo adjektíva rôzne rozmiestňujú okolo substantíva, niekedy sa snažia znížiť počet adjektív zhrnutím výz-

namov rôznych prvkov do jedného adjektíva alebo, ako krajné riešenie, pridávajú nové prvky. Striktné držanie sa originálu a vytváranie neobvyklých spojení s prítomnosťou troch adjektív podľa autora príspevku neprospieva kvalite prekladu, zdôrazňuje však, že tento jeho názor by bolo potrebné konfrontovať so skutočným úzom týchto konštrukcií v pôvodných textoch, nielen v prekladoch. P. Pečený prezentuje prehľad tendencií, ktoré sa prejavujú v distribúcii porovnávacích spájacích výrazov v češtine (*jak* a *než*) v konfrontácii s použitím nemeckých ekvivalentov *wie* a *als*. Súčasťou práce je aj pokus o zmapovanie faktorov, akými sú sémantika porovnávacej štruktúry, štýlový charakter komunikátu a formálne hľadisko na syntaktickej rovine, ktoré môžu mať vplyv na výber konkrétneho spájacieho prostriedku. L. Uhlířová vo svojom príspevku skúma pomocou korpusových dát výhradne smerom od bulharčiny k češtine, ako často sa bulharské posesívne zámeno prekladá do češtiny opäť posesívom, ako často sa vyjadruje inými výrazovými prostriedkami a ako často dochádza len k implikovaniu významu kontextom. Z jej výskumu vyplýva, že na obmedzených paralelných dátach (žánrovo, rozsahom, autorsky aj prekladateľsky – román *Blagy Dimitrovovej Lavína* a jeho preklad do češtiny od Aleny Maxové) sa nedá dospieť k všeobecným typologickým záverom. Ukázala sa však väčšia explicitnosť pri vyjadrovaní posesívnych vzťahov, väčšia nominálnosť a častejšie využitie pasívnej vetnej perspektívy v bulharčine, v češtine zasa výraznejšie obsadzovanie podmetovej pozície agentom a iné. H. Confortiová porovnáva výskyt slov *každý*, *všechn* a *celý* v češtine, angličtine a španielčine. Skúmaným materiálom z ČNK sa stal český text (Zdeněk Jirotko: *Saturnin*), ktorý vyhovel podmienke prekladu do oboch cudzích jazykov. Asymetrii valenčných vlastností českých a anglických slovík pohybu porovnávaním textov z dvoch formálne rozdielných zdrojov (z Prague Czech-English Dependency Treebank – PCEDT a korpusu InterCorp) sa vo svojom príspevku venuje J. Šindlerová. Autorka zdôrazňuje, že poznanie charakteru asymetrií valenčných rámcov je dôležité pri vytváraní valenčných slovníkov i pri implementácii elektronických valenčných slovníkov do systému strojového prekladu. V pokračujúcom výskume si zároveň kladie za cieľ overiť univerzálnosť špecifickej valenčnej teórie vytvorenej pri práci s českými dátami a možnosť jej použitia na dáta iných jazykov.

Príspevky v ďalšom bloku sú venované výskumu lexiky, frazeológie a slovo tvorby. D. Blažek si všíma úskalia jazykovej príbuznosti češtiny a slovinčiny, konkrétne medzijazykovú homonymiu, a porovnáva jednotlivé významy prefigovaných slovík so sémanticky totožnými slovo tvornými základmi. P. Čermák a P. Štichauer skúmajú typológiu českých ekvivalentov talianskej konštrukcie *fare* + infinitív a španielskej konštrukcie *hacer* + infinitív. Ich korpusové analýzy ukázali, že na tento dominantný španielsky a taliansky prostriedok vyjadrovania kauzativnosti sa v češtine viaže veľmi pestrý obraz rôznych prostriedkov, čiže v českej časti korpusu

nemožno hovoriť o dominantnosti jedného spôsobu vyjadrovania kauzativnosti. Ďalšie dva príspevky sa venujú téme deminutív. H. Gladkova porovnáva pomocou dát česko-bulharského paralelného korpusu kategóriu deminutivnosti v češtine a bulharčine a T. Káňa, vychádzajúc zo svojich predchádzajúcich prác s dátami česko-nemeckého paralelného korpusu, hľadá ekvivalenty českých substantívnych deminutív v nemčine a angličtine a sleduje, aký je medzi nimi formálny rozdiel. Zjavným sa ukazuje fakt vyplývajúci z typológie porovnávaných jazykov, že čím je jazyk analytickejší, tým má menší sklon tvoriť syntetické deminutíva a skôr siahajú po iných prostriedkoch. Úlohou ďalších výskumov na oveľa reprezentatívnejších dátach zostáva zistiť, či je táto „strata“ v texte nejako kompenzovaná alebo či sa dá považovať za prirodzenú daň rozdielnej typológii. Cieľom práce K. Jiráskova bolo overiť možnosti využitia paralelného korpusu na komparatívne štúdium prirovnaní ako špecifickejšej časti frazeológie a idiomatiky v českom a chorvátskom jazyku. Prichádza k záveru, že z výsledkov analýzy skúmanej vzorky dát sa vzhľadom na v tom čase malý rozsah paralelného korpusu InterCorp nedajú robiť príliš všeobecné závery o rozdieloch medzi oboma jazykmi. Nateraz vidí InterCorp ako nástroj vhodnejší skôr na kontrastívne štúdium a na translatologické analýzy a prax, než na čisto lingvistickú a lexicografickú prácu. F. Martínek vo svojom článku ukazuje možnosti využitia paralelného česko-nemeckého korpusu pri výskume prekladových ekvivalentov určitého typu slovesno-menných spojení – českých tzv. analytických verbonominálnych spojení (AVNS) v nemčine. Ide o spojenie významovo „vyprázdneného“ slovesa a abstraktného substantíva, prípadne predložkovej frázy obsahujúcej abstraktné substantívum, ktoré autor v súlade s F. Čermákom považuje za kvázifrázemy (*udělit pokyn, mít povědomí, brát v úvahu*). Nemeckou obdobou sú tzv. Funktionsverbgefüge v češtine. V ďalších analýzach považuje F. Martínek za vhodné vychádzať oddelene z textov preložených z češtiny do nemčiny a z textov preložených z nemčiny do češtiny, čo by jednak spresnilo výsledky a jednak by sa získali dáta na skúmanie vplyvu štruktúr východiskového jazyka na jazyk cieľový. K. Rysová sa vo svojom príspevku zameriava na problematiku tzv. bezpríznamového slovosledu v českej a nemeckej výpovedi. Na dátach Pražského závislostného korpusu skúma či jednotlivé druhy českých voľných slovesných doplnení majú tendenciu vyskytovať sa vo výpovedi v určitom vzájomnom poradí, pričom výsledky svojho výskumu porovnáva s výsledkami germanistu Waltera Flämiga, ktorý realizoval podobný výskum v rokoch 1981 a 1991 na nemčine. Materiál ČNK, resp. InterCorp bol použitý na porovnanie slovosledu českých a nemeckých výpovedí v konkrétnych príkladoch. Z porovnávacieho výskumu autorky vyplýva, že v češtine aj v nemčine je slovosledné správanie sa kontextovo nezapojených voľných slovesných doplnení veľmi podobné a závisí od toho, či je toto doplnenie obligatórnou alebo fakultatívnou súčasťou valenčného rámca svojho riadiaceho slovesa.

Analýzou vybraných konštitutívnych častíc, ich významov a ich ekvivalenciou v textoch česko-slovenského a slovensko-českého paralelného korpusu sa zaoberala vo svojom príspevku M. Šimková. V jej typológii ide o podskupinu modálnych častíc, ktoré vyjadrujú významy *želanie, žiadosť, súhlas, prisvedčenie, zápor* a majú funkcie otázky alebo odpovede. Na podrobnejšiu analýzu si vybrala lexémy *akurát, bodaj (by, -že), keď (by), nech* s rôznou významovou štruktúrou a synonymiou a zároveň skúmala mieru konštitutívnosti českých ekvivalentov *akorát, zrovna, bodejť, kdyby, aby, kéž (by), necht', at'* a i.

Ďalší blok príspevkov otvára F. Čermák porovnaním jedného jazykového javu vo viacerých jazykoch. Zamýšľal sa nad povahou všeobecného subjektu a nad jeho lexikálnym vyjadrením vo vzájomnom porovnaní štyroch jazykov (nemecké *man*, anglické *one*, francúzske *on*, české *člověk*) a snaží sa zistiť, či sú tieto formálne prostriedky ekvivalentné, a ak áno, tak do akej miery. Naráža však väčšinou na rozdiely alebo na nerovnakú povahu východiskovej kategórie. H. Peloušková sa vo svojom príspevku, ktorý je časťou obsiahlej štúdie, venuje nemeckým konštrukciám s *es* a ich českým ekvivalentom. Cieľom príspevku Ľ. Bańczykovej je gramatický a sémantický opis poľských vetných konštrukcií s neosobnými tvarmi slovesa na *-no/-to*, prezentácia výsledkov porovnania s ich českými prekladovými ekvivalentmi, ktoré ponúka paralelný korpus, a napokon analýza úrovne tejto ekvivalencie.

Príspevky v ďalšom bloku spájajú aplikácie, technické aspekty tvorby a využívanie paralelných korpusov. Príspevok P. Kopřivu predstavuje návrh na automatizovanú identifikáciu lexikálnych štruktúr v paralelných korpusoch, tzv. chunkov (časti viet, ktoré tvoria syntaktický funkčný celok). Ich zarovnanie by umožnilo lepšie poznanie štruktúrnych podobností a rozdielov medzi jazykmi. Špecifickým problémom segmentácie, zarovnávanía a budovania česko-arabského paralelného korpusu sa venuje J. Milička. P. Vondříčka prináša vo svojom príspevku informácie o TCA2, jednom z nástrojov na zarovnávanie paralelných textov. O. Nádvorníková, A. Policák, J. Šotolová a P. Vurm predstavili projekt medziuniverzitnej spolupráce romanistov na vysokoškolských kurzoch francúzskej filológie s použitím francúzsko-českej časti InterCorpu. Príspevok J. Skoumalovej obsahuje experimenty s paralelnými korpusmi, vykonanými s cieľom pomôcť pri zostavovaní chýbajúceho všeobecného česko-litovského dvojazyčného slovníka. Slovník získaný extrakciou z veľmi obmedzených korpusových dát poslúži ako surový materiál na zostavenie skutočného slovníka lexikografmi.

Posledný blok príspevkov je zameraný na preklady a jeho aspekty. Ide hlavne o preklady medzi príbuznými jazykmi a na výskum boli použité dáta z príslušných paralelných korpusov. A. Adamovičová vo svojom príspevku analyzuje tri typy prekladateľských zlyhaní doložených v srbských prekladoch (K. Čapek, B. Hrabal, O. Pamuk cez angličtinu) a vplyv deformácie originálu na korpusové dáta. M. He-

bal-Jeziarska vo svojom príspevku ukazuje, ako sa české derivačné univerbizáty, ktorých je v nespisovnej češtine dvakrát viac ako v poľštine, prekladajú do poľského jazyka. M. Nábělková podáva podrobnejší náhľad (konfrontáciu) na česko-slovenskú slovotvornú adjektívnu diferenciu *-ný/-ní* na báze paralelného korpusu. Kritikou prekladu frazém na báze paralelného česko-ruského korpusu sa vo svojom príspevku zaoberá L. Stěpanova.

Zborník príspevkov v anglickom jazyku INTERCORP: EXPLORING A MULTILINGUAL CORPUS obsahuje pätnásť príspevkov rozdelených do štyroch celkov: možnosti využitia paralelných korpusov, výskum gramatiky na korpusových dátach, výskum lexičky a prekladov a iné témy súvisiace s výskumom na korpusových dátach.

F. Čermák vo svojom príspevku predstavil viacjazyčné paralelné korpusy a vyzdvihol ich prínos pri porovnávanom výskume jazykov. Synchronný korpus InterCorp, ktorý obsahuje ručne zarovnané, prevažne beletristické texty v 21 jazykoch okrem češtiny (v roku 2013 už korpus obsahoval texty v 31 jazykoch), napomáha pri budovaní nástrojov a technológií počítačovej lingvistiky, no predovšetkým možno paralelné korpusy využiť v oblasti všeobecnej lingvistiky, pragmalingvistiky, sociolingvistiky a i. M. Barlow vo svojom príspevku prezentuje využitie korpusov pri skúmaní kauzálnych viet. Korpusové dáta dokazujú rozdiely v štruktúre a význame kauzálnych viet. Z jeho výskumu vyplýva, že každý jedinec uprednostňuje istý typ kauzálnych viet. Otázkam prekladu sa vo svojich štúdiách venujú W. Teubert (prekladové ekvivalenty Konfuciových Analektov) a S. Johansson (možnosti využitia paralelných korpusov anglického, nórskeho a nemeckého jazyka a zároveň spomína obmedzenia pri výbere textov z dôvodu absencie textov preložených do oboch jazykov).

Paralelné korpusy ponúkajú aj možnosť štúdia morfologickej a syntaktickej roviny jazyka. S. Cinková sa napr. venuje komparatívnemu výskumu švédsko-českých konzekutívnych viet, R. von Waldenfels skúma možnosti paralelných korpusov odhaliť vzdialené sémantické vlastnosti dvoch príbuzných poľských a českých modálnych slovies *musiet'* a *môct'* s adaptovaním kvantitatívneho a kvalitatívneho prístupu. O. Nádvorníková vo svojej štúdii analyzuje používanie ekvivalentu českého prechodníka vo francúzštine, pričom konštatuje, že ho v súčasnosti pri prekladoch nahradilo prítomné prídastie. Paralelné korpusy sú veľmi cenným a bohatým zdrojom pri skúmaní prekladových ekvivalentov i neplnovýznamových slovných druhov, napr. predložiek. M. Malá, P. Šaldová a A. Klégr sa venovali anglickým ekvivalentom predložiek *v/vo*, R. Novotná anglickým ekvivalentom českej predložky *na*.

Autorky L. Chlumská a D. Kovářiková vo svojej štúdii zistili, že sa v prekladoch odráža vplyv tradičných vyučovacích materiálov, pričom sa nekladie dostatočný dôraz na aktuálne a moderné používanie jazyka. Nabádajú prekladateľov, aby pri práci využívali korpusové dáta, ktoré demonštrujú reálne používanie jazyka.

P. Corness sa vo svojom výskume zaoberá prekladovými ekvivalentmi frekventovaného slova *povedať*. Autor vo svojom príspevku ukazuje, že pri preklade beletrie dochádza k sémantickým posunom prekladaných slovies, a naznačuje, že faktory vplyvajúce na tieto posuny by mohli byť predmetom ďalšieho skúmania. Výsledky svojej štúdie o kľúčových slovách v svetoznámych fantasy knižkách o Harrym Potterovi predniesli A. Čermáková a L. Fárová. Autorky odporúčajú používať techniku generovania veľmi frekventovaných kľúčových slov, ktoré môžu prekladateľom vopred zabezpečiť jednotné prekladové ekvivalenty.

Otázkou vplyvu kontextu na slovnodruhovú zaradenie slov sa zaoberá V. Cvrček. Vo svojom výskume autor predpokladá, že korelujúce kontexty slov majú ten istý, príp. podobný význam alebo funkciu, tzn. že je možné identifikovať skupiny slov, ktoré vytvoria triedu slov s rovnakým významom alebo funkciou. A. Rosen sa zamýšľa nad problémom viacerých tagsetov – súborov značiek a pravidiel značkovania existujúcich pre český jazyk. Vo svojej štúdii autor ponúka jednotnú medzijazykovú hierarchiu kategórií (sémantické, syntaktické a morfológické vlastnosti), ktorá by vylepšila morfosyntaktickú anotáciu v paralelných korpusoch zarovnaných na slová. V záverečnom príspevku M. Vachková analyzuje sémanticko-lexikálne javy v paralelnom česko-nemeckom korpuse. Analýzou kolokačných profilov dvoch nemeckých adjektív *schlecht* a *böse* ukazuje na variabilitu prekladu. Autorka dokazuje, ako sa dá pomocou dvojjazyčného korpusu skvalitniť informačná ponuka vo vznikajúcom Veľkom nemecko-českom akademickom slovníku.

Multilingválny paralelný korpus súčasnej češtiny InterCorp zaznamenal od roku 2009 výrazný nárast v kvantite slov, ako aj v kvalite nástrojov spracovania prirodzeného jazyka. V poradí šiesta verzia InterCorp-u z apríla 2013 obsahuje 728 miliónov slov a je dostupná v 31 cudzích jazykoch. Kontinuálne rozširovanie korpusu podnecujú výskumy v danej oblasti a výsledky z korpusovo zameraných konferencií, napr. aj ďalšej konferencie InterCorp v r. 2011. O rozmachu korpusovej lingvistiky svedčí aj rozširovanie a budovanie paralelných korpusov v iných krajinách, napr. v Bulharsku, Poľsku, na Slovensku. Jednotlivé príspevky z roku 2009, z prvej fázy výstavby InterCorp-u, predstavujú rozmanité využitie korpusových databáz na vedecko-výskumné ciele a poskytujú mnohé námety na budúce smerovanie vývoja výskumu v oblasti spracovania prirodzeného jazyka a korpusovej lingvistiky.

K OSEMDESIATINÁM LADISLAVA BARTKA

Peter Karpinský

*Inštitút slovakistických mediálnych a knižničných štúdií Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
v Prešove, 17. nov. 1, 080 78 Prešove, e-mail: p.karpinsky@gmail.com*

V prvý júlový deň, dá sa povedať, že na samom začiatku leta, sa krásneho životného jubilea osemdesiatich rokov dožíva známy slovenský jazykovedec doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc. Hoci väčšinu svojho plodného života zasvätil a stále zasväčuje jazykovednému výskumu, začiatok jeho kariéry je spätý s literatúrou, ktorá sa ešte stále ako zlatá nitka kde tu mihne v gobelíne jeho vedeckej tvorby.

Docent Ladislav Bartko, vysokoškolský pedagóg, jazykovedec a literárny historik, sa narodil 1. 7. 1934 v obci Trstené pri Hornáde. Základné vzdelanie získaval v škole v Nádošti (ako sa jeho rodná obec až do roku 1948 nazývala). V roku 1948 nastúpil na Strednú školu v Ždani. Maturitu zložil v roku 1953 na Zdravotníckej škole v Košiciach. Po získaní stredoškolského vzdelania sa v roku 1953 zamestnal v Okresnom ústave národného zdravia v Gelnici, tu rok pracoval ako zubný laborant. V roku 1954 začal študovať na Filologickej fakulte Vysokej školy pedagogickej v Prešove. Jeho profesormi boli vtedy viacerí významní odborníci v oblasti jazykovedy i literárnej vedy, okrem iných Štefan Tóvik, František Miko, Ervín Lazar, Pavol Petrus, Jozef Vavro, Anton Bolek a Štefan Koperdan.

Po úspešnom ukončení vysokoškolského štúdia si vybral z viacerých možných miest ako svoje budúce pôsobisko Brezno. Na tunajšom gymnáziu pracoval ako stredoškolský profesor slovenského jazyka a literatúry až do 15. marca 1970. Práve v tomto období sa začína prejavovať jeho náklonnosť k literatúre, popri pedagogickej práci sa totiž venuje aj mimoškolskej činnosti. Vychováva mladé recitátorské talenty, s ktorými úspešne reprezentoval školu na súťažiach a zároveň s nimi pripravoval rôzne kultúrne a literárne programy pre školu i širšiu verejnosť. V tomto čase výrazne prispel k oživeniu, ba dokonca až vzostupu kultúrnej úrovne mesta Brezno. Z jeho iniciatívy a zároveň aj jeho pričinením vzniklo v roku 1960 v Brezne Horehronské múzeum. Neskôr, už ako člen muzeálnej rady, sa aktívne podieľal na príprave a realizácii množstva kultúrnych podujatí venovaných výročiam významných osobností a udalostí dejín, osobitne najmä literárnych tradícií Brezna. Ladislav Bartko je spolu s Ladislavom Šimonom zakladateľom prestížnej celoslovenskej súťaže Chalupkovo Brezno. Súťaž sa postupom času vyprofilovala ako prehliadka umeleckej tvorivosti pedagogických pracovníkov v prednese, literárnej a výtvarnej tvorbe.

Za kultúrny prínos mestu mu v roku 1999 bola udelená Cena primátora mesta Brezno a v roku 2005 získava titul Čestný občan mesta Brezno.

Od roku 1970 Ladislav Bartko pracuje na prešovskom vysunutom pracovisku Literárnovedného ústavu Slovenskej akadémie vied. V apríli 1971 však prechádza na prešovskú Filozofickú fakultu Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Spočiatku ešte vyučuje dejiny staršej slovenskej literatúry, no následne sa začína venovať výskumu nárečí. Na zmenu profesijnej orientácie určite pôsobil fakt, že sa mohol venovať výskumu nárečí rodného Abova. Popri dialektológii prednášal a viedol semináre aj z dejín spisovnej slovenčiny. Napriek nastupujúcej jazykovednej orientácii nezanevrel ani na literatúru, aj ďalej sa venuje svojej záľube – príprave recitátorov na súťaž Akademický Prešov. Na Univerzite P. J. Šafárika (neskôr Prešovskej univerzite) pôsobil až do roku 2000. Počas tohto obdobia bol konzultantom vyše sedemdesiatky diplomových prác, posudzoval rigorózne a dizertačné práce. Spoluorganizoval viaceré medzinárodné dialektologické a literárnovedné konferencie. Pôsobil ako jazykový redaktor desiatok publikácií odborného zamerania a ako editor vedeckých zborníkov.

Po odchode do dôchodku pôsobil na Filologickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, na Fakulte výtvarných umení Akadémie umení v Banskej Bystrici, na Technickej univerzite v Košiciach, na Filozofickej fakulte UPJŠ v Košiciach, na Žilinskej univerzite a tiež na Katolíckej univerzite v Ružomberku. Ladislav Bartko sa popri spomínanej pedagogickej činnosti intenzívne zapájal aj do vedeckovo-výskumnej činnosti, kde sa orientoval najmä na dejiny slovenského jazyka, na slovenskú a slovanskú dialektológiu, onomastiku a na oblasť jazykovej kultúry a jazykovej výchovy.

Z dialektologického hľadiska sa primárne orientoval na abovské nárečia: SLOVNÍK A STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA NÁREČIA OBCE TRSTENÉ PRI HORNÁDE V JUŽNOM ABOVE (rigorózna práca, 1974), ABOVSKÉ NÁREČIA, ICH CHARAKTER A MIESTO MEDZI OSTATNÝMI VÝCHODOSLOVENSKÝMI NÁREČIAMI (dizertačná práca, 1982). Časť svojej dizertačnej práce uverejnil v roku 1983 v zborníku NOVÉ OBZORY pod názvom K CHARAKTERISTIKE ABOVSKÝCH NÁREČÍ. Autor v tejto štúdií poukazuje na komplikovaný stav v jazykovej oblasti bývalej Abovskej stolice, v ktorej sa v niektorých obciach hovorí prevažne po ukrajinsky, menej po slovensky, v ďalších obciach prevažne po nemecky a čiastočne aj po slovensky a po maďarsky, v iných obciach sa hovorí takmer výlučne alebo výlučne po maďarsky, resp. aj po maďarsky, aj po slovensky, pričom maďarčina prevláda. Asi v 80 obciach sa ako bežný komunikačný prostriedok využíva miestne slovenské nárečie, a to buď výlučne, alebo v prevažnej miere (popri maďarskom, nemeckom a ukrajinskom nárečí). Bartko v štúdií veľmi výstižne upozorňuje na absenciu pomenovaní Abov, Abovčan, abovčina, ktoré v skúmaných nárečiach nemajú oporu. Tvrdí, že na rozdiel od obyvateľov

Šariša, ktorí o sebe hovoria, že sú „Šarišaňi“ a hovoria „po šariski“, obyvatelia Abova o sebe nehovoria, že sú „Abovčane“ a hovoria „po abovski“, ale zväčša iba že sú „hutoraci“ a „hutoria po hutoracki“.

V tejto práci, ako sám upozorňuje, sa zaoberá predovšetkým abovskými nárečiami. Spresňuje, potvrdzuje a vysvetľuje typické znaky tohto nárečia, napr. podoby *s e* v slovách typu *beli*, *mľeko*, *hvezda* a podoby *s o* v type *koň*, *stol*, *nož*, zmenu *x > h*: *hozic*, *muha*, zmenu *ś, ź > š, ž*: *šeno*, *šivi*, *žem*, podoby slovík zakončených na *-ic* aj v type *rozumíc*, *kričíc*, výskyt prídavia typu: *robel* – *robela*, *nošel* – *nošela*, formy lokálu typu: v *Košici*, rozšírenie podoby slov *jek*, *jeki* (*jekiška*, *zejeki*, *dajeki*), ktoré predstavujú výsledok zmeny *a > e* v istých pozíciách hlások, a pod. Autor tu koriguje doterajšie informácie, podľa ktorých sa krátke formy slovík: *pekol* – *pek*, *jedol* – *jed*, *kladol* – *klad* v Above nevyskytujú. Upozorňuje tiež na využívanie duálovej koncovky *-ama*: *za statkama*, *za jarkama* v I pl. substantív všetkých rodov. Poukazuje na diferenciačné znaky abovských nárečí oproti ostatným východoslovenským nárečiam (napr. vsľ.: *vizec*, *mišľec*, *kričeč* – abovské: *vizic*, *mišľic*, *cerpic*, *lecic*). Štúdia tak obsahuje veľké množstvo podnetného dialektologického materiálu.

Okrem výskumu abovských nárečí sa Ladislav Bartko parciálne venoval aj s výskumu spišských nárečí. V príspevku uverejnenom v zborníku STUDIA ACADEMICA SLOVACA pod názvom Z DIALEKTOLÓGIE VÝCHODNÉHO SLOVENSKA porovnáva abovské a spišské nárečia a analyzuje ich spoločné znaky. Rovnako mu vyšla aj štúdia o gemerských nárečiach.

Ladislav Bartko sa tiež spolu s Natalijou Dzendzelivskou a Štefanom Liptákom aktívne angažoval pri dlhodobom výskume slovenských nárečí na Zakarpatskej Ukrajine a mal zásluhy na oboznamovaní širšej slavistickej verejnosti o súčasnom stave a ďalšom vývine týchto nárečí. Výskum bol spojený s aktivitou Jazykového odboru Matice slovenskej a Slavistického kabinetu SAV v Bratislave, spoločne bol vypracovaný výskumný projekt Slováci na Zakarpatskej Ukrajine, v rámci ktorého sa stanovila aj úloha zameraná na výskum nárečí zakarpatských Slovákov. L. Bartko a jeho spolupracovníci sa vo svojom výskume zamerali na obce, kde sa do súčasnosti zachovali početné skupiny Slovákov, ktoré udržiavajú svoj pôvodný dialekt a aktívne ho využívajú na bežné dorozumievanie (obce Antonivka, Domanynci, Dovhe, Kamianycka Huta, Klenovec, Kolčyne, Lysyčeve, Perečyn, Seredne, Storožnycia, Turji Remety, Velykyj Berežnyj a Zabrid'). Na základe terénnych výskumov rozdelili nárečia týchto obcí do piatich podtypov zmiešaného typu slovenských zakarpatských nárečí (abovsko-šariško-zemplínsky podtyp, zemplínsko-abovsko-šarišský podtyp, užsko-zemplínsky podtyp, užsko-sotácky podtyp a stredoslovensko-východoslovenský podtyp). Zároveň podrobne charakterizovali foneticko-fonologický a morfológický systém týchto nárečí. Sám autor sa venoval aj problematike fungovania vlastných mien v nárečí Slovákov na Zakarpatskej Ukrajine. V príspevku NIE-

KTORÉ OSOBITOSTI FUNGOVANIA VLASTNÝCH MIEN V NÁREČÍ SLOVÁKOV NA ZAKARPATSKEJ UKRAJINE vyslovuje niekoľko záverov o fungovaní onymického systému nárečí v tejto oblasti, ktorý, podľa autora, čiastočne zodpovedá stavu v slovenských nárečiach na Slovensku. Upozorňuje však na výrazný interferenčný jav v tvare *Slovenka*, používanom na Slovensku, a tvare *Slovačka* objavujúcom sa v nárečiach zakarpatských Slovákov. Zároveň vyslovuje názor, že na podobu rodných mien mal v tejto oblasti silný vplyv okolitý ukrajinský jazyk, ale tiež maďarčina.

Celý spomínaný výskum a publikované štúdie o nárečiach na Zakarpatskej Ukrajine sú vysoko cenené nielen na Slovensku, ale aj v samotnej Ukrajine, Bielorusku a aj v Poľsku. Nemenej významné sú Bartkove práce z dejín slovenského jazyka. Spomenúť môžeme aspoň tie, v ktorých sa zaoberá problematikou poľštiny na východnom Slovensku. Objasňuje systém používania poľštiny v písomnom styku medzi Sloákmi na východnom Slovensku. Poukazuje na podmienky prenikania poľštiny na východné Slovensko a úlohu, akú poľština v tejto časti Slovenska spĺňala.

Ladislav Bartko sa venoval aj mnohým osobnostiam dávnejšej slovenskej histórie, jazykovedy a literatúry s dôrazom na jazyk ich diel, resp. analyzujúc ich jazykovedné diela (Štefan Jankovič, Juraj Tranovský, Tobiáš Masník, G. K. Zechenter-Laskomerský a ďalší). V autorovej tvorbe sa objavujú i texty propagujúce jeho priamych predchodcov a súčasníkov (Štefan Tóvik, Anton Habovštiak, Ferdinand Buffa, Ľudovít Novák, Štefan Lipták, Júlia Dudášová-Kriššáková, Gustáv Moško, Samo Mazúr a iní). Spomenúť musíme i autorovu orientáciu smerom ku kultúre jazyka a jeho kultivovaniu.

Z mimojazykovednej činnosti nemožno zabudnúť ani na to, že Ladislav Bartko bol dlhoročným funkcionárom Matice slovenskej. Už počas svojho pôsobenia v Brezne sa popri pedagogickej činnosti zapájal do činnosti tejto organizácie. V roku 1990 sa spolupodieľal pri obrode Miestneho odboru Matice slovenskej v Prešove, kde zastával najprv funkciu tajomníka, od roku 1992 funkciu podpredsedu a napokon v rokoch 1993 – 1998 funkciu predsedu. V roku 1992 pomáhal obnoviť činnosť Jazykového odboru Matice slovenskej a stal sa jeho podpredsedom, v období rokov 2004 – 2007 tomuto odboru aj predsedal. Od roku 2000 je členom jazykovej sekcie vedeckej rady Národného inštitútu slovenského jazyka a literatúry Matice slovenskej. V rokoch 1999 – 2003 a od roku 2007 až doteraz je členom Ústrednej jazykovej rady Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. Zároveň je členom ďalších významných komisií a ustanovizní. Slovenskú jazykovedu propagoval aj ako prispievateľ do jazykových rubrik periodickej tlače. Ladislav Bartko bol niekoľko rokov predsedom okresného a krajského poradného zboru pre umelecký prednes, pracoval v rôznych porotách vrátane celoslovenských súťaží Hviezdoslavov Kubín, Vansovej Lomnička, Akademický Prešov, Chalupkovo Brezno.

Jubilant docent Ladislav Bartko sa svojou činnosťou, či už ako pedagóg, vedec alebo ako funkcionár Matice slovenskej, zaslúžil o rozvoj kultúry nielen v mieste svojho prvého pôsobenia, v Brezne, ale aj v celom prešovskom regióne, ba dokonca i v rámci Slovenska. Za svoju významnú prácu bol preto ocenený viacerými oceneniami. Z mnohých môžeme uviesť aspoň Pamätnú plaketu Slovenského národného literárneho múzea Matice slovenskej, Pamätnú medailu Matice slovenskej, Pamätnú medailu Štefana Moyzeša, Pamätnú medailu Matice slovenskej (medaila sv. Cyrila a sv. Metoda). 28. marca 2002 mu Ministerstvo školstva SR udelilo významné ocenenie Veľkú medailu sv. Gorazda a Matica slovenská v Martine mu 17. októbra 2009 udelila Zlatú medailu Cyrila a Metoda.

Čo dodať na záver? Možno len citát z rozhovoru, ktorý Ladislav Bartko poskytol Júlii Kučerovej. Tejto študentke, ktorá si ho ako osobnosť slovenskej jazykovedy vybrala pre svoju bakalársku prácu, povedal: „V čase mojich vysokoškolských štúdií sa občas spomínalo, že nárečia rýchlo vymiznú. Vtedy sa vychádzalo zo skutočnosti, že na našich dedinách naozaj dochádza k veľkým spoločensko-sociálnym zmenám, ku kolektivizácii, nárastu vzdelanosti, odchádzaniu dedinského obyvateľstva za prácou do miest a podobne, tak sme tomu aj verili, no pravda je taká, že nárečia síce menia svoju podobu, ale s tým zánikom to také jednoduché nie je. Nárečia sú fenoménom, ktorý prežil stáročia, veď sa nie neoprávnene tvrdí, že slovenčina, žijúca dlhé stáročia v nárečiach, vlastne pomohla zachovať si našu slovenskú národnú identitu.“

Pán docent, mnoha leta!

Literatúra

- BALDOVSKÝ, Oto: Osobnosti a aktívni funkcionári matičného života v Brezne. II. časť. Brezno: Miestny odbor Matice slovenskej 2007.
- BARTKO, Ladislav: Abovské a spišské nárečia. In: *Studia Academica Slovaca*. 26. Prednášky XXXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1997, s. 198 – 205.
- BARTKO, Ladislav: K charakteristike abovských nárečí. In: *Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska*. 25. Red. I. Michnovič. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1983, s. 253 – 265.
- BARTKO, Ladislav: K charakteristike gemerských nárečí. In: *Studia Academica Slovaca*. 27. Prednášky XXXIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1998, s. 180 – 185.
- BARTKO, Ladislav – DZENDZELIVSKÁ, Natalija – LIPTÁK, Štefan: K charakteristike slovenských nárečí na Zakarpatskej Ukrajine. In: *Slavica Slovaca*, 1998, roč. 33, č. 1, s. 3 – 17.
- BARTKO, Ladislav: Niektoré osobitosti fungovania vlastných mien v nárečí Slovákov na Zakarpatskej Ukrajine. In: *Nazewnictwo na Pograniczach Etniczno-językowych. Materiały z międzynarodowej Konferencji Onomastycznej*. Białystok – Suprasl 26 – 27 X 1998. *Studia slawistyczne*. 1. Red.

- Z. Abrahamov – L. Dacewicz. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej 1999, s. 17 – 20.
- BARTKO, Ladislav: O doterajších výskumoch a niektorých morfológických osobitostiach nárečí Slovákov na Zakarpatskej Ukrajině. In: Slováci na Zakarpatskej Ukrajině. Zborník materiálov z odborného seminára konaného v Bratislave 19. XII. 1997. Red. L. Čáni. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov 1998, s. 29 – 39.
- BARTKO, Ladislav: O používaní poľštiny na východnom Slovensku v 16. – 18. storočí. In: Acta Universitatis Lodzensis. Folia Linguistica. 23. Polszczyzna średniowieczna i renesansowa. Red. M. Kamińska. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 1991, s. 15 – 120.
- BARTKO, Ladislav: Z dialektológie východného Slovenska, In: Studia Academica Slovaca. 26. Prednášky XXXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1997, s. 198 – 205.
- BARTKO, Ladislav: Niektoré osobitosti fungovania vlastných mien v nárečí Slovákov na Zakarpatskej Ukrajině. In: Nazewnictwo na pograniczach etniczno-językowych. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Onomastycznej. Ed. Z. Abramowicz, L. Dacewicz. Białystok: Libra 1999, s. 17 – 20.
- BUFFA, Ferdinand: Život za katedrou. In: Slovenská reč. 2004, roč. 69, č. 5 – 6, s. 357 – 359.
- DVONČ, Ladislav: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1976 – 1985). Bratislava: Veda 1997, s. 32 – 35 (súpis prác L. Bartka za roky 1976 – 1985).
- DVONČ, Ladislav: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1925 – 1975). Martin: Matica slovenská 1987, s. 35 – 36 (súpis prác L. Bartka za roky 1972 – 1975).
- DVONČ, Ladislav: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1986 – 1995). Bratislava: Veda 1998, s. 31 – 35 (súpis prác L. Bartka za roky 1957 – 1960, doplnky k bibliografii za roky 1972 – 1975 a 1976 – 1985 a súpis prác za roky 1986 – 1995).
- DVONČ, Ladislav: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1995 – 2005). Bratislava: Veda 2009, s. 23 – 26 (súpis prác L. Bartka za roky 1957 – 1960, doplnky k bibliografii za roky 1972 – 1975 a 1976 – 1985 a súpis prác za roky 1986 – 1995, 1995 – 2005).
- KUČEROVÁ, Júlia: Osobnosť a jazykovedné dielo Ladislava Bartka. (Bakalárska práca). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2010.
- LIPTÁK, Štefan: Docent Ladislav Bartko šesťdesiatročný. In: Slovenská reč, 1994, roč. 59, č. 4, s. 241 – 242.
- LIPTÁK, Štefan: Docent Ladislav Bartko sedemdesiatročný. In: Kultúra slova, 2004, roč. 38, č. 4, s. 234 – 235.
- LIPTÁK, Štefan: Na sedemdesiatku docenta Ladislava Bartka. In: Slavica Slovaca, 2004, roč. 39, č. 2, s. 171.

BITCOIN A SLOVENČINA

Vladimír Patráš

*Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica
e-mail: Vladimír.Patras@umb.sk*

Okrem priameho používania peňažnej meny sa bežnou súčasťou nášho života stali aj bezhotovostné finančné operácie. Ich popularitu podporuje rýchlosť a bezpečnosť pri preveď platidla prostredníctvom účtu, resp. v hotovosti od klienta do banky a naopak. Záruky pritom poskytuje spolupráca s finančnou inštitúciou a jej zúčtovacím systémom. Samozrejme, pri úhradách sa používa reálna mena s väzbami na štát a jeho centrálné banky, ktoré dohliadajú na každý pohyb na príslušnom konte.

V epoche počítačov a elektronických sietí z času na čas vystúpia do popredia aj zriedkavejšie spôsoby platobných úhrad. Digitálne výmenné produkty z nedávneho obdobia, napr. komerčný *DigiCash* či známejšia a rozšírenejšia služba *WebMoney* z 90. rokov, o niečo mladšie spôsoby platieb *Pecunix*, *Western Union* a iné sa dostali do povedomia svojich používateľov ako pohotovité aplikácie internetového bankovníctva. Približne od konca minulého desaťročia sa slovenská verejnosť začala najprv na odbornej úrovni a onedlho pod vplyvom médií aj v širšom okruhu oboznamovať s alternatívnou menou *bitcoin* a zaujímať sa o obchodovanie prostredníctvom tohto druhu platobného styku.

Pomenovaním *bitcoin* sa označuje digitálne platidlo, ktoré sa od svojich predchodcov či súbežcov líši niekoľkými znakmi. Podstatou zámeru a predpokladom účinnosti bitcoinových operácií je rýchla a nízkonákladová transakčná sieť. Je používateľsky príbuzná tzv. sociálnym sieťam a nechýba jej nevyhnutné pradenie tajomnosti, charakteristické pre teletechnológie – autor bitcoinového konceptu je neznámy. Účastníci siete okrem potrebných softvérov, virtuálnych bitcoinových peňaženiek, platobných pravidiel a zmenární majú svoje reklamné a informačné portály, komunikujú v diskusných združeniach a na blogoch, navštevujú fanúšikovské kluby, vytvárajú podporné komunity a pod.

Z technologickej stránky je bitcoinová virtuálna mena ďalším, avšak vypracovaným počítačovým súborom. Bitcoinové operácie sa šíria len medzi počítačmi s osobitnými softvérovými aplikáciami. Asymetrické šifrovanie zaručuje dohody, priebeh a rýchle zavŕšenie transakcií, a tak posilňuje dôveru medzi klientmi. Bitcoin poskytuje partnerom značný stupeň anonymity. Neputujú cez zúčtovacie miesta

peňažných inštitúcií, a tak do ich sústavy a obehu nemôže, resp. nemusí vstupovať žiadna vláda ani ústredné banky. Bitcoinové prevody teda možno uskutočňovať priamo s partnerom bez sprostredkovateľa, bez zadávania osobných údajov do elektronického systému a bez poplatkov za vedenie účtu. Virtuálna mena pritom nie je krytá zlatom, nemá bankovky ani mince, neviaže sa na štátnu peňažnú menu a nepodlieha inflácii. Výmenný kurz bitcoinu sa určuje zo vzťahu medzi dopytom a ponukou. Bitcoin sa takto môže stať aj investičným nástrojom.

Bitcoinový nie sú elektronickou menou ani finančným prostriedkom v právnom zmysle a nevzťahujú sa na ne príslušné zákonné ustanovenia. Bitcoinové platby preto nemožno ani vymáhať ako pri obvyklých peňažných operáciách, napr. pri reklamáciách, stornovaných prevodoch a pod. Digitálne platidlo sa však popri pochopiteľných pochybnostiach o serióznosti a perspektívnosti uplatňuje na burzách a je rešpektované aj v niektorých silných ekonomikách. Bitcoinmi možno uhrádzať platby na vyhradených miestach už aj na Slovensku.

Slovo *bitcoin* sa v slovenčine doteraz objavovalo iba stopovo. V Slovenskom národnom korpuse^[1] nachádzame len jeden príklad na jeho prítomnosť. Ide o zmera-venú prívlastkovú podobu *bitcoin účet*, ktorá bola v r. 2011 vyexcerpovaná z dennej tlače. V Českom národnom korpuse^[2] nie je zachytený žiaden prípad. Súbežne je potrebné uviesť, že *bitcoin* najmä od konca roka 2013 začína zaplňať aj domácu odbornú tlač^[3] a najmä účelové informačno-propagačné texty¹. Pochopiteľne, jeho výskyt vzrastá najmä v internetových periodikách². Hovorenú podobu *bitcoin* sme v slovenskom prostredí zatiaľ nezaznamenali.

Neologizmus *bitcoin* kvalifikujeme ako zloženinu. Jej prvá časť sa vzťahuje na najmenšiu jednotku informácie – dvojkovú číslicu (angl. *binary digit*, skrát. *bit*), pracujúcu s dvoma stavmi, a to buď prítomnosťou („1“), alebo neprítomnosťou („0“) signálu. Komponent *coin*^[4] v angličtine vyjadruje význam „minca, peniaz“. *Bitcoin* nie je fyzickou, hmotnou platidlovou sústavou, nemá obeživo, teda kovové, ani papierové zástupné jednotky. Z tohto hľadiska sa ako nateraz neustálená, ale nosná ukazuje väzba pomenovania na pojem „alternatívna digitálna mena“. V dorozumievacej praxi sa vyskytujú synonymné názvy, napr. *digitálne platidlo*, *virtuálne peniaze*, *virtuálna mena*, *paralelná mena* a pod. Ich významová priezračnosť a súvzťažnosť je zrejmá. Neutvárajú pritom hierarchicky usporiadanú sústavu; vstupujú do komunikačných situácií ako náprotivky s neterminologickým uplatnením.

Zvuková podoba *bitcoin* je pre používateľov slovenčiny artikulačne nenáročná. Pomenovanie vyslovíme [*bitkoin*], podobne ako v odovzdávajúcom jazyku, ktorým je angličtina. V písomnej (tlačenej) komunikácii, nateraz najmä v mediálnych podmien-

¹ Čo je Bitcoin? Online: <https://bitcoins.sk>, cit. 31. 12. 2013

² Prehľad pozri napr. na online: <http://www.cez-okno.net/digitalna-mena>, <http://www.ceskapozice.cz/tag/bitcoin>, cit. 31. 12. 2013

kach, sa vyskytujú varianty *bitcoin* – *Bitcoin*, *Bit-coin* – *Bit-Coin*, *Bit Coin*, *BitCoin* a pod. Možnosť formálneho prispôsobenia slovenčine ako preberajúcemu jazyku nemožno vylúčiť. Pravda, to platí predovšetkým vo vzťahu k používaniu veľkého, príp. malého začiatočného písmena. Pri vstupe pomenovania do slovenčiny sa v internetových textoch uprednostňujú práve dve podoby, a to *bitcoin* a *Bitcoin*. S ohľadom na emblémový ráz pomenovania považujeme ďalšie tvary za menej produktívne. Vo vzťahu k symbolu digitálnej meny sme zistili výskyt dvoch verzií, a to BTC, resp. ₿ (obe s motivujúcim vzťahom k ustáleným znakom EUR, € alebo USD, \$).

Novotvar *bitcoin* sa bez ťažkostí včleňuje do slovenskej slovnodruhovej sústavy ako podstatné meno mužského rodu a má všetky tvary príslušného skloňovacieho typu. Odpútal sa od prvotných nominatívnych podôb svojho domovského jazykového prostredia, bez ťažkostí migruje aj do skupiny prídavných mien a funguje napr. v postavení prívlastku *bitcoinový obchod*, *bitcoinová platba*, *bitcoinové peniaze*, *bitcoinoví maniaci*, *bitcoinové investície* atď.

Napokon zo štylistického hľadiska slovo *bitcoin* tenduje k nocionálnym, terminologickým pomenovaniám. Cez filter náučných textov najmä z oblasti ekonómie, bankovníctva, informatiky, politológie, reklamného priemyslu a i., s príspevom žurnalistickej komunikačnej sféry a po ustálení významu má predpoklady ustáliť sa bez väčších ťažkostí v príslušnom terminologickom okruhu a vstúpiť aj do jadra slovnej zásoby. Pravdaže, je tu aj druhá, opačná trasa. Po rýchlom opadnutí záujmu o vlastný objekt pozornosti – v epoche elektronicky podmienenej komunikácie a virtuálnych produktov je to vcelku častý stav – pomenovanie *bitcoin* odíde na okraj slovnej zásoby a spočinie tam ako supernova.

Internetové zdroje

- [1] Slovenský národný korpus – prim-6.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2013. Dostupné na [www: http://korpus.juls.savba.sk](http://korpus.juls.savba.sk)
- [2] Korpus SYN2010: Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupné na [www: http://www.korpus.cz](http://www.korpus.cz)
- [3] Nádaský, A. – Pénzeš, P.: Niekoľko úvah k virtuálnej mene bitcoin. In: *Biatec*, 21, 2013, č. 8, s. 25 – 28. Dostupné na: http://www.nbs.sk/_img/Documents/_PUBLIK_NBS_FSR/Biatec/Rok2013/08-2013/06_biatec13-8_nadasky.pdf (cit. 31. 12. 2013)
- [4] English-Slovak Advanced Dictionary, Ver. 3.0, Lingea 1997-99/Anglicko-slovenský veľký slovník. Ver. 3.0, Lingea 1997–99

AKO PÍSAŤ: horná Nitra alebo Horná Nitra?

Iveta Valentová

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava
e-mail: ivetav@juls.savba.sk*

Horná Nitra podľa Wikipédie^[1] (*Hornonitriansky región cestovného ruchu*) je slovenský región, do ktorého patria okresy Prievidza, Partizánske, Bánovce nad Bebravou a Topoľčany a nachádza sa v povodí horného toku rieky Nitry. V ďalšom texte s nadpisom *Horná Nitra v užšom zmysle* sa už toto pomenovanie regiónu alebo územia píše s malým *h* v atribúte *horná*. No nie je to len nejaký nový názov súčasného turistického regiónu. Toto pomenovanie oblasti horného toku rieky Nitry a súčasne severnej časti bývalej Nitrianskej župy má svoju tradíciu.

Podľa dnes platných PRAVIDIEL SLOVENSKEHO PRAVOPISU z r. 2000 (s. 207, ďalej PSP) pri hesle *horný* nájdeme príklady *horná Nitra*, *Horná zem* (v Uhorsku) a heslá *Horná Lužica* (územie), *Horné Rakúsko* a aj heslo *Horniaky* vo význame „severné kraje Slovenska.“ V kapitole o písaní veľkých písmen v časti „Názvy útvarov zemského povrchu a objektov na zemskom povrchu (toponymá)“ podľa bodu 3. „Názvy krajín, krajov, území, štátov, správnych oblastí štátov a iných správnych oblastí“ (s. 61) sa veľkým začiatočným písmenom píšú aj „názvy území, krajov, napr. *Balkán*, *Orient*, *Západ* (západné štáty), *Východ* (východné štáty), *Spiš*, *Šariš*, *Gemer*, *Záhorie*, *Novohrad*, *Haná*.“ Prečo teda, keď *horná Nitra* je tiež oblasť, nespadá do tejto kategórie vlastných mien?

Táto otázka zaujala viacerých používateľov jazyka, preto odpoveď na ňu možno nájsť v elektronickej jazykovej poradni na internetovej stránke Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV^[2]: „Názov *horná Nitra* sa píše s malým *h* podobne ako názvy *horné Kysuce*, *horná Orava*, *dolný Zemplín*, pretože tu nejde o pomenovanie samostatného administratívneho celku.“ Lenže samostatné administratívne celky nie sú ani *Kysuce*, *Orava*, *Horniaky*, *Dolniaky* (južné kraje Slovenska alebo Uhorska), *Horehronie* a ani spomínané názvy typu *Západ*, *Východ* a iné, napriek tomu sa píšú s veľkým začiatočným písmenom.

Aj keď SÚČASNÝ SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA nebol zahrnutý medzi kodifikačné príručky, pretože snahou autorov bolo zachytiť skutočný súčasný stav lexiky slovenského jazyka, v tomto prípade sa pridržali PSP. Pri hesle *horný* síce nenájdeme exemplifikáciu *horná Nitra*, ale autor hesla uviedol príklad názov *horné Považie* s významom „západná časť severozápadného Slovenska, územie okresov Žilina, Bytča,“ historické názvy *Horná zem*, *Horné Uhorsko* vo význame „severná časť bývalého Uhorska, približne dnešné Slovensko,“ *Horné Rakúsko* vo význame „spolková krajina v severozápadnom Rakúsku“ a *Horná Orava* ako názov chránenej krajiny oblasti v najsevernejšom regióne Slovenska.

Vráťme sa k PSP, v ktorých je na s. 61 uvedené, že veľkým začiatočným písmenom sa píše aj „názvy správnych oblastí štátov (aj staršie, historické), napr. *Žilinský okres, Nitriansky kraj, Trenčianska župa, Gemerská stolica...*“ Mohli by sme teda názvy oblastí ako *Gemer, Novohrad, Zemplín* chápať ako skrátené podoby názvov oblastí (žúp, stolíc) bývalého uhorského administratívneho členenia, ale potom by pod takúto charakteristiku nebolo možné zaradiť názvy oblastí, ako sú napr. *Záhorie, Zamagure, Horehronie*. Takéto župy alebo stolice v historickom administratívnom členení Uhorska nenájdeme v žiadnych podobách. Počas druhého, tzv. Geringerovho provizória (1850 – 1853) bola Nitrianska župa rozdelená na *Hornonitriansku župu* a *Dolnonitriansku župu*. Toto rozdelenie platilo počas Bachovho absolutizmu. Hornonitrianska župa mala sídlo v Trnave a Dolnonitrianska župa v Nitre. K Dolnonitrianskej župe patrili územia situované na východ od Váhu, takže paradoxne k nej patrilo aj územie hornej Nitry (bližšie Žudel, 1983). Hoci názov regiónu horná Nitra nekorešponduje s územím bývalej Hornonitrianskej župy, ukazuje to, že názvy historických žúp sa tvorili aj univerbizáciou adjektív *horný* alebo *dolný* a *nitriansky*.

Horná Nitra nie je iba označenie horného toku rieky Nitry. Označuje územie horného povodia rieky Nitry a súčasne hornú, severnú časť bývalej Nitrianskej župy. Z onomastického hľadiska motivácia pomenovania tejto oblasti môže byť dvojaká. Názov oblasti *horná Nitra* mohol vzniknúť transonymizáciou názvu rieky *Nitry* a zhodný atribút *horná* by mohol byť len apelatívnu charakteristikou, ktorá má síce referenčný vzťah k objektu, ale nie je súčasťou názvu, pretože nie je súčasťou designácie tohto názvu. Ibaže bez adjektíva *horný* proprium *Nitra* neidentifikuje túto oblasť. Vlastné meno *Nitra* bez bližšieho určenia v prvom rade pomenúva rieku, prípadne transonymizáciou prešlo alebo by mohlo prejsť na pomenovanie mesta, hotela, lode, potravinárskej alebo inej značky ap., pričom motivantom na prenesenie tohto názvu na iný objekt by bola významnosť, dôležitosť tejto rieky, v prípade názvu mesta Nitra poloha pri rieke Nitre. Samotný názov Nitra však spomínané územie neidentifikuje, ani keď ho bližšie charakterizujeme druhovým označením (mesto *Nitra*, hotel *Nitra*, loď *Nitra*, oblasť *Nitra*). Pod charakteristikou oblasti Nitra by si asi nikto nespájal tento názov s hornonitrianskou oblasťou. Spojenie horná Nitra je názov jedinečného objektu len ako celok podobne ako *Vysoké Tatry, Nízke Tatry, Horná zem, Horná Lužica, Horné Rakúsko* a i., z čoho vyplýva, že pri adjektíve *horný* nejde iba o jeho referenčný vzťah k objektu, ale je súčasť vlastného mena, bez ktorého by názov stratil základný subkategorálny príznak, t. j. základnú funkciu proprií, ktorou je identifikácia/diferenciácia, resp. ako ju nazval V. Blanár (1996, s. 20) spoločensky podmienená identifikácia. Možno povedať, že názov má znaky propriálnosti, ktoré sú známe z teórie vlastného mena V. Blanára (1996, s. 50): jedinečný akt nominácie (spontánny alebo úradný), jedinečný pojem a onymický objekt, onymická sémantika (designácia) a nedostatok generického singuláru a plurálu.

Medzi komponentmi názvu *horná Nitra*, z ktorých jeden je apelatívneho pôvodu (adj. *horný*) a druhý propriálneho pôvodu (názov *Nitra*) je vzťah určujúceho a určovaného. Ak pri identifikovaní objektu apelatívom (napr. druhom objektu) tento vzťah chýba, zvyčajne nie je súčasťou názvu a medzi apelatívnou identifikáciou a objektom je iba referenčný vzťah, napr. mesto *Nitra*, rieka *Nitra*.

Iným motívom pomenovania oblasti horná Nitra môže byť názov bývalej *Nitrianskej župy*, resp. *Nitrianskej stolice*, ktorý bol tiež motivovaný riekou Nitrou. Spojenie *horná Nitra* pomenúva hornú, severnú časť tejto župy (*dolná Nitra* = dolná, južná časť Nitrianskej župy). Adjektíva *dolný*, *horný*, príp. *stredný* však pomenúvali oblasti najmä podľa toku riek, napr. *horné Kysuce*, *dolné Kysuce*; *horný Turiec*, *dolný Turiec* a i.

Možno namietat, že písanie veľkých písmen je vec konsenzu a riadi sa viacerými kritériami. Malé alebo veľké písmeno nemusí vždy byť znakom apelatívosti alebo propriálnosti. Treba si však uvedomiť, že pre bežného používateľa je znakom propriálnosti predovšetkým veľké písmeno na začiatku vlastného mena, keďže v školách sa vyučovanie proprií redukuje iba na gramatickú stránku (porov. Beláková, 2010, s. 408), hoci by to tak nemalo byť. Napriek tomu Hornonitrania zrejme intuitívne cítia, že veľké písmeno na začiatku názvu označuje vlastné meno preto, lebo sa ním pomenúva jedinečný objekt (v tomto prípade oblasť, región) a má špecifické príznaky a funkcie. Len ťažko možno vysvetliť obyvateľovi hornej Nitry, že síce ide o názov regiónu, ktorý leží v *Hornonitrianskej kotline* a podľa ktorého je dokonca pomenovaný niekoľkozväzkový vlastivedný zborník *Horná Nitra* (vydáva ho *Hornonitrianske múzeum* v Prievidzi), ale napriek tomu sa musí napísať v adjektíve *horný* malé *h*. *Horná Nitra* je pre nich rovnaký názov ako *Orava*, *Horehronie*, *Liptov*, *Špiš* a názvy iných slovenských regiónov a oblastí. Ostáva teda stále záhadou, prečo sa *horná Nitra* píše s malým *h*.

Odpoveď by bolo možné hľadať v snahe o jednotnosť, keďže i dnes napríklad na internete možno nájsť aj iné regióny s názvami rovnakého štruktúrneho typu, napr. *horný Zemplín*, *dolný Zemplín*, *horné Považie*, *stredné Považie*, *dolné Považie*, *dolné Pohronie* (p. prílohu), alebo aj *horná Orava*, *dolná Orava*.

Ako sa skutočne názov horná Nitra používa a to nielen v tejto oblasti, môže ukázať *Slovenský národný korpus*. Napríklad v tzv. veľkom korpuse^[3] I je v rôznych tvaroch v rámci paradigmy 2121 výskytov *horná Nitra* a 776 výskytov *Horná Nitra* (odráтали sme výskyty, keď sa názov nachádzal na začiatku vety). Názvy s veľkým začiatočným písmenom *H* sa nachádzajú aj ako súčasť iných názvov, chrématoným, ako sú napr. názvy turistických združení, klubov a kancelárií (*Regionálne združenie CR Horná Nitra*, *Združenie cestovného ruchu Horná Nitra*, *Klub slovenských turistov Horná Nitra*, *KST Horná Nitra*, *OKST Horná Nitra*, *Turisticko-informačná kancelária Horná Nitra*), názvy futbalových klubov (*Družstevník Horná Nitra Nedož-*

ry-Brezany, MFK Topvar – Horná Nitra) a v iné druhy názvov, napr. *Ekumenický festival Horná Nitra*.

Možno nastal čas prehodnotiť písanie malého písmena na začiatku v týchto názvoch regiónov a aktualizovať pravopisné pravidlá v súlade s ich fungovaním v komunikácii. Určite v používaní slovenského jazyka za posledných 13 rokov nastal posun aj v iných javoch, ktoré by si zaslúžili zmenu.

Literatúra

- BELÁKOVÁ, Mária: Vyučovanie proprií s komunikačným zameraním. In: Lexika slovenskej onymie. Zborník referátov zo 17. slovenskej onomastickej konferencie (Trnava 15. – 14. 10. 2007). Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2010, s. 419 – 422.
- BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii). Bratislava: Veda 1996. 250 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2000. 590 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. 2. H – L. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2011. 1087 s.
- ŽUDEL, Juraj: Stolice na Slovensku. Bratislava: Obzor 1983. 201 s.

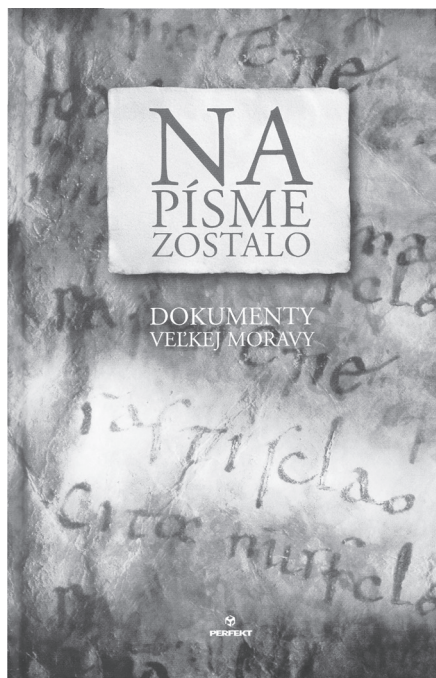
Internetové zdroje

- [1] http://sk.wikipedia.org/wiki/Horn%C3%A1_Nitra
- [2] <http://jazykovaporadna.sme.sk/q/3787/>
- [3] Slovenský národný korpus – prim-6.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2013. Dostupný na [www: http://korpus.juls.savba.sk](http://korpus.juls.savba.sk)
- [4] http://sk.wikipedia.org/wiki/Historick%C3%A9_%C5%BEupy_na_Slovensku

Historická mapa ^[4]

zostavila Júlia Behýlová, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava
e-mail: juliab@juls.savba.sk

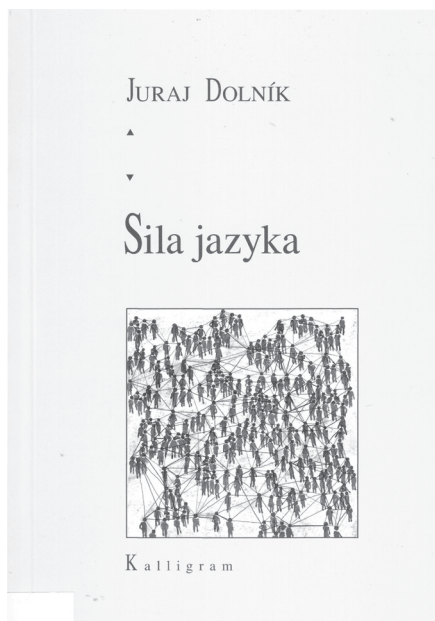

Na písme zostalo. Dokumenty Veľkej Moravy.

Text Pavol Žiga, Matúš Kučera; prebásrenie Proglasu Ľubomír Feldek. Ed. M. Gocníková. Bratislava: Perfekt 2012. 157 s. ISBN 978-80-8046-594-0.

Najkrajšie dokumenty, ktoré nám zostali z čias Veľkej Moravy, vrátane zápisu Svätopluka v Cividalskom evanjeliári, prvé veľkomoravské modlitby, text slávnej veľkobásne Proglas – to všetko nájde čitateľ v knihe v novom spracovaní a hodnotnej grafickej úprave. Texty P. Žiga inšpirované štúdiami E. Paulinyho objasňujú spoločenskú, umeleckú a historickú hodnotu staroslovienskych textov. Kapitoly Predkresťanské kultúrne jazykové štýly, Predcyrilometodské kresťanstvo, Starosloviensky jazyk na Veľkej Morave a Kyjevské listy obsahu-

jú vzácne svedectvá o našej najstaršej minulosti, o vzniku prvého štátneho útvaru a jeho jazyku, ktorý sa verejne používal v svetskej aj duchovnej oblasti. Najvýznamnejšie texty sú uvedené okrem prepisu do latinskej grafickej sústavy aj v prekladoch do slovenčiny. Okrem iných Paulinyho prekladov nechýba v knihe ani jedna z najstarších dochovaných slovanských básnických skladieb Proglas (Predspev k svätému Evanjeliu). Novinkou je jej podoba v súčasnom jazyku prebásnená Ľubomírom Feldekom. Publikácia vyšla pri príležitosti 1150. výročia príchodu vierozvestcov sv. Cyrila a Metoda na územie dnešného Slovenska.

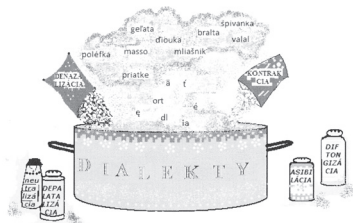
DOLNÍK, Juraj: Sila jazyka. Bratislava: Kalligram 2012. 368 s. ISBN 978-80-8101-8.

Obsahom monografie je výklad rozmanitých aspektov jazyka viac alebo menej viditeľne spätých s jeho silou. O sile jazyka sa explicitne hovorí v prvej kapitole, ozrejmujúc humboldtovský spôsob myslenia o tomto jave a využívajúc jeho inšpirácie. Výklad však smeruje aj k tomu, aby sa jazyk prejavil v základoch kultúry a nakoniec sa ukázal fundamentálny metodologický problém uchopovania jazyka, formulovaný ako protiklad „jeden jazykový svet vz. dva jazykové svety“. Ďalej sa jazyk kladie do sveta kulturológie a sociálnych významov, aby sa ozrejmla idea, že sila jazyka je silou kultúry a naopak, ako aj tézy, že sila spisovného

jazyka je skrytá v jeho sociálnych významoch. Potom sa jazyk posúva do perspektívy cudzosti a sila jazyka sa spája s otázkou, ako pôsobí jazyk na formovanie a zmeny v interetnických vzťahoch, a teda v interkultúrnej interakcii. Fenomén cudzosť sa objavuje aj v translatologickom kontexte: prekladanie sa vníma ako konfrontácia pôsobenia síl dvoch jazykov a vyrovnávanie sa s problémami, ktoré sa vynárajú pri vnášaní východiskového textu do cieľového kultúrneho prostredia vzhľadom na silové diferencie jazykov. Kniha je ponukou odborníkom v spoločenskovedných disciplínach, ktorí sa zaujímajú o otázky vyplývajúce z pôsobenia jazyka na jednotlivcov aj kolektívy.

PRAKTICKÁ DIALEKTOLÓGIA

(VYSOKOŠKOLSKÁ PRÍRUČKA NA NÁREČOVÚ INTERPRETÁCIU)

predovšetkým študentom slovenského jazyka na slovackistických a slavistických katedrách vysokých škôl na Slovensku i v zahraničí, ale môže poslúžiť aj študentom príbuzných študijných odborov (najmä etnológie, kulturológie a historických disciplín), ako aj iným záujemcom.

Vysokoškolská príručka ponúka na praktickú analýzu a interpretáciu súbor nárečových ukážok z 28 lokalít Slovenska aj s autentickými videonahrávkami, základnou charakteristikou nárečia, slovníčkom a interpretačnými cvičeniami. Publikácia je výsledkom spolupráce Katedry slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a Inštitútu slavistiky Viedenskej univerzity vo Viedni. Je určená

VŠEOBECNÉ POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia neprijíma príspevky, ktoré už boli publikované alebo boli prijaté na uverejnenie inde. Vzhľadom na anonymné posudzovanie príspevkov (anonymous peer reviewing) žiadame autorov, aby svoje príspevky posielali e-mailom ako prílohu na adresu **wachtarczyk@gmail.com**, pričom samotný text príspevku **nesmie** obsahovať meno, ani pracovisko autora. Osobné údaje potrebné na vyplatenie honoráru (adresa trvalého bydliska, rodné číslo a číslo účtu v banke), ako aj údaje nevyhnutné na identifikáciu autora textu, ktoré sa uvádzajú v časopise za príspevkom (meno, tituly, pracovisko a elektronická adresa), žiadame posielat' v tele e-mailovej správy alebo v osobitnej prílohe. Upozorňujeme autorov, že podiel autocitácií je maximálne 20 % z bibliografických odkazov.

Osobné údaje sa prikladajú k textu pri **každom** podaní nového príspevku.

Príspevky môžu obsahovať maximálne 20 % autocitácií.

Záväznou súčasťou každého textu je anglický preklad jeho názvu. Pri príspevkoch do rubrik Štúdie a články, ako aj Diskusie a rozhľady, vyžadujeme abstrakt v anglickom jazyku v rozsahu okolo 100 slov. Abstrakt by mal predstavovať výťah z obsahu článku, nielen výsledky výskumu. Kľúčové slová v počte 3 – 10 prosíme uvádzať v angličtine a zároveň v jazyku príspevku, a to v abecednom poradí.

Autori zaslaním príspevku vyjadrujú súhlas s jeho redakčným spracovaním a publikovaním v periodiku Slovenská reč v časovo nešpecifikovanom horizonte.

Pravidlá formálnej úpravy textu

- Texty predkladať vo formáte rtf alebo doc, písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5 (okrem názvu príspevku).
- Na odlišenie príkladov od textu použiť kurzív, na odlišenie typov písma aj bold, alebo ^{horný} a ^{dolný} index. Nič neriediť, nepodčiarkovať, nepoužívať iné typy písma.
- Na poznámky v texte používať automatickú funkciu textového procesora Vložiť poznámku pod čiarou (ide o tzv. päťové poznámky uvádzané na každej strane).

Pravidlá uvádzania bibliografických odkazov

Časopis rozlišuje a osobitne uvádza 2 druhy bibliografických odkazov:

Literatúra (monografie, články v časopisoch a zborníkoch...) Zoznam literatúry je uvedený na konci článku, zoradený abecedne podľa priezviska autora. V zozname je iba literatúra, ktorá je v článku citovaná alebo na ktorú sa v texte odkazuje.

- V zozname literatúry sa krstné mená autorov rozpisujú, priezviská autorov sa píšú VERZÁLAMI.
- Názvy publikácií v texte sa uvádzajú kapitálkami (napr. ĽUDOVÍT ŠTÚR A REČ SLOVENSKÁ).
- Monografia sa uvádza podľa vzoru: FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993.
- Článok v časopise: HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovies ísť a chodiť. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.

Pramene (slovníky, encyklopédie, hist. dokumenty, atlasy, mapy, kartotéka...) sa uvádzajú abecedne v rámci literatúry. Napríklad:

- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006.

Internetové a korpusové odkazy: označujú sa v texte ^[1] a zoznam odkazov je zoradený číselne podľa postupnosti citovania. Veľmi dlhé odkazy sa skracujú na úroveň nadradenej domény identifikujúcej daný zdroj. Pri korpusových odkazoch stačí uviesť verziu korpusu. Napríklad:

- [1] Jamrichová, Petra: Poznámky z družiny. Online: <http://jamrichova.blog.sme.sk/c/244412/Poznamky-z-druziny.html>, cit. 4. 11. 2011
- [2] Slovenský národný korpus – prim-5.0-public-all. Online: <http://korpus.juls.savba.sk>

SLOVAK SPEECH

JOURNAL FOR THE SLOVAK LANGUAGE RESEARCH

PUBLISHED BY LUDOVIT STUR INSTITUT OF LINGUISTICS, THE SLOVAK ACADEMY OF SCI

Z OBSAHU

- **Slovenská jazykoveda v roku 2014**
Slavomír Ondrejovič
- **Veľkomoravský hlaholský nápis na plakete z Bojnej**
Pavol Žigo
- **K niektorým otázkam sémantickej štruktúry vety**
Martina Ivanová
- **XVIII. medzinárodná a poľská onomastická konferencia**
Iveta Valentová
- **Prístupné (nielen) pre mládež**
Lenka Palková – Ľudmila Palková
- **K osemdesiatinám Ladislava Bartka**
Peter Karpinský
- **Bitcoin a slovenčina**
Vladimír Patráš